

EI HAITTAA, VAIKKA VÄHÄN VALEHDELLAAN
YLIOPPILASKOKELAAT SANANLASKUJEN TULKITSIJOINA

Pro gradu -tutkielma

Hilda Koskimäki

Helsingin yliopisto,

suomen kieli

Toukokuu 2017

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos – Institution – Department	
Humanistinen tiedekunta		Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos	
Tekijä – Författare – Author			
Koskimäki, Hilda Pauliina			
Työn nimi – Arbetets titel – Title			
Ei haittaa, vaikka vähän valehdellaan: ylioppilaskokelaat sananlaskujen tulkitsijoina			
Oppiaine – Läroämne – Subject			
suomen kieli			
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages	
pro gradu -tutkielma	toukokuu 2017	97	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkielmassa tarkastellaan kokelaiden tekemiä tulkintoja kevään 2014 äidinkielen tekstitaidon kokeen viidennen tehtävän vastauksissa. Tarkastelun kohteena on erityisesti se, onko sananlaskuista tehty vakiintuneita vai vakiintuneesta poikkeavia tulkintoja, sekä se, onko vakiintuneesta poikkeavilla tulkinnoilla yhteneväisyyksiä. Tutkielman teoriataustana käytetään pääasiassa sananlaskuja, kielen metaforisuutta ja idiomaattisuutta käsittelevää kirjallisuutta</p> <p>Kevään 2014 tekstitaidon kokeen viides tehtävä oli ”Mitä nämä sananlaskut kertovat suomalaisesta puhekuulttuurista?” ja aineistona olivat seuraavat seitsemän sananlaskua: 1. Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa. 2. Ei suuret sanat suuta halkaise. 3. Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi. 4. Siitä puhe, mistä puute. 5. Puhumatta paras. 6. Sanasta miestä, sarvesta härkää. 7. Joka paljon puhuu, se vähän tietää. Työn aineistona on 160 kyseisen tehtävän vastausta, joista tarkastellaan nimenomaan sananlaskujen tulkintoja.</p> <p>Tutkielmasta käy ilmi, että aineiston sananlaskut jakautuvat melko selkeästi kahteen ryhmään. Läpinäkyvämmät, vähemmän tulkintaa vaativat sananlaskut saavat enemmän vakiintuneita tai ainakin vakiintuneen suuntaisia tulkintoja, yli puolet kaikista tehdyistä tulkinnoista. Enemmän tulkintaa vaativat ja vieraammat sananlaskut puolestaan saavat selvästi vähemmän vakiintuneita tulkintoja, ja paljon enemmän erilaisia vakiintuneesta poikkeavia tulkintoja. Vakiintuneesta poikkeavia tulkintoja on mahdollista luokitella, ja kokelaiden väliä löytyy yhtäläisyyksiä myös vakiintuneesta poikkeavissa tulkinnoissa.</p> <p>Tutkielmassa esiin nousseista asioista riittäisi pohdittavaa useampaan jatkotutkimukseen, esimerkiksi annetun kontekstin vaikutuksista sananlaskujen tulkintaan ja <i>ei suuret sanat suuta halkaise</i> -sananlaskun tulkintojen laajempaan tutkimiseen.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
sananlasku, tulkinta, metafora, ylioppilaskoe, tekstitaidon koe			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Helsingin yliopisto, suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
1.1 Aiheen rajaus.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja hypoteesit.....	2
1.3 Tutkielman rakenne.....	4
2 Teoriatausta	4
2.1 Sananparren määrittelyä.....	5
2.2 Mistä sananlaskun tunnistaa?.....	8
2.3 Aiempaa suomalaista sananlaskututkimusta.....	10
2.4 Äidinkielen ja kirjallisuuden ylioppilaskoe tutkimuksen kohteena.....	14
2.5 Sananlaskujen tulkinnan monet ulottuvuudet.....	16
2.6 Aineiston sananlaskujen vakiintuneet tulkinnat.....	20
3 Aineisto ja metodi	25
3.1 Tekstitaidon ylioppilaskoe.....	25
3.2 Aineiston vastaustekstit.....	27
3.2.1 Aineiston rajaus.....	27
3.2.2 Tutkimusaineisto.....	28
3.3 Tutkimusmetodi.....	32
3.4 Sananlaskujen maininnat ja ryhmittely vastauksissa.....	34
4 Pääosin vakiintuneen teeman mukaan tulkitut sananlaskut	36
4.1 Puhumatta paras.....	37
4.1.1 Kolme suosituinta tulkintaa.....	38
4.1.2 Oman tai toisen parhaiden hehkuttaminen ja muut tulkinnat.....	40
4.2 Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.....	42
4.2.1 Täsmälliset ja puolittaiset vakiintuneet tulkinnat.....	43
4.2.2 Vaikenevat suomalaiset ja muut tulkinnat.....	47
4.3 Joka paljon puhuu, se vähän tietää.....	50
4.3.1 Vakiintunut tulkinta kahdesta suunnasta ja stereotyyppiset suomalaiset.....	51
4.3.2 Epäluottamus puhetta kohtaan ja muut tulkinnat.....	53
4.4 Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi.....	55
4.4.1 Vakiintuneet ja lähes vakiintuneet tulkinnat.....	56

4.4.2 Muita tulkintoja.....	59
4.5 Pääosin vakiintuneen teeman mukaisesti tulkittujen sananlaskujen yhteneviä piirteitä	61
5 Vaihtelevammin tulkitut sananlaskut	63
5.1 Siitä puhe mistä puute – pilkantekoa, valitusta vai haaveita?	64
5.1.1 Vakiintunut tulkinta ja uusi vakiintunut tulkinta?.....	65
5.1.2 Muut tulkinnat.....	68
5.2 Sanasta miestä, sarvesta härkää – vastuuta ja riitojen selvittelyä	71
5.2.1 Vakiintunut ja sen suuntainen tulkinta.....	72
5.2.2 Miehen arvo on sanat, ja ne on vaikea saada ulos suusta?.....	73
5.3 Monipuolisen tulkinnan juhla: Ei suuret sanat suuta halkaise	78
5.3.1 Vakiintunut ja päinvastainen tulkinta.....	81
5.3.2 Muut tulkinnat.....	84
5.4 Vaihtelevammin tulkittujen sananlaskujen tulkintojen yhtäläisyydet.....	86
6 Päätäntö	87
6.1 Tutkimuksen tuloksia	87
6.1.1 Vakiintuneet tulkinnat.....	88
6.1.2 Vakiintuneesta poikkeavat tulkinnat	89
6.2 Nuorten sananlaskutuntemus ja suomalainen puhekuulttuuri.....	91
6.3 Mitä aiheesta voisi vielä tutkia?.....	92
Lähteet.....	95

1 Johdanto

Ken tuntee sananlaskut, saa mitä haluaa, mutta tunnetaanko sananlaskuja enää? Sananlaskut ovat kautta aikain toimineet kansojen yhteisenä muistina, opetusten ja viisauksien varastona sekä kulttuuriperinnön kantajina. Jokainen sukupolvi vuorollaan on pitänyt nuorisoa hieman tietämättömämpänä, taitamattomampana ja kelvottomampana kuin omaa sukupolveaan. Näiden näkemysten vankina ja äidinkielen ja kirjallisuuden opettajana huomaan yhä useammin ällisteleväni nuorten sananlaskutuntemuksen perinpohjaista puutetta.

Tämä tutkielma sai alkusysäyksensä oppitunnilta, jolla yksikään lukiolainen ei tiennyt sananlaskun *joka kuuseen kurkottaa, se katajaan kapsahtaa* merkitystä. Suurena sananlaskujen ystävänä olin tietenkin asiasta järkyttynyt, ja mieleeni jäi itämään ajatus nuorten sananlaskutuntemuksen laajemmastakin tarkastelusta. Tässä luvussa esittelen tutkielmani aiheen, tutkimuskysymykset ja hypoteesit.

1.1 Aiheen rajaus

Koska ensimmäinen ajatukseni nuorten sananlaskutuntemuksen tutkimisesta oli sellaiseenaan aivan liian laaja, täytyi sitä rajata. Punnitsin useita erilaisia vaihtoehtoja, kuten kysely- tai haastattelututkimusta, ja sananlaskutuntemuksen lisäksi yksi harkinnan alla olleista tutkimuskohteistani oli nuorten kieliasenteiden ja sananlaskuihin suhtautumisen tarkastelu.

Sopiva rajaus nuorten sananlaskutuntemuksen tutkimiseen kuitenkin löytyi, kun muistin tekstitaidon ylioppilaskokeessa olleen sananlaskuihin liittyvän tehtävän. Onnekaasti tehtävänantokin oli sellainen, joka tietyllä tapaa ohjasi kokelaita tekemään tulkin-toja sananlaskuista: Mitä nämä sananlaskut kertovat suomalaisesta puhekuulttuurista? Aineistona olivat seuraavat seitsemän puhumiseen ja vaikenemiseen liittyvää sananlaskua:

- 1 Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.
- 2 Ei suuret sanat suuta halkaise.
- 3 Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi.
- 4 Siitä puhe, mistä puute.

5 Puhumatta paras.

6 Sanasta miestä, sarvesta härkää.

7 Joka paljon puhuu, se vähän tietää.

Ylioppilaskokeen vastaukset ovat aineistona siinä mielessä oivallinen, että ainakin suurimman osan voi olettaa vastanneen tosissaan ja kaikkien ilman apuvälineitä. Siispä pyysin ja sain Ylioppilastutkintolautakunnalta tarkasteltavakseni kevään 2014 tekstitaidon ylioppilaskokeen viidennen tehtävän vastauksia. Esittelen aineistoa tarkemmin luvussa 3.

Tarkastelen aineistoani sekä laadullisesti että määrällisesti. Aineistoni vastaukset ovat tietenkin kokonaisia tekstejä, mutta koska tutkimukseni kohteena ovat sananlaskujen tulkinnat, käsittelen vastauksista vain niitä osia, joissa sananlaskuja on tulkittu. Kirjattuani ylös kunkin sananlaskun tulkinnat pyrin jakamaan niitä erilaisiin luokkiin. Kaikille sananlaskuille yhteinen on vain vakiintuneiden tulkintojen luokka, muut luokittelut nousevat aineistostani.

Luokiteltuani tulkinnat tarkastelen, kuinka suuri osa kokelaista on tehnyt vakiintuneita tulkintoja, ja kuinka suuri osa vakiintuneesta poikkeavia tulkintoja. Myös vakiintuneesta poikkeavat tulkinnat saavat todennäköisesti useita eri luokkia, jotta voin tarkastella niiden mahdollisia yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia.

Pyrin sekä analyysiluvuissa että päätännössä pohtimaan sekä syitä erilaisille tehdyille tulkinnoille, että sitä, mitä tulkinnat kertovat kokelaiden sananlaskutuntemuksesta. Sananlaskutuntemuksella tarkoitan sitä, tuntevatko kokelaat sananlaskujen vakiintuneita merkityksiä tai käyttötilanteita. Tutkielman päätäntöluvussa pohdin myös sitä, voivatko vakiintuneet tulkinnat muuttua ajan saatossa, ja kertovatko kokelaiden tekemät tulkinnat jotakin kulttuurin muutoksesta.

1.2 Tutkimuskysymykset ja hypoteesit

Koska tutkielmani lähti liikkeelle kiinnostuksestani nuorten sananlaskutuntemukseen, on selvää, että tarkastelen työssäni nimenomaan sananlaskujen tulkintoja. Työni tarkoituksena on selvittää, ovatko kevään 2014 äidinkielen tekstitaidon ylioppilaskokeen viidennen tehtävään vastanneet kokelaat (jatkossa: kokelaat) tehneet sananlaskuista pääasiassa

vakiintuneita tulkintoja, vai ovatko he tulkinneet niitä vakiintuneesta poikkeavalla tavalla. Erityisen kiinnostavaa on se, löytyykö vakiintuneesta poikkeavista tulkinnoista yhtäläisyyksiä kokelaiden välillä.

Pääasiallinen tutkimuskohteeni on siis sananlaskujen tulkinnot. En aio arvioida vastustekstien onnistuneisuutta tai kieltä, vaan olen kiinnostunut ainoastaan sananlaskuista tehdyistä tulkinnoista ja joistakin esimerkiksi sananlaskujen ryhmittelyyn ja valikointiin liittyvistä seikoista. Tärkeimmät tutkimuskysymykseni ovat: 1) Miten sananlaskuja on tulkittu? ja 2) Löytyykö mahdollisista vakiintuneista poikkeavista tulkinnoista yhtäläisyyksiä? Lopuksi tarkoituksena on myös pohtia, kertovatko tulkinnot jotakin nuorten sananlaskutuntemuksesta.

Jälkimmäisestä tutkimuskysymyksestä voi havaita hypoteesini olevan, että aineistoni löytyy sekä vakiintuneita että vakiintuneesta poikkeavia tulkintoja sananlaskuista. Perustan tämän oletuksen omiin lukion opettajan työskennellessäni saamiini havaintoihin, jotka osoittavat lukiolaisten sananlaskutuntemuksen vaihtelevan suuresti. Vaihtelua on niin opiskelijoiden kuin sananlaskujenkin suhteen - jotkut tuntevat joitakin sananlaskuja, joitakin sananlaskuja ei tunne kukaan, jonkin sananlaskun tuntevat kaikki ja niin edelleen. Sananlaskun tunnistamisesta on tietenkin vielä matkaa sen käyttöön ja tulkintaan.

Hypoteesini saa tukea myös Minka Hietasen pro gradu -työn (2013) tuloksista ja ennen varsinaisen aineistoni saamista tarkastelemastani kuudesta vastauksesta, jotka olivat *Ylioppilastekstejä 2014* -kokoelmassa (Grünn – Koivukangas – Murto (toim.) 2014). Hietanen tutki sananparsien monitulkintaisuutta lukiolaisille tehdyllä lomakekyselyllä ja sai tulokseksi sen, että sananparret ovat hyvin monitulkintaisia. Tarkastelen Hietasen tutkielmaa tarkemmin luvussa 2.3.

Vakiintuneesta poikkeavien tulkintojen yhtäläisyyksistä on hankalampi tehdä hypoteeseja. Toisaalta uskon, että joitakin yhtäläisyyksiä varmasti löytyy, toisaalta tulkintojen luokittelu voi tuoda haasteita. Ovatko vakiintuneesta poikkeavat tulkinnot keskenään niin samanlaisia, että niitä voi jakaa jonkinlaisiin luokkiin? Vai tuleeko luokittelusta keinotekoinen, tai luokkia lähes yhtä monta kuin tulkintojakin?

On myös vaikea sanoa, voiko tuloksista lopulta tehdä mitään kovin laajalti yleistettäviä päätelmiä. Vaikka ylioppilaskokeen vastaukset ovat monipuolinen aineisto, ovat ne kuitenkin kaikki lukiolaisten kirjoittamia. Ammattikoululaisten ja työelämässä olevien

nuorten sekä kyseiseen tehtävään syystä tai toisesta vastaamatta jättäneiden näkemykset jäävät ulkopuolelle.

1.3 Tutkielman rakenne

Tässä johdantoluvussa olen lyhyesti esitellyt työni taustoja ja tutkimuskysymyksiä. Luvussa 2 käsittelen tutkimukseni teoreettisia näkökulmia. Esittelen aiempaa sananlaskuihin ja ylioppilaskokeisiin liittyvää tutkimusta sekä sananlaskun määrittelyn moninaisuutta. Lisäksi pohdin tulkinnan ja metaforisuuden ulottuvuuksia. Kolmannessa luvussa esittelen aineistoni ja kerron tarkemmin tutkimuksen vaiheista ja tekemistäni rajauksista ja valinnoista.

Analyysini jakautuu kahteen lukuun aineistosta esiin nousseiden erojen pohjalta. Ensimmäisessä analyysiluvussa, eli luvussa 4, käsittelen sellaisia sananlaskuja, jotka ovat saaneet enemmän vakiintuneita tulkintoja. Nämä sananlaskut olivat myös melko selkeitä tulkittavia ilman laajempaa sananlaskutuntemustakin, ja niitä oli osittain mahdollista tulkita melko kirjaimellisesti. Viidennessä luvussa käsittelen puolestaan niitä sananlaskuja, joiden tulkinnassa oli suurempaa hajontaa. Kyseisiä sanalaskuja oli myös vaikeampi tulkita ilman, että tiesi niiden käyttötilanteen tai tunsu ne ennestään.

Luvussa 6 tarkastelen tutkimukseni tuloksia ja sitä, miten ne vastasivat tutkimuskysymyksiini. Pohdin myös sananlaskujen tulkintojen antamaan kuvaa nuorten sananlaskutuntemuksesta ja tutkimuksen onnistuneisuutta ja edustavuutta ylipäätään. Lopuksi esittelen tutkielman tekemisen lomassa syntyneitä ajatuksia mahdollisista jatkotutkimusaiheista.

2 Teoriatausta

Sananlaskut ovat jo vuosikymmeniä, ellei vuosisatoja, kiinnostaneet niin tutkijoita kuin maallikoitakin, ja ne ovat herättäneet paljon ajatuksia ja tunteita. Keskeisiä tutkimuskohteita ovat olleet esimerkiksi sananlaskujen määrittely, käyttö ja tulkinta. Tässä luvussa esittelen sananlaskuihin ja tekstitaidon ylioppilaskokeeseen liittyvää tutkimusta, ja pohdin erityisesti sananlaskujen tulkintaa ja siihen liittyviä seikkoja.

2.1 Sananparren määrittelyä

Rakkaalla lapsella on monta nimeä, ja niinpä sananlaskuista puhuttaessa usein käytetäänkin useita erilaisia nimityksiä, kuten sanonta, puheenparsi tai sananparsi. Tässä luvussa esittelen näiden erilaisten nimitysten välisiä eroavaisuuksia ja erilaisten sananparsien ryhmittelyä pääasiassa Matti Kuusen *Sananlaskut ja puheenparret* -teoksen (1954) ja Outi Lauhakankaan *Parempi pyy* -sananparsioppaan (2013) pohjalta.

Sananparsien synnystä on kautta aikain ollut vallalla monenlaisia, romantisoitujaakin, kuvitelmia. Sananparsia on pidetty alkujaan yliluonnollisina, jumalallisina viisauksina, ja myöhemmin niiden on ajateltu olevan nimenomaan kansan sepittämää, ”suurenmoista, salaperäistä henkistä ja runollista toimitustyötä”. On myös väitetty, ettei uusia sananparsia enää voisi syntyä. Tällainen näkemys johtunee kuitenkin vain sananparren hyvin ahtaasta määrittelystä, joka estäisi erilaisten uusien sanontojen kutsumisen sananparsiksi. Monien sananparsien alkuperää on lähes mahdoton jäljittää. Useat sananlaskut ovat kansainvälisiä tai universaaleja, ja esiintyvät hieman eri muodoissa eri maissa ja kulttuureissa. Sananparsille löytyy toki myös erilaisia syntytarinoita, joista osan todenperäisyydestä ei juuri ole tietoa. Raamatullisten ja kaunokirjallisuudesta peräisin olevien sananlaskujen jäljille puolestaan on helpompi päästä. (Kuusi 1954.)

Kaikkien käytettyjen termien yläkäsitteenä voidaan pitää sananpartta, jonka Kuusi määrittelee olevan ”kansan keskuudessa yleisesti toisteltu, muodoltaan vakiintunut ja vaikuttava, usein kuvaannollinen ja ikänsä tähden arvostettu sanonta” (Kuusi 1954: 7). Tämän määritelmän sisään mahtuvat sekä sananlaskut että puheenparret, joiden erottaminen toisistaan ei aina ole selvää. Sananlaskuissa olennaista on kiinteä muoto ja se, että ne ovat itsenäisiä ajatuskokonaisuuksia. Puheenparret puolestaan ovat yleensä lyhempiä ja mukautuvat lauseyhteyteen. Rajanvetoa sananlaskun ja puheenparren välillä vaikeuttaa se, että sananlaskua tai sen osia voi käyttää puheenparressa: *älä osta sikaa säkissä* on sananlasku, mutta *No mitäs ostit sian säkissä?* sisältää puheenparren. (mts. 7.) Lauhakangas (2013) tiivistää sananparsioppia määrittelemällä sananparreksi ”kaikki vähintään yhdysanaa laajemmat toistuvasti käytetyt suosikkisanonnat”, jotka ovat myös suhteellisen pitkään eläneitä ja kielenkäyttäjille yhteisiä, sekä käyttökelpoisia monenlaisiin tilanteisiin (mts. 10).

Kun puhutaan sananparsista ”kansan suussa yleisinä sanontoina”, törmätään kolmeen määrittelyä vaativaan asiaan: sanonta, kansa ja yleisyys. Missä kulkee sanan ja sanonnan raja, kuinka monta ihmistä on kansa, entä kuinka monen kansalaisen täytyy tuntea sanonta, jotta sitä voi kutsua yleiseksi? Näihin kysymyksiin vastaamine on melko mahdollonta, koska sekä kansan että yleisyyden määrittely on hyvin suhteellista. Minimiyleisyyden mittapuuta ei ole, ja kansaksi voidaan katsoa kaksi tai kolme yhteistä kieltä puhuvaa ihmistä. Näin myös esimerkiksi perheiden sisäisiä sutkauksia tai vain viikon olemassa olevia muotitokaisuja voidaan pitää puheenparsina. (Kuusi 1954: 18–20.)

Sanan ja sanonnan välisen eron tekeminen on mahdollista esimerkiksi siten, että *nälkävyö* katsotaan sanaksi, mutta *nälkävyön kiristäminen* sanonnaksi. Sananparsien voidaan nähdä sijoittuvan jonnekin kielitieteen ja kansanrunouden ja -tietouden välimaastoon. On vaikeaa määrittellä, missä menee raja sananparsiston ja kansanepiikan, kansanrunouden, loitsujen, hokemien, kaskujen ja arvoitusten välillä. (Kuusi 1954: 18–20.)

Sananlaskut on siis erotettavissa sananparista sen perusteella, että niillä on oma itsenäinen merkityksensä ja ne ovat jonkinlaisia yleispäteviä, viisauden sisältäviä miete-lauseita. Sananlaskujen lisäksi sananparsistosta voidaan erotella wellerismit, fraasit eli puheenparret sekä malapropismit eli nurin kurin puhuminen. (Kuusi 1954: 143–144; Lauhakangas 2013: 10.) Yksi suomalaisen fraseologian perusteoksista on Anna-Leena Kuusen *Johdatusta suomen kielen fraseologiaan* (1971), jossa tarkastellaan erilaisia fraasityyppejä, niiden suhteita ja fraasiutumista.

Wellerismeillä tarkoitetaan vakavia sananlaskuja parodioivia sanoi-sananparsia: *Konstit on monet, sano akka kun kissalla pöytää pyyhki*. Näitä Charles Dickensin Pickwick-kerhon Sam Welleriltä nimensä saaneita sananlaskuja hyljittiin ja paheksuttiin pitkään, eikä niitä pidetty oikeina sananlaskuina. Sittemmin ne ovat nousseet keskeiseksi osaksi sananlaskututkimusta. (Kuusi 1954: 143–144; Lauhakangas 2013: 10.) Esimerkiksi Iiris Järviö-Niemisen *Suomalaiset sanomukset* (1959) ja Jan-Ola Östmanin *Sulvan kansan wellerismit konstruktioina* (2002) edustavat suomalaisen paremiologian wellerismintutkimusta.

Fraasit eroavat sananlaskuista siten, että ne eivät ole itsenäisiä lauseita, vaan puhetta ja kirjoitusta värittäviä idiomeja, sutkauksia ja köllejä. Idiomit ovat kiteytyneitä fraaseja, joiden merkitystä ei voi päätellä sen sanojen merkityksestä, köllit puolestaan naapuripi-täjien asukkaisiin kohdistuvia pilkkanimiä. Sutkaukset ovat sananlaskujen tapaan kokonaisia lauseita, mutta ne eivät ole samanlaisia yleispätevyyksiksi kiteytyneitä väittämiä,

vaan esimerkiksi vertauksia, kysymyksiä, vastauksia, kieltoja ja kehotuksia. Näiden kaikkien ja nurinkurin puhumisen lisäksi sananparsina voidaan pitää vielä erilaisia värikkäitä tervehdyksiä ja puheen aloituksen höysteitä. (Lauhakangas 2013: 10–11.)

Idiomin ja sananlaskun välinen raja on siinä mielessä melko selvä, että idiomeiksi ei yleensä katosta kokonaisia lauseita tai lausumia, vaan pienempiä vakiintuneita yksiköitä, kuten *mukkelis makkelis* tai *olla silmätikkuna*. Tarkimman idiomien määritelmän mukaan ne olisivat ”ilmauksia, joiden merkitys ei mitenkään ole johdettavissa sen osien merkityksistä, eikä sitä myöskään pystytä muuntelemaan millään tavoin.” Yleensä näin tarkka määrittely ei kuitenkaan ole järkevä, vaan idiomeiksi katsotaan erilaiset idiomikonstruktiota noudattavat muunnelmat. (Nenonen 2002: 3–4.) Sananlaskujen voisi kuitenkin katsoa noudattavan idiomien tarkkarajaisia määritelmiä siinä mielessä, että niitä ei aina ole mahdollista ymmärtää tuntematta käyttöyhteyden tuomia merkityksiä. Lisäksi ne ovat usein muodoltaan muuttumattomia siinä mielessä, että sananlaskun sanoja ei voi korvata noin vain toisilla sanoilla, ja muikin muodon muuttaminen hävittäisi sananlaskuista jotakin olennaista.

Fillmore, Kay ja O’Connor esittelevät artikkelissaan *Regularity and Idiomaticity in Grammatical Consturctions: The Case of Let Alone* termit *encoding idiom* ja *decoding idiom* (1988), koodaava ja purkava idiomi. Termejä käytetään kuvaamaan ilmausten tulkittavuutta ja ymmärrettävyyttä. Jos ilmaisu on mahdollista ymmärtää tulkitsemalla sen tarkoittavan juuri, mitä sanoo, mutta ei voida varmasti tietää, onko se sanonnan vakiintunut käyttömerkitys, on kyseessä koodaava idiomi. Purkavalla idiomilla puolestaan tarkoitetaan ilmausta, jota ei voi täysin varmasti ymmärtää, jos ei ole ’oppinut’ sen merkitystä. Koodaavat idiomit ovat toki aina myös purkavia idiomeja, sillä niillä on jokin käyttötilanteeseen liittyvä merkitys, joka poikkeaa sanojen tavanomaisista käyttömerkityksistä. (mts. 504–505.) Palaan näihin käsitteisiin analyysiluvuissani.

Sananlaskun määrittely ei toki ole aivan yksiselitteistä, ja usein erilaisia termejä käytetään rinnakkain ja limittäin. Tässä tutkielmassa sananlaskulla tarkoitetaan juuri yleispäteviä, itsenäisen merkityksen sisältäviä, viisaita mietelauseita, joista aineiston sananlaskut olivat malliesimerkkejä.

2.2 Mistä sananlaskun tunnistaa?

Nyt kun olemme saaneet erotettua sananlaskun muista puheenparsista, voimme tarkastella sananlaskujen merkityksiä ja rakennetta hieman tarkemmin. Sananlaskujen voidaan nähdä olevan kirjava joukko toistuvia sanontoja, jotka ovat kehittyneet luonnollisesti, kehittyvät jatkuvasti ja esiintyvät tietyissä kieliyhteisöissä. Tyypillinen sananlasku on perinteinen, ytimekäs, usein tietyn muotoinen, kuvaannollinen, tunnistettava ja melko muuttumaton yksikkö. (Norrick 2014: 7.)

Sananlaskuilla on monia merkitykseen liittyviä ominaisuuksia, joista Norrick (2014) listaa seuraavat: polysemia eli monimerkityksisyys, sanaleikki, liioittelu, ironia, tautologia, paradoksi, konnotaatiot eli sivumerkitykset, kuvakieli, syntaktiset erityispiirteet ja keskustelullinen funktio. Sananlaskujen tutkimus on ollut mittavaa ja menestykseltään vaihtelevaa, ja lisäksi sananlaskujen kenttä on todella laaja ja monimuotoinen. Tällaiseen melko ylimalkaiseen yhteisymmärrykseen sananlaskujen päätyypeistä ja keskeisistä piirteistä on kuitenkin päästy. (mts. 17–22, 25.)

Yksi sananlaskujen keskeisimmistä piirteistä on niiden käyttö nimenomaan puhutussa kielessä. Sananlaskut ovat vahvasti kontekstisidonnaisia, ja siksi niiden tulkitseminen onkin haastavaa, jos käyttökonteksti ei ole tuttu. Niiden tulkinta voi myös vaihdella kontekstin mukaan. Sananparren nimitykset muissa kielissä, esimerkiksi ruotsin *ordstäv*, viittaavat suomen *sananlaskua* selkeämmin tietynlaiseen kärkeen tai kulmaan. Tämä tuo esiin sananlaskujen aktiivisen roolin juuri sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Toisin kuin esimerkiksi tarinat tai arvoitukset, sananlaskut eivät yleensä keskeytä keskustelua. Ne eivät yleensä sovi kirjaimellisesti ymmärrettynä yhteen tilanne- tai tekstikontekstin kanssa, ja voivat erottua ympäröivästä puheesta tai tekstistä sekä kuvaannollisen sisällön että tyylillisen poikkeavuuden vuoksi. (Lauhakangas 2004: 17–18.)

Puheessa yhtenä sananlaskujen tyypillisimmistä tehtävistä on neuvominen tai ohjailu. Sananlaskut ovat suoraa puhetta hienovaraisempi tapa huomauttaa ihmisille heidän käytöksestään tai luonteenpiirteistään. Niillä voidaan neuvoa ilman, että se kuulostaa varsinaisesti neuvolta, ja näin ohjailu toiminnan suuntaa. Vaikka neuvonta ei olisikaan suoranaista, on sananlaskuista tulkittavissa puhujan tunteita, toiveita ja ajatuksia enemmän kuin suoria ohjeita. (Lauhakangas 2004: 25.)

Sananlaskuja voi tarkastella myös niiden rakenteen kannalta. Sananlaskujen piirteiksi voidaan kutsua niitä fonologisia, semanttisia ja syntaksisia tunnusmerkkejä, joita

esiintyy usein sanalaskuissa kielestä riippumatta. Nämä piirteet erottavat sananlaskut kielellisesti ja tyyllillisesti ympäröivästä keskustelusta osoittaen kuulijalle, että kyseessä on jollakin tavalla merkittävä ilmaus. Tyypillisten kielen kuvallisuuden keinojen lisäksi sanalaskuista voi havaita myös tyypillisiä rakenteellisia yhtäläisyyksiä, ja ne ovat yksi keskeisimmistä keinoista tunnistaa ja määrittää jokin toteamus sanalaskuksi. Rakennetta voi tarkastella sekä tyypillisten sananlaskumuottien kautta, että syntaktisten keinojen valikoiman kautta. Tällaisia keinoja ovat esimerkiksi käänteinen sanajärjestys ja rinnasteisuus. Sanalaskuista voi havaita universaaleja lausetyyppejä, jotka toistuvat eri kielten ja kulttuurien sanalaskuissa hyvin samanlaisina. (Mac Coinnigh 2014: 112–113.)

Usein sananlaskut noudattavat jotain tiettyä muotia. Tällaisiin sananlaskumuotteihin voidaan muodostaa myös uusia sanalaskuja. Tyypillisiä muotteja ovat esimerkiksi *X on Y*, *parempi X kuin Y* ja *yhden X on toisen Y*, jossa X ja Y edustavat mitä monipuolisempia sanoja kielestä ja sananlaskun tarkoitettusta merkityksestä riippuen. (Mac Coinnigh 2014: 118–119.) Suomenkielisten sananlaskujen *formuloihin* eli muotteihin on usein valettu jos jonkinlaista tokaisua. Samanmuotoisuudesta huolimatta sananlaskuilla voi olla hyvinkin erilaisia ideoita ja merkityksiä, esimerkiksi sanalaskuissa *ei niin pientä päätä jottei vähän järkeä* ja *ei kirkko niin täynnä jottei pappi sisään sovi*. Useimmat yleiset ja tunnetut sananlaskut ovatkin jonkin muotin mukaisia, ja joidenkin sananlaskujen vaipuessa unholaan jäävät toiset samanmuotoiset elämään. Aina muotit eivät ole yhtä ilmiselviä, vaan keskenään samaa formulaa ovat myös esimerkiksi sananlaskut *olkinen ohrainen vuosi* ja *tekijä toruja nainen, talon nainen tappelijä*. (Kuusi 1954: 140–141.)

Rakenteellisten seikkojen ja tietyntyypin muodon lisäksi sananlaskuilla on usein tietynlaisia runollisia ominaisuuksia, kuten alkusointuja tai sanajärjestyksen mukanaan tuomia rytmityksiä. Näiden lausumiseen liittyvien muotojen tarkoitus on helpottaa sanalaskujen muistamista ja tunnistamista ja sitä myöten myös niiden leviämistä. (Norrick 2014: 13.) Sananjärjestyksen mukanaan tuoma rytmi on usein painokas, ja painokkuutta voidaan yrittää saada aikaan erilaisilla tavoilla. Näitä tapoja ovat esimerkiksi viittaavien pronomien lisääminen, olennaisen elementin siirtäminen lauseen alkuun asian selventämiseksi tai painottamiseksi, päälauseen siirtäminen sananlaskun loppuun ikään kuin täytteeksi, tai sivulauseella aloittaminen. (Mac Coinnigh 2014: 125–126.)

2.3 Aiempaa suomalaista sananlaskututkimusta

Sananlaskututkimus eli paremiologia on hyvin laaja tieteenala, jossa kiinnostuksen kohteina ovat muun muassa sananlaskujen muoto, merkitys, käyttö ja monet muut seikat. Sananlaskututkimus on monipuolista myös sen vuoksi, että niitä voi tarkastella niin monen tieteenalan näkökulmasta. Mahdollisia sananlaskuja tutkivia tieteenaloja ovat esimerkiksi kielitieteet, folkloristiikka, filosofia, sosiaalipsykologia ja kasvatustieteet. Useimmat sananlaskututkimukset myös käyttävät monen eri tieteenalan lähteitä ja metodeja tarkastellakseen sananlaskuja mahdollisimman monipuolisella tavalla.

Sananlaskututkijat lähestyvät sananlaskuja hieman eri näkökulmista tieteenalasta riippuen. Folkloristit rinnastavat sananlaskut arvoituksiin ja puheenparsiin sekä kaskuihin nähden ne nimenomaan kansanperinteen ja kansanviisauden edustajina. He ovat kiinnostuneita sananlaskujen kulttuurisista aspekteista ja kulttuurienvälisestä vertailusta. Kielitieteilijät puolestaan tarkastelevat sananlaskuja erilaisista tekstuaalisista lähtökohdista, kuten sana- ja lausetason tarkastelusta, kollokaatiosta ja kielen kuvallisuudesta. Sanakirjatoimittajat keräävät, luokittelevat ja listaavat sananlaskuja merkiten mukaan tietoja niiden alkuperästä. (Norrick 2014: 7–8.)

Sananlaskut ovat kautta aikain olleet tutkijoiden suosiossa, eikä sananlaskuihin liittyvä tutkimus suinkaan rajoitu niiden alkuperän, monimuotoisuuden ja historian tutkimiseen. Sananlaskut ja sananparret ovat inspiroineet sekä pro gradu -tutkielmien että väitöskirjojen tekijöitä. Tässä luvussa esittelen hieman keskeisimpiä suomalaisia sananlaskututkimuksia, jotka ovat olleet apuna tämän tutkielman laatimisessa sekä lähteinä että johdattajina muiden lähteiden äärelle.

Tärkeimpinä ja urauurtavina sananlaskututkijoina voidaan Suomessa pitää Matti Kuusta ja Outi Lauhakangasta, jotka ovat tehneet valtavan työn sananlaskujen saralla. Matti Kuusi on kerännyt ja järjestänyt sananlaskuja sekä selvittänyt niiden alkuperää, ja tätä työtä on myös Outi Lauhakangas jatkanut. Molemmat ovat tehneet lisäksi monenlaista muuta sananlaskuihin liittyvää tutkimusta.

Lauhakankaan väitöstutkimus *Puheestaan ihminen tunnetaan* (2004) käsittelee sananlaskujen funktioita sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tutkimuksen näkökulma on vahvasti sosiaalipsykologinen, ja tutkimuksen pääosassa ovat sananlaskujen käyttäjät ja käyttö, eivät niinkään yksittäiset sananlaskut ja niiden merkitykset. Tarkastelun kohteena

on se, otetaanko sananlaskut puheen avuksi tilanteessa, jossa tunnutaan tarvitsevan ”kolmannen tahon” sanoja esimerkiksi laukaisemaan jännittynyt tilanne. Lauhakangas on kuitenkin jättänyt tutkimuksensa ulkopuolelle sananlaskujen ymmärretyksi tulemisen tarkastelun, ja keskittyy vain niiden käytön funktioihin. (mts. 13, 19.)

On tärkeää muistaa, että vaikka sananlaskut usein – ja esimerkiksi juuri kevään 2014 tekstitaidon ylioppilaskokeen viidennessä tehtävässä – halutaan nähdä kulttuurin kuvaajina ja kansojen asenteiden mittarina, ne ovat kuitenkin ensisijaisesti puheen välineitä (Lauhakangas 2004: 50). Lauhakankaan tutkimusmenetelmä on induktiivis-deduktiivinen, eli sekä aineistoon että aiempaan tutkimukseen nojautuva. Hän pyrkii sananlaskujen käytön funktioiden systemoinnin lisäksi tutkimaan systemoinnin perusteita, koska epäilee toisistaan poikkeavien paradigmojen mukaisten tulkintatapojen johtaneen yksipuolisiin yleistyksiin sananlaskujen funktioista sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (mts. 116).

Lauhakangas (2004) jakaa tutkimuksessaan sananlaskupuheen kolmeen paradigmaan: perinteen voima, konfliktien ratkaisu ja yhteenkuuluvuus. Kukin näistä paradigmoista on jaettu erilaisiin kategorioihin. Perinteen voima -paradigman kategorioissa sananlaskuja tarkastellaan toisaalta käyttäytymiseen ja asenteisiin puuttumisen välineenä, toisaalta rituaalisena sosiaalisia odotuksia täyttävänä puheena. Sananlaskut nähdään ikäaikaista informaatiota välittävänä perinnelajina, jonka avulla ylläpidetään yhteisön tasapainoa. Tämän paradigman kategorioita ovat rituaalinen puhe, piiloviesti-puhe ja viisaamman puhe. (mts. 129–166.)

Konfliktien ratkaisu -paradigmaan kuuluvien sananlaskujen pääfunktioiksi oletetaan kognitiivisen ratkaisun löytyminen ristiriitatilanteeseen tai emotionaalisen ja kognitiivisen tasapainon ylläpitäminen. Sananlaskun käyttäjän retoriset taidot nousevat keskiöön samoin kuin yksilön sosiaaliset selviytymisstrategiat. Tämän paradigman on Lauhakangas (2004) jakanut neljään kategoriaan: vastaajan puhe, arvioijan puhe, lieventäjän puhe ja perustelijan puhe. (mts. 167–223.)

Kolmas paradigma, yhteenkuuluvuus, kiinnittää huomion sananlaskupuheen yhteisölliseen funktioon nähden emotionaalisen jännitteen viriämisen vahvistavan ryhmä, valta- tai alakulttuurin yhteenkuuluvuutta. Sananlaskujen kielestä ja sisällöstä korostuvat nimenomaan yhteisöä ja kulttuuria yhdistävät tekijät, ja sananlaskujen kielen nähdään palvelevan sosiaalisten suhteiden, roolien ja identiteetin vakiinnuttamista ja ylläpitoa. Tässä paradigmassa on kaksi kategoriaa, tilanteen kevennyspuhe ja yhteisöä vahvistava

puhe. Nämä, kuten muidenkin paradigmojen kategoriat, jakautuvat vielä useisiin erilaisiin ja tarkempiin alakategorioihin. (Lauhakangas 2004: 223–260.)

Lauhakangas (2004) kiteyttää tutkimuksensa tulokset väitteiksi, jotka käsittelevät muun muassa sananlaskujen käyttöä, sananlaskupuheen funktioita sekä sananlaskujen kulttuurisia odotusarvoja. Hän väittää esimerkiksi sananlaskujen käytön olevan ” ’kolmannen tahon’ epäsuoraa puhetta, jossa vältetään yksin puhujan omaan auktoriteettiin vetoaminen.” Lisäksi hän väittää sananlaskuilla olevan tiettyjä kulttuurisia odotusarvoja, ja että sananlaskut ovat universaali puheilmiö, eikä niiden käyttö ole neutraalia. (mts. 274–275.)

Toinen sananlaskuja nimenomaan käytön näkökulmasta tutkinut on Liisa Granbom-Herranen, joka on väitöskirjassaan *Sananlaskut kasvatuspuheessa - perinnettä, kasvatusta vai indoktrinaatiota?* (2008) tarkastellut sananlaskuja lasten kasvatuksen väliin. Hänen tutkimusaineistonaan ovat olleet Perinne elämässäni -kilpikirjoituksen tekstit ja Karjalaiset elämäkerrat -keruun saalis. Tutkimuksen tavoitteena oli ”tuottaa tietoa sananlaskujen ja kasvatustapahtuman suhteesta” ja selvittää, onko sananlaskujen käyttäminen kasvatuspuheessa perinteen siirtoa, aitoa kasvatusta vai indoktrinaatiota eli kasvatusta, jossa aikuisen tai muun auktoriteetin sanoma on totuus, jota ei sovi kyseenalaistaa. (mts. 16–17, 30.)

Toisin kuin Lauhakangas (2004), Granbom-Herranen (2008) on tutkimuksessaan kiinnostunut myös sananlaskujen tulkinnoista. Hänen tutkimusaineistonsa on tähän siinä mielessä oivallinen, että toisin kuin esimerkiksi sananlaskukokoelmissa, on muistelukirjoituksissa mukana myös sananlaskun käyttötilanne. Kilpikirjoituksissa ja kerätyissä kertomuksissa sananlaskut ovat osa kokonaista tilannetta, ja joissakin kertoja on maininnut myös oman, juuri tilanteesta syntyneen, tulkintansa sananlaskun merkityksestä. (mts.)

Granbom-Herranen (2008) kiteyttää tutkimusongelmansa neljään kysymykseen: 1) Miten kuulija koki lapsena tulleen sananlaskuilla kasvatetuksi? Kuka käytti kasvatuspuheessa sananlaskuja? 2) Mihin säädökset olivat ohjanneet kasvatusta aikana, jolloin kasvattajat olivat saaneet sananlaskut oman puheensa elementeiksi? 3) Miten merkitykset siirtyvät käytettäessä sananlaskuja? ja 4) Toteutuuko kasvatuspuheen sananlaskujen yhteydessä indoktrinatiivinen kasvatusta? Hänen lähtöoletuksiaan ovat, etteivät indoktrinaatio ja kasvatusta ole sama asia, että kieli vaikuttaa ajatteluun ja maailmankuvaan, ja että puhutun tulkintaan vaikuttaa kuulijan kyky ymmärtää kieltä. (mts. 43–44.)

Kuten tutkimuskysymykset, olivat tutkimuksen tuloksetkin moninaisia. Yksi tutkimuksen anneista oli havainto, että vaikka tiettyjen sananlaskujen tai tulkintojen esiintymismäärät eivät aineiston laajuudesta huolimatta olleet suuria, on kasvatustieteessä käytetyt sananlaskut mahdollista luokitella teemoittain. Näitä teemoja olivat työ, työn tekeminen, työntekijä; kristilliset elämäntavat ja lukutaito; elanto ja hoiva, koti ja kasvatusta sekä oman elämän hallinta ja toisten kanssa eläminen. Keskeinen havainto oli myös se, ettei lapsen tulkinta sananlaskusta suinkaan itsestään selvästi ollut sen yleismerkityksen mukainen tulkinta. (Granbom-Herranen 2008: 252–253.)

Muita tuloksia olivat muun muassa se, että säädösten ja sananlaskujen kasvatustavoitteista löytyi joitakin yhtäläisyyksiä, ja että kuulijat tulkitsivat sananlaskuja lyhyiksi muistisäännöiksi tai ohjeiksi, jotka liittyivät kiinteästi johonkin tapahtumaan tai tekemiseen. Kasvatustieteessä käytetyt sananlaskut ovat myös erotettavissa esimerkiksi sananlaskujen retorisesta tai muistelullisesta käytöstä. (Granbom-Herranen 2008: 265.)

Sananlaskujen tulkintoihin on pro gradu -tutkielmassaan *Sananparsien monet merkitykset: helsinkiläiset lukiolaiset sananparsien tulkitsijoina* (2013) perehtynyt Minka Hietanen. Hänen tutkimuksensa tarkoituksena oli tutkia sananlaskujen monitulkintaisuutta, ja tulokset osoittivat sananlaskujen olevan hyvin monitulkintaisia. Tutkimus toteutettiin kyselylomakkeella, jossa oli 25 tunnettua sananpartta, ja kullekin kolme erilaista vastausvaihtoehtoa. Vastausvaihtoehtoista yksi tai kaksi oli aina sananparren vakiintuneen käytön mukainen, ja vähintään yksi oli sille päinvastainen tai muuten vakiintuneesta poikkeava. Lisäksi lomakkeessa kysyttiin kunkin sananparren kohdalla, oliko vastaaja kuullut sen aiemmin. (mts.)

Vastausvaihtoehdot olivat useissa kohdissa sellaisessa muodossa, jossa annettiin jokin käyttöyhteys. Esimerkiksi sananparrelle *sanasta miestä, sarvesta härkää* oli annettu vastausvaihtoehdot a) Todetaan, että miehen sanaan voi luottaa yhtä vähän kun vauhkoon härkään; b) Muistutetaan, että pelkät puheet eivät riitä, vaan tarvitaan myös tekoja, lupaukset on pidettävä; c) Opastetaan, että riidat on selvitettävä puhumalla eikä väkivaltaisesti. (Hietanen 2013: 64–66.) Hietasen tutkielmassa on *sanasta miestä, sarvesta härkää* -sananlaskun lisäksi käsitelty toistakin omastakin aineistostani löytyvää sananlaskua: *ei suuret sanat suuta halkaise*. Tarkastelen Hietasen tutkimuksen tuloksia näiltä osin tarkemmin luvussa 5 kyseisten sananlaskujen käsittelyn yhteydessä.

Vaikka Hietasen (2013) tutkielma on monella tapaa erilainen kuin tämä työ, on samankaltaisuuksiakin havaittavissa. Hietasen lähtökohdat olivat juuri monimerkityksisyyden eli polysemian tarkastelussa, ja vaikka hänen tutkimuksensa tarkoituksena ei ollut tutkia osaavatko lukiolaiset tulkita sananparsia vakiintuneella tavalla, oli jokaiselle sananparrella ainakin yhtenä vaihtoehtona vakiintunut tulkinta. (mts.) Oman tutkimukseni lähtökohtina on juuri vakiintuneiden tulkintojen määrä ja vakiintuneesta poikkeavien tulkintojen yhtäläisyyksien tarkastelu, mutta nimenomaan sananlaskujen tulkintojen monipuolisuutta tarkastellaan myös tässä tutkielmassa.

Hietasen tutkimuksen lopputuloksena oli, että sananparret ovat hyvin monimerkityksisiä. Kaikkien 25 sananlaskun kolmesta vastausvaihtoehdosta vain yksi oli jäänyt kokonaan valitsematta, kaikkia muita vaihtoehtoja tarjottiin sopiviksi ainakin kerran. Joissain sananparsissa oli havaittavissa, että tulkintaan vaikutti se, oliko sananlasku ollut vastaajalle tuttu. Hietanen (2013) arvelee, että tilanteissa, joissa sananlasku ei ollut vastaajalle tuttu, oli sitä yritetty tulkita sana sanalta. (mts. 93–95.) Omassa aineistossani ei toki ole tietoa siitä, onko tulkitsija kuullut sananlaskua aiemmin, mutta sananlaskujen tulkintaa sana sanalta kyllä esiintyy.

2.4 Äidinkielen ja kirjallisuuden ylioppilaskoe tutkimuksen kohteena

Äidinkielen ja kirjallisuuden ylioppilaskokeen tutkimusta voi tarkastella lukiolaisten kirjoittamisen tutkimuksen diskursseista käsin. Nämä ovat tiettyjä näkökulmia ja tutkimussuuntauksia, joiden pohjalta lukiolaisten kirjoittamista on vuosien varrella tarkasteltu. Näitä diskursseja ovat kielen muotodiskurssi, kognitiivinen diskurssi, aineistonkäytön diskurssi, prosessidiskurssi, luovuusdiskurssi ja tekstilajidiskurssi. (Juvonen – Kauppinen – Makkonen-Craig – Lehti-Eklund 2011.)

Lukiolaisten kirjoittamista on tyypillisesti tarkasteltu lähinnä pro gradu -tutkielmissa, mutta nyttemmin on ilmestynyt myös väitöskirjoja ja muita julkaistuja tutkimuksia, jotka käsittelevät lukiolaisten kirjoittamista tai äidinkielen ja kirjallisuuden ylioppi-

laskoetta. Tutkimuksen lisääntymisen ja kohdentumisen vaikuttimena on ollut Kielitaidon kirjo -hanke, jonka tavoitteena on ollut lukiolaisten äidinkielen taitojen monipuolinen kartoittaminen. (Juvonen ym. 2011, kieliverkosto.fi¹.)

Mitä sitten nimenomaan äidinkielen ja kirjallisuuden ylioppilaskokeesta on tutkittu? Yksi kiinnostava tutkimuskohde on tietenkin ollut suuri uudistus, jossa kahden esseen kirjoittamisesta siirryttiin yhden esseen ja kolmen tekstitaidon vastauksen kirjoittamiseen. Päivi Valtonen on artikkelissaan *Ensimmäinen tekstitaidon koe ja uudistuksen vastaanotto* (2011) tarkastellut sekä ensimmäisen tekstitaidon kokeen tehtävänantoja ja aineistoja, että uudistuksen syitä ja sekä opiskelijoiden että opettajien suhtautumista uudentyyppiseen kokeeseen. (mts.)

Ylioppilaskokeen koesuoritusten tekstianalyysiin nojaavissa tutkimuksissa on käsitelty muun muassa oman ja toisen äänen rajaa ylioppilasaineissa ja kokelaiden tekstilajin tajua uutisen tuottamisen näkökulmasta. (ks. Juvonen 2011, Valtonen 2012.) Yleiskuvaa äidinkielen ylioppilaskokeesta on pyritty luomaan tehtävänantoja ja tuloksia sekä tyttöjen ja poikien aihevalintojen eroja käsittelevillä tutkimuksilla. (ks. Kauppinen 2011, Helske 2011.)

Helskeen (2011) äidinkielen kokeen tuloksia ja tilastoja hyödykseen käyttävässä tutkimuksessa tarkasteltiin yhteyksiä kokelaan sukupuolen, pistemäärän, valittujen tehtävien aihepiirien ja opiskelijoiden intertekstuaalisen varannon sekä kielen suhteen. Kiinnostavia tuloksia oli paljon, mutta tämän tutkielman kannalta erityisen kiinnostavaa oli yhteys kulttuurivarannon ja yhteiskuntatiedon käyttämisen vastauksessa ja vastauksen pistemäärän välillä. Vain omien kokemustensa pohjalta kirjoittaneet olivat saaneet heikompia arvosanoja, kuin kulttuuri- ja yhteiskuntatietoaan käyttäneet. (mts. 196.) Sananlaskujen tuntemusta voidaan pitää tietynlaisena kulttuurivarantona, ja vaikka kevään 2014 tekstitaidon kokeen viidennessä tehtävässä hyviin arvosanoihin ei virallisesti vaadittu sananlaskujen vakiintuneita tulkintoja, saattaa tässäkin tapauksessa olla jotakin yhteyttä kulttuurintuntemuksella ja korkeammilla pistemäärillä.

Valtosen muun muassa kokelaiden tekstilajin tajua käsittelevä väitöskirja *Abiturientti uutistoimittajana. Tekstilajin taju ja uutisen tuottaminen äidinkielen tekstitaidon*

¹<http://www.kieliverkosto.fi/hanke/kielitaidon-kirjo-spraklig-mangfald-spectrum-oflanguage-and-literacy/> (luettu 23.4.2017)

kokeessa. (2012) käsittelee järjestyksessään ensimmäisen tekstitaidon kokeen kolmannen tehtävän vastauksia kokelaiden tekstilajituntemuksen näkökulmasta. Tehtävässä piti kirjoittaa uutinen romaanikatkelman pohjalta, ja Valtonen tarkastelee tutkimuksessaan uutistekstin genreä ja sitä, millainen käsitys kokelaille vastaustekstien perusteella uutisgenrestä on. (mts. 23.) Vaikka uutisgenre on kokelaille tuottamisnäkökulmasta vieras, koska uutisten tuottaminen ei sisälly peruskoulun tai lukion opetussuunnitelmaan, olivat kokeilat kuitenkin onnistuneet noudattamaan uutisgenreän skemaattista rakennetta hyvin (mts. 289–291).

Myös tässä tutkimuksessa on keskeistä kokelaiden tekstilajin taju siinä mielessä, että sananlaskujen tekstilaji ja niiden ominaispiirteet täytyy tunnistaa ja ymmärtää voidakseen ylipäättään tehdä tulkintoja sananlaskuista. Kevään 2014 kokeessa oli kuitenkin sananlaskujen yhteydessä saateteksti, joka muistutti sananlaskujen piirteistä ja käytöstä, joten nekin, jotka eivät muuten olisi sananlaskujen käyttötarkoitusta tunteneet, saivat vihjeitä tehtävän ja tulkinnan avuksi.

2.5 Sananlaskujen tulkinnan monet ulottuvuudet

Kuten aiemmin on tullut esille, ovat sananlaskut vahvasti kuvallisia ja metaforisia, ja niiden tulkinta liittyy hyvin vahvasti käyttötilanteeseen. Joitakin sananlaskuja on mahdollista tulkita myös melko kirjaimellisella tavalla, mutta usein kirjaimellinen tulkinta johtaa melko erilaiseen merkitykseen, kuin mitä sananlaskun tokaisija on tarkoittanut. Konteksti on keskeinen osa sananlaskun tulkintaa, ja puhetilanteessa myös sanomisen sävyllä on suuri merkitys sille, miten sananlasku kannattaa tulkita.

Kuten kaikessa viestimisessä, on sananlaskuissakin kyse siitä, mitä lausuja tarkoittaa ja miten kuulija sen ymmärtää. Granbom-Herranen esittelee väitöstutkimuksessaan (2008) neljä tahoja, joilta sananlaskujen ja muiden metaforisten lausumien tulkintaa voi tarkastella. Näitä tahoja ovat ulkopuolisen antama merkitys eli se, mitä sananlaskun tulkitaan tarkoittavan; ilmaisun kirjaimellinen merkitys; puhujan intentiot, eli mitä puhuja on sanonnalla tarkoittanut, sekä kuulijan näkökulma eli se, mitä kuulija kuulee ja ymmärtää. (mts. 172.)

Näistä näkökulmista omaan tutkielmaani sopivat erityisesti ulkopuolisen antaman merkityksen tarkastelu ja kirjaimellisen merkityksen tarkastelu, sillä tutkiessani kokelaiden tekemiä sananlaskujen tulkintoja tarkastelen niitä suhteessa sananlaskujen vakiintuneisiin tulkintoihin, ja osa aineiston sananlaskuista on tulkittavissa vakiintuneestikin melko kirjaimellisesti. Lisäksi tietyllä tapaa tutkimukseni käsittelee juuri kuulijan näkökulmaa – kyseessä ei toki ole puhetilanne, mutta kokelaiden tekemät tulkinnat ovat heidän omia käsityksiään ja koko tutkielmani keskeisin ja kiinnostavin seikka.

Kontekstin puuttuessa on sananlaskututkimuksessa usein vedottu yleiseen tietämykseen, ja on pidetty keskeisenä sitä, että sananlaskulla on jokin sisältö. Tämä sisältö voidaan määritellä normitetuksi tai normittuneeksi vakiotulkinnaksi, englanniksi standard proverbial interpretation eli SPI. Tällaiset tulkinnat, joita kutsun tässä tutkielmassa vakiintuneiksi tulkinnoiksi, perustuvat siis aiempiin päätelmiin ja yleiseen tietoon sekä sananlaskun kuulijan omiin kulttuurisiin käsityksiin ja ennakko-odotuksiin. (Granbom-Herranen 2008: 172–173.) Nämä vakiintuneetkaan tulkinnat eivät kuitenkaan aina ole yksiselitteisiä, vaan niistä voi olla erilaisia variaatioita. Tutkielmani loppupuolella pohdin myös vakiintuneiden tulkintojen pysyvyyttä.

Sananlaskujen kirjaimellisessa tulkinnassa huomio keskittyy yksittäisten sanojen ja ilmausten merkityksiin, eikä varsinaista tulkintaa tehdä. Joillakin sananlaskuilla onkin sekä kirjaimellinen että kuvallinen merkitys, eikä kumpikaan ole toista 'väärempi', merkitys vain riippuu tilanteesta. Lisäksi kirjaimellista ja kuvallista merkitystä ei pitäisi nähdä vastakkaisina tai ristiriitaisina, vaan ero kirjaimellisen ja kuvallisen tulkinnan välillä on pikemminkin asteittainen. Metaforisuuden voikin ajatella pikemminkin olevan sananlaskun käyttöön liittyvä ominaisuus kuin sananlaskun varsinainen sisäsyntyinen ominaisuus. (Granbom-Herranen 2008: 173; Norrick 2014: 13.)

Metaforisuuden näkökulmasta on kuitenkin melko tyypillistä tarkastella sananlaskuja. Yksi tapa on tarkastella sananlaskujen metaforisuutta ikään kuin kolmelta tasolta: kielen, kognition ja toiminnan. Lakoff ja Johnson (1980) ovat esitelleet tätä kolmitasoista metaforakäsitystä *aika on rahaa* -kielikuvan avulla. Tähän kielikuvaan liittyvät esimerkiksi ilmaisut *tuhlaat aikaani*, *tämä säästää sinulta aikaa* ja *olen sijoittanut tähän paljon aikaa*. Näiden ilmausten, metaforisuuden ja jokapäiväisen toiminnan välisiä suhteita voidaan erotella mainitulla kolmella tasolla. Kielen tasolla huomio kiinnittyy sanoihin, jotka tyypillisesti liittyvät rahankäyttöön ja kuluttamiseen. Kognition tasolla puolestaan on ajatus siitä, että raha ja aika ovat yhteiskunnassamme yhtä rajallisia ja arvokkaita asioita.

Toiminnan tasolla sanonta toteutuu siinä mielessä, että esimerkiksi puheluista ja työstä laskutetaan usein minuutti- tai tuntihintaa, mikä konkretisoi ajan ja rahan yhteyden. (mts. 7-9.)

Merkitystä ja tulkintaa lähinnä argumentaation näkökulmasta käsitellään teoksessa *Argumentti ja kritiikki* (Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 1998). Argumentoinnin näkökulmasta merkitysten ymmärtäminen ja tulkinta ovat hyvin keskeisiä asioita. Ensimmäiseksi argumentoivaksi arvelevaansa tekstiä kohdatessa tulee tulkita teksti, ja sen jälkeen rekonstruoida eli tulkita omin sanoin sen sisältämä väite (mts. 24). Juuri tätä samaa kaavaa ovat noudattaneet ylioppilaskokelaat luettuaan tehtävänannon ”Mitä nämä sananlaskut kertovat suomalaisesta puhekulttuurista?” ja ryhdyttyään tekemään tulkintoja ja avaamaan niitä sanallisesti. Sananlaskun sanojen, osien, sävyn tai käyttötilanteen tietynlainen tulkinta johtaa sananlaskun kokonaistulkintaan, jota tulkitsijat perustelevat avaamalla eri osien tai muiden heidän mielestään tulkintaan vaikuttaneiden seikkojen merkityksiä.

Keskeinen asia kaikessa tulkinnassa on kontekstin eli asia- tai tilanneyhteyden ymmärtäminen. Sama lause tai sana voi saada erilaisissa yhteyksissä monia erilaisia merkityksiä. Konteksti voidaan määritellä sekä sanotun suhteeksi muihin sanottuihin asioihin eli tekstikontekstiksi, tai sanotun suhteeksi kaikkiin muihin siihen sillä hetkellä vaikuttaviin seikkoihin, eli tilannekontekstiksi. Merkitysten ja tulkinnan kannalta tärkeää on myös muistaa, että merkitykset voivat muuttua ajan saatossa. (Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 1998: 24–25, 28.)

Sananlaskujen tarkoitus on kuulostaa arvovaltaisilta ja ehdottomilta totuuksilta asioista, mutta sitä ne eivät tietenkään ole. Sananlaskut ovat usein monimerkityksisiä, ja joskus merkitykset voivat olla jopa vastakkaisia. Merkitykset ovat usein tilanteesta riippuvaisia. Barbara Kirshenblatt-Gimblett esittää artikkelissaan *Toward a Theory of Proverb Meaning* (1981), että jossakin tilanteessa käytettävän sananlaskun valinta perustuu kolmeen asiaan. Ensinnäkin osallistujien näkemykseen tilanteesta, toisekseen siihen, millaisia sananlaskuja osallistajat tuntevat ja mitä he ajattelevat niiden merkitsevän, ja kolmanneksi siihen, mitä he haluavat tilanteessa saavuttaa. Hän muistuttaa, että kaikki merkityksen puolesta tilanteeseen sopivat sananlaskut eivät välttämättä sovi siihen sosiaalisessa mielessä. (mts. 112.)

Saman sananlaskun monimerkityksisyydestä käytetään useissa tutkimuksissa esimerkkinä *A rolling stone gathers no moss* -sananlaskua, jonka suomenkielinen vastine on

vierivä kivi ei sammaloidu. Englanninkielinen versio saa ainakin kolme erilaista vakiintunutta tulkintaa. Suuri keskustelu juuri tämän sananlaskun tulkinnoista syntyi vuonna 1966 *The Times* -lehteen kirjoitetun jutun ja siihen vastauksena tulleiden kirjeiden seurauksena. (Kirshenblatt-Gimblett 1981: 112–113.)

Kyseisen sananlaskun erilaisissa tulkinnoissa vaihtelevat näkemykset siitä, mihin kivellä viitataan, ja onko sammal toivottu vai ei-toivottu ominaisuus. Skotlantilaiset näkevät vierivän kiven jonkinlaisena kivijyränä (*stone roller*), johon kertyvä sammal on erittäin epätoivottua. Näin tulkittuna sananlasku siis kehottaisi pysymään liikkeellä ja etenemään elämässään. Toisen, englantilaisen, näkemyksen mukaan sammal olisi toivottavaa ja kuvaisi esimerkiksi omaisuutta tai elämäkokemusta sekä osoittaisi tasapainoisuutta ja pysyvyyttä elämässä. Kolmas tulkintatapa näkee sammaloitumattomuuden vapauden merkinä, vierivä kivi olisi siis vapaa kaikista omaisuuden ja perheen aiheuttamista siteistä. Tämän tulkinnan toi esiin Texasin yliopiston opiskelijoille tehty tutkimus, jossa kylläkin nousivat esiin myös kaksi aiempaa tulkintatapaa. (Kirshenblatt-Gimblett 1981: 112–113.)

Metaforisuutta ovat laajoissa tutkimuksissaan käsitelleet muun muassa Jaakko Hintikka ja Gabriel Sandu artikkelissaan *Metaphor and Other Kinds of Nonliteral Meanings* (1994). Hintikka ja Sandu käsittelevät artikkelissaan mahdollisten maailmojen semantiikkaa (possible-worlds semantics, PWS), jossa tarkastellaan, millaisia entiteettejä sanojen ja muiden ilmaisujen merkitykset ovat tässä ja muissa mahdollisissa maailmoissa. (mts. 151.) Merkityksiä erityisesti intentioiden eli tarkoitettujen merkitysten näkökulmasta on tutkinut muun muassa Raymond W. Gibbs Jr. teoksessaan *Intentions in the Experience of Meaning* (1999). Metaforisuuteen ovat siis perehtyneet lingvistien lisäksi filosofit, ja aihetta on tutkittu monipuolisesti. Suuri osa metaforatutkimuksesta on kuitenkin viety niin syvälle, ettei sinne sukeltaminen olisi tämän tutkielman puitteissa mielekäästä.

Tässä tutkielmassa tarkastelen sananlaskujen kuvallisia ja metaforisia merkityksiä melko yleisellä tasolla ja sananlaskujen tulkinnan näkökulmasta. Liikun siis lähinnä melko selkeissä metaforisissa merkityksissä, kuten *kellon* tulkinnassa puheen metaforaksi sananlaskussa *hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi*. Käsittelem tutkielmassani merkityksiä ja kuvallisuutta pääasiassa semantiikan ja erityisesti leksikaalisen semantiikan peruskäsitteiden avulla (ks. esim. Kangasniemi 1997).

Tutkielmani lähtökohtana on tarkastella, kuinka tuttuja kokelaille ovat sananlaskujen vakiintuneet tulkinnat, ja onko vakiintuneesta poikkeavissa tulkinnoissa joitakin yhtäläisyyksiä kokelaiden välillä. Seuraavassa luvussa määrittelen kullekin aineistoni sananlaskulle sen vakiintuneen tulkinnan, jota käytän vertailukohtana kokelaiden tulkinnoille.

2.6 Aineiston sananlaskujen vakiintuneet tulkinnat

Vaikka tulkintojen tarkastelu ja etenkin vakiintuneisiin tulkintoihin nojaaminen onkin joillakin sananlaskututkimuksen osa-alueilla nähty liian yksinkertaistavana tai muuten epämielenkiintoisena, eikä sananlaskuja nähdä virallisina kulttuurin kuvaajina, ovat ne kuitenkin juuri tulkintojensa puolesta kiinnostava tutkimuskohde. Lisäksi kevään 2014 tekstitaidon kokeen viidennessä tehtävässä sananlaskut on esitetty juuri niiden kulttuurisen merkityksen kannalta, ja koko tehtävä pohjaa sananlaskujen tarkasteluun suomalaisen puhe-kulttuurin edustajina.

Tehtävässä oli aineistona seitsemän puhumiseen ja vaikenemiseen liittyvää sananlaskua, joita piti tarkastella suomalaisen puhe-kulttuurin edustajina. Sananlaskut olivat:

- 1 Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa
- 2 Ei suuret sanat suuta halkaise
- 3 Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi
- 4 Siitä puhe, mistä puute
- 5 Puhumatta paras
- 6 Sanasta miestä, sarvesta härkää
- 7 Joka paljon puhuu, se vähän tietää

Lisäksi aineiston ohessa oli seuraava saateteksti: ”Sananlaskut ovat yleiseen muotoon kietytyneitä kannanottoja. Niitä toistellaan, niissä on aina jotain mieleen painuvaa, muodoltaan vakiintunutta, usein kuvaannollista. Itsekunkin lukijan oikeudeksi jää onkia kansanmietelmien jättiläisvarastosta ne kannonotot ja korostukset, jotka tuntuvat osuvan asian ytimeen.” Sekä sananlaskut että saateteksti on poimittu Kari Laukkasen, Pekka Hakamiehen ja Matti Kuusen toimittamasta *Sananlaskut*-kokoelmasta (1978).

Vaikka sananlaskujen vakiintuneiden tulkintojen määrittely ei ole helppoa, selkeää tai aina edes mahdollista, pyrin kuitenkin tekemään jotakin sen suuntaista. Osalle sananlaskuista vakiintuneet tulkinnat löytyvät helpommin, osalla taas ei varsinaista tulkintaa tunnu edes olevan - ne vain tarkoittavat, mitä sanovat.

Ylioppilastutkintolautakunnan *hyvän vastauksen piirteissä* on annettu joitakin tulkintoja tehtävän sananlaskuista. *Puhumatta paras* kertoo vaikenemisen kulttuurin arvostamisesta, *Puhuminen on hopeaa*, *vaikeneminen kultaa* kertoo että puhua saa, kunhan ei puhu turhaan. Puhumalla tehdyn sopimuksen pitävyydestä kertoo sananlasku *sanasta miestä, sarvesta härkää* ja vastuullisuutta puhumiseen nähdään vaativan myös sananlaskun *hyvä kelloa kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi*, jossa muistutetaan juorujen leviämisestä. Erityisen negatiivisesti puheeseen suhtautuvina pidetään sananlaskuja *ei suuret sanat suuta halkaise* ja *joka paljon puhuu, se vähän tietää*, joista ensimmäinen viittaa itsekehun ja kerskailun pahana pitämiseen ja jälkimmäinen siihen, ettei runsas puhe vaakuuta. *Siitä puhe, mistä puute* taas katsotaan kannanotoksi jotakin ongelmaa peittelevään puheeseen. (YTL 2014.)

Hyvän vastauksen piirteissä ei ole mainittu lähdettä näille tulkinnoille, mutta ne vaikuttavat melko järkeviltä ja paikkansapitäviltä. Tässä luvussa tarkastelen kuitenkin vielä hieman tarkemmin kunkin sananlaskun vakiintuneita tulkintoja ja taustoja.

Vanhan kansan sananlaskuviisaus -teoksessa (1953) Matti Kuusi esittelee sananlaskuja aihepiireittäin, ja jakaa niitä vielä aihepiirien sisällä käytön perusteella pienemmiksi ryhmiiksi. Puhumisen taitoa käsitteleviä sananlaskuja on teoksessa lukuisia, ja erityisesti teoksen neljäs, Parempi yksi sana kuin yhdeksän -osio, tuntuu olevan sopiva monelle aineistoni sananlaskulle, vaikka niitä ei aivan samassa muodossa siellä mainitakaan. Tähän joukkoon kuuluvien sananlaskujen opetus on, että pitää olla vaitelias ja tarkkakorvainen ja sanoa lyhyesti se, minkä aikoo sanoa. Puheella ei kannata odottaa saavansa asioita aikaan, vaan ainoastaan ”tyhmeliinit ovat puheliaita ja avomielsiä”. Esimerkiksi *kuule paljon, puhu vähän, parempi vaieta kuin paljon puhua* ja *ei se puhuen parane* - sananlaskujen voisi ajatella opettavan samaa kuin aineistoni sananlaskut *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* ja *puhumatta paras*. (mts. 7–8.)

Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa ja *Puhumatta paras* ovat sananlaskuja, jotka eivät vaadi samalla tavalla tulkintaa kuin jotkut toiset sananlaskut. Keskeistä on hopean ja kullan metaforien ymmärtäminen, eli se, että vaikenemista pidetään arvok-

kaampana kuin puhumista. Puhekaan ei kuitenkaan ole täysin arvotonta. Kansanrunousarkiston sananlaskukokoelmasta löytyy muutamia havaintoja näistä sananlaskuista hieman erilaisissa muodoissa, kuten ”Puhuminen kultaa vaitiolo hopia” (SKS KRA, kerätty 1937). Arkistoon on koottu vain sananlaskujen toisintoja, eikä sananlaskujen tulkintoja tai käyttöyhteyksiä ole juurikaan esitelty. Joissakin sananlaskukorteissa on kuitenkin mukana lyhyt selitekin, kuten tämä: ”Puhuminen on hopeaa, vaan vaiti olo on kultaa. Sanotaan jos joku puhuu aivan liian paljon.” (SKS KRA, kerätty 1956).

Myös Matti Kuusen kansainvälinen sananlaskutietokanta (jatkossa: M6-tietokanta) luokittelee *puhumatta paras* ja *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* -sananlaskut samaan J1g vaitiolo kannattaa > puhuminen tuo riskejä -luokkaan. Samaan luokkaan on sijoitettu myös muun muassa sananlaskut *ei naukuva kissa hiirtä saa* ja *parempi vaieta kuin pahoin (tai paljon) puhua*. Tämä luokittelu viittaisi siis siihen, että vaikeneminen on tarpeen nimenomaan erilaisten ongelmien ja ikävien tilanteiden välttämiseksi. *Parempi pyy sananparsiooppaassa* (Lauhakangas 2013) *puheitta paras* -sananlasku esitellään puheet ja teot -osiossa. Sen mukaan runsaan puheen katsotaan viittaavan vähäisiin tekoihin, ja *puheitta paras* kertoo, että selittelyjä ei kaivata (mts. 130).

Tämän tutkimuksen kannalta lienee kuitenkin riittävää määritellä *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* -sananlaskun vakiintuneeksi tulkinnaksi se, että puhuminenkin on hyvä asia, mutta vaikenemista pidetään puhetta arvokkaampana, ja *puhumatta paras* -sananlaskun vakiintuneeksi tulkinnaksi se, että vaikenemista arvostetaan, oli vaikenemisen syy sitten ajattelu tai ahkera työnteke.

Joka paljon puhuu, se vähän tietää ei myöskään löydy sellaisenaan *Vanhan kansan sananlaskuviisauksista*, mutta jo mainitun *Parempi* yksi sana kuin yhdeksän -otsikon alta löytyy hieman vastaavia sananlaskuja: *kuule paljon, puhu vähän ja hullu pitkään puhuu, viisas kauan arvelee* (Kuusi 1953: 7). M6-tietokannassa tämä sananlasku on kuitenkin sijoitettu J1c Hullun puheliaisuus -luokkaan. Sieltä se löytyy muodossa *joka paljon puhuu, se vähän aattelee*, ja muita saman luokan sananlaskuja ovat esimerkiksi *joka tietää ei puhu, joka puhuu ei tiedä* ja *sanat tyhmän ilmoittavat*. Myös kansanrunousarkiston sananlaskukokoelmasta löytyi monta hieman toisistaan poikkeavaa versiota tästä sananlaskusta, osassa oli mainittu juuri se, että puhumisen sijaan tulisi ajatella ja kuunnella. Paljon puhumisen johtamisen vähään tietämykseen voi siis mahdollisesti tulkita johtuvan siitä,

että ei ole kuunnellut eikä ajatellut, kun on ollut niin kiire lörpötellä. Vakiintuneeksi tulkinnaksi kuitenkin riittänee se, että puheliaita ihmisiä ei pidetä erityisen viisaina tai tietäväisinä.

Sananlaskujen tulkinnassa on usein keskeistä se, missä tilanteessa sananlaskua on tyypillisesti käytetty. *Siitä puhe, mistä puute* on sananlasku, jolle ei tunnu löytyvän kirjoitettua tulkintaa oikein mistään. Kansanrunousarkiston sananlaskukortistossa ei ollut yhtäkään toisintoa tästä sananlaskusta, eivätkä *Vanhan kansan sananlaskuviisaus* tai uudematkaan teokset tunnu sitä tuntevan. Omalle käsitykselleni sananlaskun käytöstä ja merkityksestä sain kylläkin vahvistuksen Helsingin kaupunginkirjaston Kysy.fi-palvelusta, jossa joku oli ihmetellyt tämän sanonnan tarkoitusta. Kysymykseen vastannut taho ei ollut myöskään löytänyt lähteitä, mutta ilmeisesti arkitiedon valossa oli vastaus seuraava: ”Yleensä mainitsemaasi sananlaskua käytetäänkin silloin, kun halutaan vähätellä keskustelukumppanin (tai muun puhujan) ansioita, joilla tämä on juuri kerskaillut.” (Kysy. fi²).

Oma käsitykseni *siitä puhe, mistä puute* -sananlaskusta onkin juuri se, että sitä voidaan käyttää hiljentämään esimerkiksi seksikokemuksillaan retostelevaa nuorta, jolla ei todellisuudessa ole asioista juuri minkäänlaisia kokemuksia. Toinen mahdollisuus sananlaskun käyttöön olisi tokaista se silloin, kun joku käyttää paljon aikaa jonkun ihmisen tai asian haukkumiseen. Tällöin sanonnalla voisi vihjata, että puhuja on kenties kateellinen tai haluaisi itse olla samassa tilanteessa, vaikka muuta väittää.

M6-tietokannasta sananlasku kuitenkin löytyy muodossa *mistä puute, siitä puhe*, ja se viittaa tietokannan luokituksen mukaan puhumisen tarpeeseen. Sen kanssa samaan luokkaan onkin sijoitettu esimerkiksi sananlaskut *mitä mielessä, sitä kielessä ja mikä kuttakin kivistä, siitä hän puhuu*. Tämä luokitus ei tunnu samalla tavalla viittaavaan irvailuun, vaan sävy on pikemminkin toteava: niistä asioista puhutaan, mitä ihmisillä on mielen päällä. YTL:n hyvän vastauksen piirteissä todetaan sananlaskusta myös seuraavaa: ”Tietyn aihepiirin (esimerkiksi seksuaalisuus tai raha) toistuminen puheessa kertoo siitä, miten tärkeä se puhujalle on, vaikka puhuja itse ei huomaa sitä.” (YTL 2014). Vakiintu-

² <http://www.kysy.fi/kysymys/siita-puhe-mista-puute-kuulee-usein-sanottavan-mista-moinen-ajatus> (luettu 24.3.2017)

neeksi tulkinnaksi voisi mahdollisesti määrittää sen, että sananlasku viittaa sen puhumiseen, mitä mielessä eniten liikkuu - olisi se sitten tietoista tai tiedostamatonta. Teen kuitenkin aineistoa analysoidessani hieman tarkemman rajanvedon vakiintuneen ja muiden tulkintojen välille.

Sananlaskuille tyypillistä metaforisuutta löytyy aineistoni sananlaskuista myös. *Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi* ei kirjaimelliselta merkitykseltään viittaa puheeseen mitenkään, mutta jos kellon tulkitseekin tarkoittavan esimerkiksi mainetta, saa sananlasku aivan toisen merkityksen. Tälle sananlaskulle löytyikin melko yksiselitteinen vakiintunut tulkinta sekä *Vanhan kansan sananlaskuviisaus* -teoksesta että kansanrunousarkiston sananlaskukokoelmasta. *Vanhan kansan sananlaskuviisaus* -teoksessa (Kuusi 1953) *hyvä kello kauas kuuluu, paha paljoo edemmä* -sananlaskusta todetaan seuraavaa: ”Sanoma kulkee nopeasti ja kauas; mitä häpeällisempi se on, sitä innokkaammin sitä levitetään.” Sananlaskun opetus on, että salaisuuksiaan ei kannata uskoa kellekään, ja kaikkialla on näkijöitä ja kuulijoita, eikä erilaisia ”panettelijoita ja valheen kylväjiä” vastaan auta taistella.

Samaan aihepiiriin liittyy useita erilaisia sanalaskuja, kuten *kauas kuuluu karjan kello, piian pieru pidemmäs ja paljon sillä pitää jauhoja oleman, kuin jokaisen suun tukkii*. (mts. 4.) Kansanrunousarkiston sananlaskukorteista löytyi sananlaskusta esimerkiksi seuraavanlaiset toisinnot selityksineen: ”Hyvä kello kaavaks kuuluu, paha paljoo kaavemmaks. (Hyvä aina tunnetaan, mutta paha ihminen tunnetaan vielä kauvempana.)” (SKS KRA, kerätty 1957) ja ”Hyvä kello kauvas kuuluu, paha paljoakin etemmäs. Tarkoitetaan ihmisen mainetta.” (SKS KRA, kerätty 1915).

Ei suuret sanat suuta halkaise on ainakin Kansanrunousarkiston sananlaskukorttien määrästä päätellen tunnettu ja käytetty sanonta. Se oli myös useissa korteissa saanut jonkinlaisen selvennyksenkin. ”Eikä suuret sanat suuta halkase. Saapsa sitä kehua vaikka ei asiassa olisikaan perää! (SKS KRA, kerätty 1957), ”Suuri sana ei suuta halkaise. Toisen kerskailun arvostelu” (SKS KRA, kerätty 1915) ja ”’Ei suuret sanat suuta repäise’ sanotaan röyhkeistä puheista tarkoittaen etteivät kerskapuheet eivätkä uhmailemiset paljon aikaan saa, eivät edes puhujan suuta halki” (SKS KRA, kerätty 1931) antavat kaikki selkeän kuvan sananlaskun käytöstä ja tulkinnasta.

Tokaisu on siis tarkoitettu vähättelemään jonkun kerskailua ja epäilemään puheiden todenperäisyyttä. Sanontaa voidaan käyttää, jos joku uhoaa pystyvänsä suuriin tekoihin.

Vakiintunut tulkinta sananlaskulle olisi siis se, että huomautetaan kerskailusta ja itsekehusta sekä epäillään puheiden todenperäisyyttä. Osiin purettuna sananlaskun merkitystä voisi tarkastella niin, että suuret sanat tarkoittavat kerskailua, mahtailua tai itsekehua ja suun halkeamisella viitataan siihen, ettei mitään tapahdu, vaikka puheet olisivat kovat.

Lupausten pitämistä ja sanassa pysymistä puolestaan opettaa sananlasku *sanasta miestä, sarvesta härkää*, jonka mukaan miehen, eli oikeastaan ihmisen ylipäätään, kunnian mitta on annetussa lupauksessa, eli sanassa, pysyminen. (Lauhakangas 2015: 20). *Vanhan kansan sananlaskuviisauksissa* sananlasku on ryhmitelty ihmisluonnosta ja kunniallisista tavoista kertoviin sananlaskuihin. Teoksessa mainitaan tämän ja muiden vastaavien sananlaskujen liittyvän myös siihen, ettei annettua lahjaa saa vaatia takaisin, eikä toisen antamaa lahjaa saa arvostella tai salailia. (Kuusi 1953: 298.)

Myös kansanrunousarkiston kokoelmista löytyi runsaasti toisintoja tästä sananlaskusta, joten sen voisi kuvitella olleen aikanaan tärkeä ja keskeinen. *Tarttua härkää sarvista* -sanonta ei varsinaisesti viittaa tähän sananlaskuun, vaan sitä käytetään kehotuksena ryhtyä toimeen tilanteessa, jossa tavoitteet ovat selvät ja yhteiset. Sen sijaan *härän sarvien ja miehen sanan* vertaamiseen liittyy maailman mytologioiden näkemys härän sarvista kantajansa voiman ja aggressiivisuuden ilmaisimena. (Lauhakangas 2015: 20.) Vakiintuneeksi tulkinnaksi tälle sananlaskulle voidaan siis määrittää, että se viittaa lupausten pitämiseen.

3 Aineisto ja metodi

Tämän tutkielman aineistona on autenttisia tekstitaidon ylioppilaskokeen vastauksia, jotka olen saanut tutkittavakseni Ylioppilastutkintolautakunnan arkistoista. Tutkielmani on hyvin aineistolähtöinen, vastausten tarkastelu ja niistä esiin nousevat seikat ovat pääosassa. Seuraavaksi esittelen tarkemmin aineistoani ja tutkimusmetodejani.

3.1 Tekstitaidon ylioppilaskoe

Äidinkielen ylioppilaskoe koostuu kahdesta osasta, esseekokeesta ja tekstitaidon kokeesta. Tekstitaidon kokeessa kirjoitetaan kolme vastaustekstiä, ja tehtävävaihtoehtoja on

viisi. Äidinkielen kokeen määräykset (YTL 2017) kuvaavat tekstitaidon koetta seuraavasti: ”Tekstitaidon kokeessa arvioidaan kokelaan kriittistä ja kulttuurista lukutaitoa. Tekstitaidolla tarkoitetaan kokelaan taitoa eritellä, tulkita, arvioida, hyödyntää ja tuottaa erilaisia tekstejä tietoisena niiden tavoitteista, ilmaisukeinoista ja konteksteista.” (mts. 2).

Kevään 2014 tekstitaidon koe oli järjestyksessään viidestoista tekstitaidon ylioppilaskoe. Kokelaiden kommentteista Ylen Abitreenit-sivustolla³ saa kuvan, että koe olisi ollut poikkeuksellisen vaikea tai erilainen kuin aiemmat kokeet. Kommentoijien mielestä koe oli epätyypillinen, sattuman kauppaa ja törkeä. Ainakaan kyseisen kevään pisterajat eivät anna viitteitä siitä, että koe olisi ollut poikkeuksellisen vaikea, mutta kenties kokelaiden ajatuksissa kokeen poikkeavuudesta suhteessa aiempiin kokeisiin on perää.

Aiempien vuosien kokeissa tehtävänannot ovat pääasiassa melko selkeästi kertoneet, mitä pitää tehdä ja mitä opiskeltua asiaa siihen voi käyttää: ”tutki - - argumentaation keinoja ja niiden vakuuttavuutta.” (kevät 2010); ”Mitä romantiikan ja realismin piirteitä on Maria Jotunin novellissa Untako lienee?” (kevät 2012). Kevään 2014 tehtävänannot eivät välttämättä suoranaisesti kertoneet, mitä tehdä: ”Onko Petri Tamminen tosissaan vai ei kolumnissaan Mies pulassa?”.

Sananlaskujen lisäksi kevään 2014 tekstitaidon kokeen tehtävien aineistona oli novelli, kolumni ja sarjakuva. Kokeen tehtävät painoutuivat vuorovaikutukseen ja kommunikaatioon, ja lisäksi sukupuolten erot tulivat esiin joissakin tehtävänannoissa. *Ylioppilastekstejä 2014* -julkaisussa (Grünn ym.) on koottuna kevään 2014 äidinkielen ja kirjallisuuden ylioppilaskokeen tehtävät ja kokelaiden vastauksia lähes kaikista tehtävistä sekä tekstitaidon, että esseekokeesta.

Kirjoituksessaan *Havaintoja tekstitaidon kokeen tehtävistä* (2014) Mervi Murto kommentoi tehtäviä ja niiden vastauksia yleisellä tasolla, mutta lisäksi kutakin tehtävää erikseen. Viidennen tehtävän Murto toteaa olleen poikkeuksellinen siinä mielessä, että aineistoa oli melko niukasti - vain lyhyt johdantoteksti ja seitsemän sananlaskua, joiden pohjalta piti käsitellä suomalaista puhekulttuuria. Tämä olikin melko haastavaa, ja johti ”melko esseistiseen käsittelytapaan, epämääräisiin yleistyksiin ja väitteisiin, jotka pahimmillaan irtautuivat itse sananlaskuista kokonaan”. Myös sananlaskujen tekstilaji ja historiallinen konteksti olivat unohtuneet osalta kokelaista. (mts. 23–24.)

³<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/02/05/kysymysarkisto-aidinkieli-ja-kirjallisuus-2014-kevat-tekstitaito> (luettu 16.2.2017)

Ylioppilastutkintolautakunta antaa jokaiseen tehtävään hyvän vastauksen piirteet, joissa annetaan ohjeita ja suuntaviivoja siitä, mitä kussakin tehtävässä vaadittiin eri pistemäärien saavuttamiseen. Viidennen tehtävän hyvän vastauksen piisteissä mainittiin keskeisinä seikkoina sananlaskujen ryhmittelyn valittujen näkökulmien mukaan, sekä sen ymmärtäminen, että sananlaskut vahvistavat käsitystä suomalaisista vähäpuheisena kansana. Alimpiin pisteisiin riitti esimerkiksi vaikenemisen ja vaiteliaisuuden ihannoinnin mainitseminen, kolmeen ja neljään pisteeseen piti tarkastella puhekulttuurin piirteitä useammasta näkökulmasta. Täysiin pisteisiin tarvitsi lisäksi tehdä kokoavia päätelmiä sekä kriittisiä tulkintoja. (YTL 2014)

3.2 Aineiston vastaustekstit

Aineistoni koostuu kevään 2014 äidinkielen tekstitaidon ylioppilaskokeen viidennen tehtävän vastausteksteistä. Pyysin ylioppilastutkintolautakunnalta käyttööni kaikki saatavilla olevat kyseisen tehtävän vastaukset, ja arkistosta löytyi niitä 320 kappaletta. Koska kokomäärän käsittely ei olisi ollut tutkimukseni kannalta mielekäästä, rajasin kokonaisuaineistostani 160 vastaustekstin otoksen, jota käytän tutkimusaineistonani.

Ylioppilaskokeiden vastaukset ovat salassa pidettävää materiaalia, jota ei saa kopioida ja joita saa tarkastella vain tutkimusluvan saanut. Tutkielmassa esimerkkeinä käytetyistä tekstikatkelmista ei saa käydä ilmi mitään, mistä tekstin kirjoittajan henkilöllisyys voisi paljastua ja yksityisyydensuoja vaarantua. Tämän vuoksi en ole laittanut analyysiluvuissa tarkastelemiini tekstiesimerkkeihin minkäänlaisia tunnustetietoja. Käsittelen tässä luvussa kuitenkin yleisesti koko aineistoni perustietoja, kuten vastaajien sukupuolten ja pistemäärien jakaumia.

3.2.1 Aineiston rajaus

Rajatessani aineistoa pyrin säilyttämään otoksen sellaisena, että se vastaa mahdollisimman hyvin alkuperäistä 320 vastaustekstin aineistoa. Annoin joka vastaustekstillemme havaintonumeron 1-320 ja kirjasin ylös perustiedot kustakin. Perustietoja olivat kokelasnumero, lukion numero, maakunta jossa lukio sijaitsee, kokelaan etunimien perusteella oletettu sukupuoli ja kokelaan vastaustekstistä saama pistemäärä. Kokelasnumeron ja lukion numeron kirjasin ylös vain, jotta voisin tarvittaessa löytää tietyn havaintonumeron tekstit.

Näitä tietoja en käytä tutkimuksessani kokelaiden yksityisyydensuojan varmistamiseksi. Myöskään muita tietoja en yhdistä yksittäisiin vastauksiin tai vastausteksteihin, vaan käsittelem niitä taustoittavina tietoina.

Näiden perustietojen pohjalta järjestin kokonaisaineiston niin, että ensimmäinen kategoria oli maakunta, seuraava lukio, siitä seuraava sukupuoli ja viimeisenä arvosana. Tämän tuloksena oli järjestys, jossa havainnot olivat järjestyksessä siten, että ensimmäisenä olivat kaikki maakunnan 1 tekstit, jotka oli järjestetty lukion numeron mukaan. Lukion sisällä havainnot olivat sukupuolen mukaan järjestyksessä ja sukupuolten sisällä saadun pistemäärän mukaisessa järjestyksessä. Tämä järjestely tuotti listauksen, josta valittiin lopulliseen otokseen joka toinen havaintonumero aloittaen parittomasta rivinumerosta. Aloittava numero valittiin niin, että riippumaton henkilö heitti noppaa, jonka silmäluku määräsi parillisuuden tai parittomuuden, tässä tapauksessa parittomuuden.

Koska tällä tavoin valittu otos jätti ulkopuolelleen kokonaisaineiston molemmat kuusi pistettä saaneet tekstit ja poimi mukaan melko paljon nolla pistettä saaneita tekstejä, päätin korvata kaksi nolla pistettä saanutta tekstiä kahdella kuuden pisteen tekstillä, jotta saisin otokseeni mukaan kaikkia arvosanoja. Tutkimusaineistoni on siis järjestetyn aineiston pohjalta otettu melko edustava 160 vastaustekstin satunnaisotos, jota on hieman muokattu tutkimusaineiston monipuolisuuden varmistamiseksi.

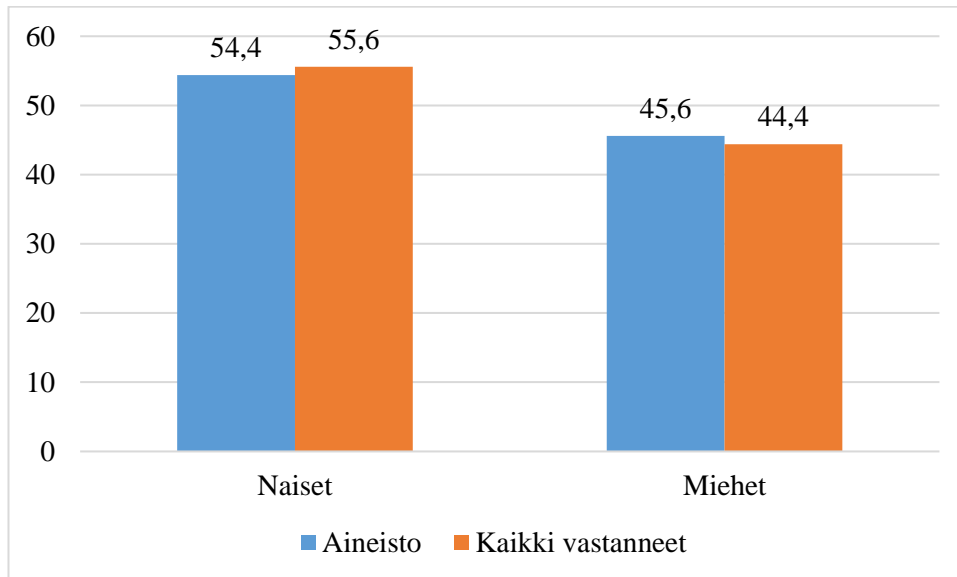
3.2.2 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni koostuu 160 vastaustekstistä. Ylioppilastutkintolautakunnan kevään 2014 äidinkielen kokeen jälkitutkimusraportista (YTL) sain selville varsinaisten kokelaiden vastausmäärät sekä piste- ja sukupuolijakaumat. Varsinaisella kokelaalla tarkoitetaan sellaista kokelasta, joka opiskelee lukiossa (ei suorita kaksoistutkintoa) ja suorittaa koetta ensimmäistä kertaa. Oman aineistoni kokelaiden kokelaslajeista ei ole tietoa, mutta oletan ainakin suurimman osan heistä varsinaisiksi kokelaiksi, ja siksi vertaan heitä varsinaisiin kokelaisiin, joita oli kevään 2014 äidinkielen kokeen kokelaista 89 %. (YTL)

Vertaan 160 vastauksen aineistoani kaikkiin varsinaisten kokelaiden kyseisen tehtävän vastauksiin siten, että olen muuttanut jälkitutkimusraportin luvut samaan suuruusluokkaan oman aineistoni kanssa kertomalla ne luvulla 0,0099. Tämän kertoimen sain jakamalla oman aineistoni vastausten määrän, 160, kaikkien tehtävään vastanneiden varsinaisten kokelaiden määrällä, joka oli 16 130.

Aineistoni on siis kooltaan pieni, mutta kohtalaisen edustava otos kaikista tehtävien vastauksista. Kaavioista 1. Kokelaiden sukupuolijakauma ja 2. Kokelaiden pistemäärien jakauma (seuraavalla sivulla) voi havaita, että aineistoni jakaumat noudattelevat kaikkien vastauksien jakaumia melko tarkasti.

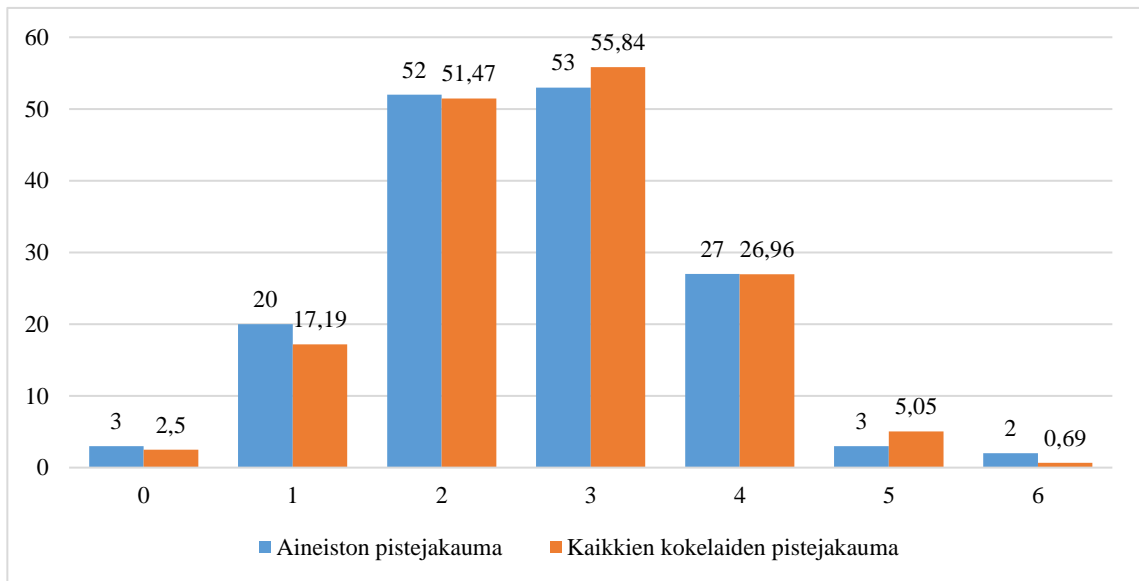
Kaavio 1. Kokelaiden sukupuolijakauma aineistossa ja kaikkien vastanneiden osalta, prosenttia.

Kaavio 1 kuvaa kokelaiden sukupuolijakaumaa prosentteina eli sitä, kuinka suuri osa aineiston vastauksista oli miespuolisten kokelaiden, ja kuinka suuri osa naispuolisten kokelaiden kirjoittamia. Siniset pylväät osoittavat tutkimusaineistoni vastausten sukupuolijakauman ja oranssit pylväät kaikkien tehtävään vastanneiden varsinaisten kokelaiden sukupuolijakauman. Naisia oli tutkimusaineistoni kokelaista 54,4 %, ja varsinaisista kokelaista 55,6 %. Miehiä puolestaan oli aineistossani 45,6 %, mutta varsinaisista kokelaista 44,4 %. Tutkimusaineistoni sukupuolijakauma poikkeaa siis hieman varsinaisista kokelaista.

Kaaviosta 2 (seuraavalla sivulla) käy ilmi vastausten saamien pistemäärien jakautuminen. Vaaka-akselilla ovat vastausten mahdolliset pistemäärät 0–6. Sinisistä pylväistä näkee tutkimusaineistoni vastausten saamien pistemäärien jakauman, oransseista pylväistä puolestaan kaikkien varsinaisten kokelaiden vastausten saamien pistemäärien jakauman.

Kaavio 2. Kokelaiden saamien pistemäärien jakauma aineistossa ja kaikkien varsinaisten kokelaiden kesken, lukumäärät.

Kaaviosta 2 voi havaita, että 6 pisteen vastaukset ovat aineistossani hieman yliedustettuna suhteessa kaikkiin varsinaisiin kokelaisiin, samoin yhden pisteen vastaukset. Viiden pisteen vastauksia taas on aineistossani suhteessa hieman vähemmän, kuin kaikilla varsinaisilla kokelailta yhteensä. Muilta osin tutkimusaineistoni vastaa melko hyvin kaikkien varsinaisten kokelaiden pistejakaumaa. Jos pistejakaumaa vertaa normaalijakaumaan, jonka mukaan koko äidinkielen ylioppilaskokeen loppuarvosanat jaetaan, on se jotakuinkin yhden pisteen verran vino. Normaalijakauman mukaan sekä kolmen, että neljän pisteen vastauksia tulisi kumpiakin olla noin 34 % vastauksista. Tämän tehtävän kohdalla suurimmat osuudet ovat kahden (32,5 %) ja kolmen (33,1 %) pisteen vastauksilla.

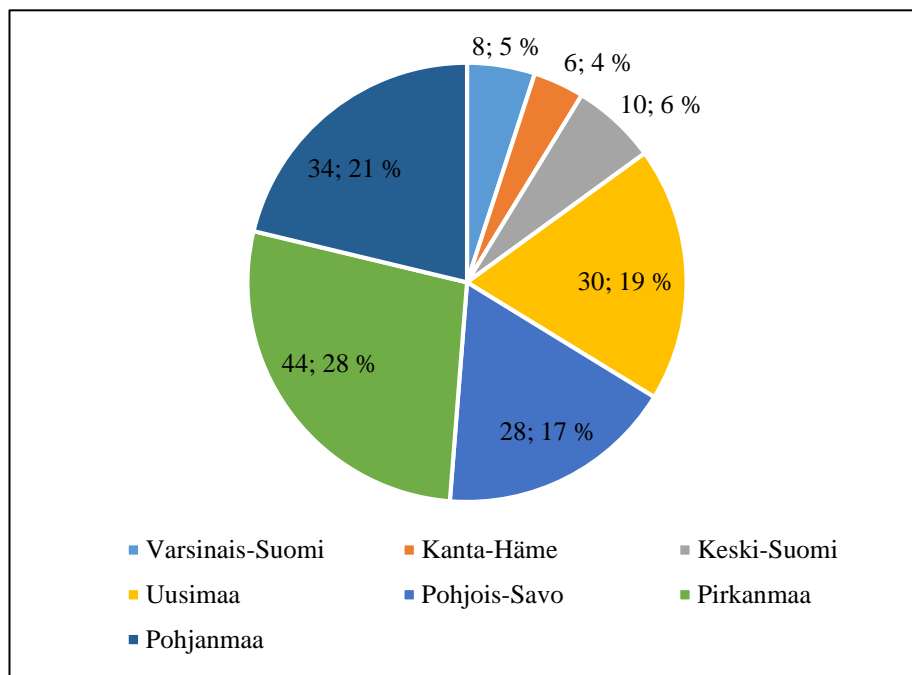
Sukupuolten välillä on pistemäärissä pieniä eroja. Tutkimusaineistossani kaikkien tekstien keskiarvo on 2,61, naispuolisten kokelaiden tekstien keskiarvo on 2,77 ja miespuolisten 2,42. Ero johtuu siitä, että kaikki kolme nollan pisteen vastausta olivat miespuolisten kokelaiden, ja lisäksi heillä oli vähemmän kolmen ja neljän pisteen vastauksia, eikä yhtään viiden pisteen vastausta. Kahden ja yhden pisteen vastauksia oli yhtä monta kummankin sukupuolen vastausteksteissä, samoin kahdesta kuuden pisteen vastauksesta toinen on miespuolisen kokelaan ja toinen naispuolisen kokelaan kirjoittama.

Kaikkien varsinaisten kokelaiden keskiarvo tässä tehtävässä oli 2,61, näistä miespuolisten kokelaiden keskiarvo 2,36 ja naispuolisten 2,8. Yhteiskeskiarvo osuu siis ai-

neistossani ja kaikkien varsinaisten kokelaiden kohdalla yksin, mutta aineistoni miespuolisten kokelaiden kesiarvo on hieman korkeampi suhteessa kaikkiin varsinaisiin kokelaisiin, ja naispuolisten kokelaiden keskiarvo taas vastaavasti hieman matalampi.

Vaikka erot nais- ja mieskokelaiden välillä saattavat tuntua vähäisiltä, on niillä kuitenkin väliä pisteiden laskutavan vuoksi. Tekstitaidon kokeessa kirjoitetaan kolme vastausta, josta jokaisesta saa pisteet 0–6. Kunkin vastauksen pisteet kerrotaan kolmella, jolloin pienetkin erot muuttuvat suuriksi. Jos 0,44 pisteen ero olisi jokaisessa tehtävässä, se pitäisi kertoa ensin kolmella, ja sitten vielä kolmella. Tällöin naisten ja miesten väliseksi piste-eroksi tulee 3,96 pistettä, joka voi hyvin erottaa loppuarvosanatkin. Ylipäätään tyttöjen ja poikien välisiä eroja koulumenestyksessä on tutkittu ja käsitelty paljon, ja tytöt ovat perinteisesti pärjänneet äidinkielen ylioppilaskokeessa hieman poikia paremmin. Lukioon kuitenkin hakeutuu myös enemmän tyttöjä kuin poikia.

Kaavio 3. Kokelaiden jakautuminen maakunnittain.

Vaikka sattuma tarjosikin sukupuoli- ja pistemääräjakauman osalta edustavan otoksen, on tilanne maakuntien osalta tietenkin hieman suppeampi. Ylioppilastutkintolautakunnan arkistoaineistot eivät ole sillä tavalla systemaattisia, että niihin kerättäisiin tietyn kokeen tai tehtävän vastauksia esimerkiksi jokaisesta maakunnasta. Tässä tutkimusaineistossa kokelaita ja siten myös vastaustekstejä on seitsemästä eri maakunnasta: Varsinais-

Suomesta, Kanta-Hämeestä, Keski-Suomesta, Uudeltamaalta, Pohjois-Savosta, Pirkanmaalta ja Pohjanmaalta. Kaaviossa 3 (edellisellä sivulla) on esitetty aineiston kokelaiden jakauma maakunnittain. Kaikkien varsinaisten kokelaiden jakaumista maakunnittain ei ollut kevään 2014 jälkitutkimusraportissa tietoja, joten en voi verrata tutkimusainestooni kaikkien kokelaiden jakaumaan. Maakunnat ovat lukioiden sijaintimaakuntia, enkä tee aineistostani maakuntakohtaista tarkastelua, sillä erot olisivat todennäköisesti pikemminkin lukiokohtaisia kuin maakuntakohtaisia.

Maakunnista ovat aineistossani parhaiten edustettuna Pirkanmaa 44 vastauksella, Pohjanmaa 34 vastauksella, Uusimaa 30 vastauksella ja Pohjois-Savo 28 vastauksella. Kanta-Hämeestä on vain kuusi vastausta, Varsinais-Suomesta vain kahdeksan eikä Keski-Suomestakaan ole kuin 10 vastausta. Aineistostani puuttuvat siis kokonaan Ahvenanmaan, Etelä- ja Pohjois-Karjalan, Etelä-, Keski-, ja Pohjois-Pohjanmaan, Etelä-Savon, Kainuun, Kymenlaakson, Lapin, Päijät-Hämeen ja Satakunnan maakunnat.

3.3 Tutkimusmetodi

Tutkimusmetodini on hyvin aineistolähtöinen, sillä aineiston sananlaskujen keskinäisten erilaisuuden vuoksi olisi tuntunut kummalliselta yrittää laittaa kaikkien sananlaskujen tulokset keskenään samanlaisiin muotteihin. Aineiston sananlaskut ovat kuitenkin karkeasti jaettavissa kahteen ryhmään: sellaiset, joiden tulkinta ei välttämättä vaadi sananlaskun vakiintuneen käyttötilanteen tuntemista, vaan jonkinlaista tulkintaa voi tehdä myös sananlaskun osia tulkitsemalla, ja sellaiset, joita ei voi ymmärtää tuntematta vakiintunutta käyttötapaa. Tämä jaottelu nousi vahvasti esiin aineistosta, mutta mukailee jotakuinkin Fillmoren, Kayn ja O'Connorin (1988, Makkaita [1972] mukailen) esittämille ajatuksille koodaavista ja purkavista idiomeista.

Lähestyn aineistoani sekä määrällisestä että laadullisesta näkökulmasta. Toisaalta olen kiinnostunut siitä, kuinka moni kokelaista on tehnyt sananlaskuista juuri vakiintuneita tulkintoja, siinä määrin kun tietyn tai tiettyjen tulkintojen pitäminen vakiintuneena on mahdollista. Toisaalta olen kiinnostunut vakiintuneesta poikkeavista tulkinnoista - mitä niissä on tulkittu toisin ja mitä niiden tulkitsija on mahtanut ajatella. Vuonna 2014

ylioppilaskoetta kirjoittaneiden ihmisten ajatusten arvailu jää toki melko yleisluontoiseksi pohdinnaksi, mutta ainakin joiden tehtävän sananlaskujen purkaminen osiin siten, että jonkin osan tulkinta muuttaa koko sananlaskun tulkintaa, pitäisi olla mahdollista.

Analysoin sananlaskujen tulkintoja, ja vakiintuneesta poikkeavista tulkinnoista tarkastelen erityisesti sitä, minkä sananlaskun osan tulkinta on saattanut vaikuttaa sananlaskun kokonaistulkintaan. Erityisen kiinnostunut olen siitä, onko kokelaiden vakiintuneista poikkeavissa tulkinnoissa havaittavissa keskinäisiä yhtäläisyyksiä. Pysin luokittelemaan tulkintoja kunkin sananlaskun kohdalla omanlaisiinsa luokkiin. Joitakin kaikille sananlaskuille yhteisiä tulkintojen piirteitä saattaa löytyä, mutta en yritä muodostaa kaikille sananlaskuille sopivia luokkia. Aineistoni sananlaskut ovat keskenään niin monella tapaa erilaisia, että niiden kaikkien tarkastelu samalla tavalla ei olisi tutkimukseni kannalta mielekäästä.

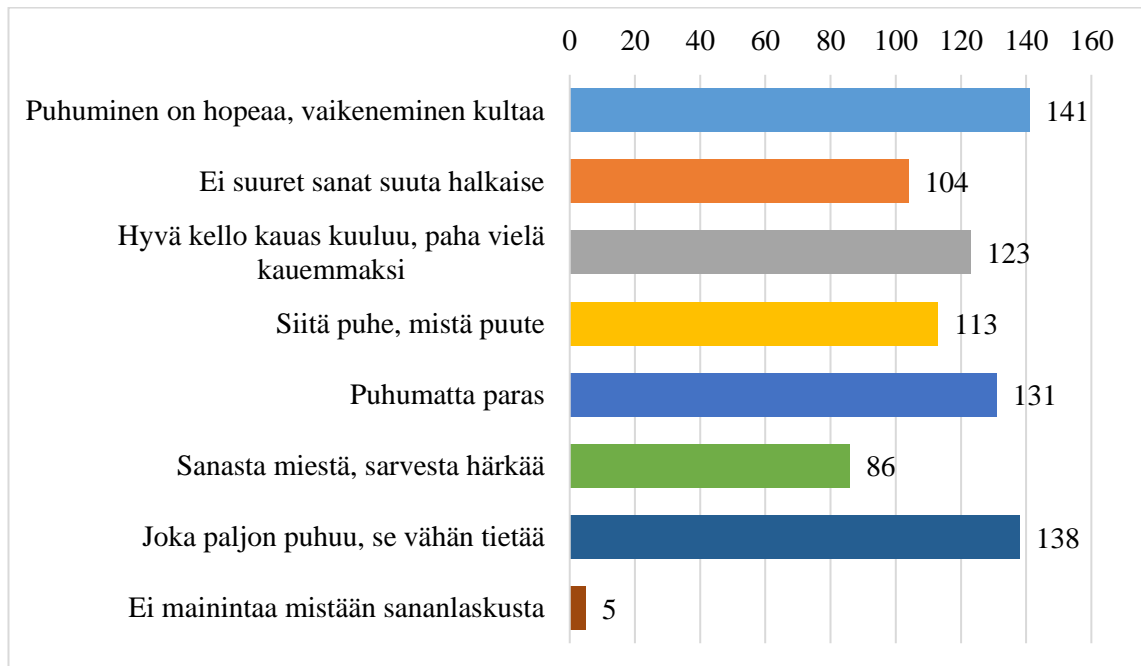
Arkistoaineistojen käyttösääntöjen ja Kansallisarkiston aukioloaikojen vuoksi katsoin parhaaksi kirjata tutkimusaineistoni olennaiset asiat itselleni muotoon, jossa voin tarkastella niitä myös muualla kuin arkiston tutkijahuoneissa. Rajattuani tutkimusaineistoni 160 vastaustekstiin, luin jokaisen tekstin läpi. Samalla kirjasin teksteistä ylös kaikki sananlaskujen maininnat ja riittäväksi katsomani määrän niitä ympäröivää tekstiä. Tämä määrä vaihteli hyvin suuresti, osa kokelaista oli maininnut ja tulkinnut sananlaskun yhdessä virkkeessä, eikä ympäröivä teksti tuonut tulkintaan mitään lisää. Jotkut vastaustekstit taas jouduin kirjoittamaan ylös lähes kokonaan, koska tulkintaa oli tehty niin moninaisesti ja laveasti. Samassa yhteydessä merkitsin muistiin myös sananlaskujen ryhmitteilyt ja esiintymisjärjestyksen. Kaikki numeeriset tiedot olen kirjannut Excel-taulukoon, ja näiden tietojen laskenta ja luokittelu on tehty SAS tilasto-ohjelmalla.

Vaikka olen kirjannut aineistostani ylös myös vastaustekstien pistemäärät, ei tarkoitukseni ole juurikaan tarkastella vastaustekstien onnistuneisuutta tai tekstitaidollisia ansioita. On toki kiinnostavaa nähdä, onko esimerkiksi erilaisten tulkintojen ja pistemäärien välillä jonkinlaista korrelaatiota, mutta en usko siitä löytyvän kovin vahvaa näyttöä – osittain myös siksi, että tulkinnan perustelulla oli pisteiden kannalta suurempi merkitys kuin sillä, oliko sananlaskut tulkittu 'oikein' (Murto, 2014: 24).

3.4 Sananlaskujen maininnat ja ryhmittely vastauksissa

Käsittelen luvuissa 4 ja 5 yksityiskohtaisemmin kaikkien sananlaskujen saamia tulkintoja ja niiden määriä, mutta tässä esittelen lyhyesti kaikkien sananlaskujen mainintojen määriä, sekä muita kiinnostavia tietoja sananlaskujen käsittelystä vastauksissa. Kaaviosta 4 voi havaita, että sananlaskujen maininnat vastauksissa vaihtelivat hieman. Erot ovat kuitenkin kohtalaisen pieniä, mihin on saattanut vaikuttaa tekstitaidon koe vakavana ja tärkeänä tilanteena – aineiston sivuuttaminen on yksi radikaaleimmista virheistä, joita voi tekstitaidon kokeessa tehdä, joten kovin helposti ei varmasti jätetä pois ainakaan useampaa sananlaskua.

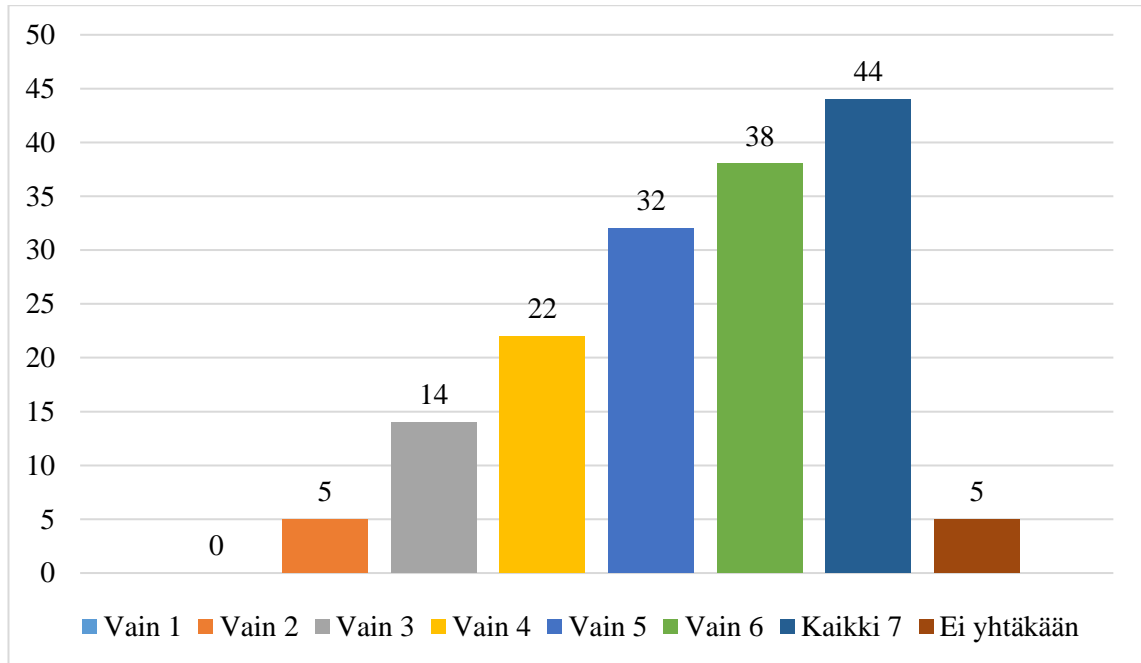
Kaavio 4. Sananlaskujen maininnat vastauksissa.

Kuten jo sananlaskujen mainintojen määrästä voi päätellä, eivät kaikki kokelaat suinkaan käsitelleet kaikkia sananlaskuja. Kaaviosta 5 (seuraavalla sivulla) voi havaita, että kaikki seitsemän sananlaskua oli maininnut alle kolmannes kaikista kokelaista, mutta se oli kuitenkin mainittujen sananlaskujen määristä suurin. Kukaan kokelas ei ollut maininnut vain yhtä sananlaskua, eikä vain kahta sananlaskua käsitteleviä vastauksiakaan ollut kuin viisi. Kolme sananlaskua maininneita oli 14, neljä sananlaskua maininneita jo 22. Viittä sananlaskua oli käsitellyt 32 vastaajaa, ja kuutta vielä hieman useampi, 38 vastaa-

jaa. 160 vastauksesta viidessä ei ollut mainittu sananlaskuja lainkaan. Ne koostuivat pääasiassa yleisestä puhekultuurin ja sananlaskujen pohdinnasta, mutta eivät sisältäneet minkäänlaisia edes viitteellisiä mainintoja tiettyihin sananlaskuihin.

Kaavio 5. Kuinka moni kokelas oli maininnut minkin määrän sananlaskuja. N=160

Useat kokelaat olivat käsitelleet sananlaskuja myös ryhmitellen niitä, eli käsitelleet samalla kertaa useampaa sananlaskua. Yhden ryhmittelyn oli tehnyt 71 kokelasta, kaksi ryhmittelyä oli tehnyt 28 kokelasta, ja viisi kokelasta oli päätenyt tekemään kolme ryhmittelyä. Nämä ryhmittelyt saattoivat koostua kahdesta tai useammasta sananlaskusta, ja tyypillisimpiä yhdessä käsiteltyjä sananlaskuja olivat *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* ja *puhumatta paras*. Monissa vastauksissa näiden kahden tai niistä jommankumman yhteyteen oli liitetty myös *joka paljon puhuu, se vähän tietää*. Ryhmittelyissä esiintyi myös sekalaisempia yhdistelmiä, ja etenkin kahden sananlaskun yhteiskäsitelyissä toteutuivat lähes kaikki mahdolliset parivaihtoehdot.

4 Pääosin vakiintuneen teeman mukaan tulkitut sananlaskut

Sananlaskujen tulkinnan haastavuus tai helppous riippuu aina sananlaskusta. Tulkinnan tasoja on myös monia erilaisia – voidaan joko tulkita sananlaskua kokonaisuutena, tai ikään kuin teeman kautta. Aineistossani oli erittäin runsaasti juuri ikään kuin temaattista analyysia, joka saattoi olla seurausta tehtävänannosta. ”Mitä sananlaskut kertovat suomalaisesta puhekuulttuurista?” ohjaa hyvinkin laajoihin yleistyksiin ja melko ympäröörään tulkintaan.

Sananlaskujen tulkintojen jakaminen erilaisiin luokkiin ei ole aivan yksinkertaista. Aineistoni sananlaskut ovat keskenään hyvin erilaisia, eikä kaikille yhteistä tulkintaluokitusta ollut mahdollista muodostaa. On kuitenkin joitakin sellaisia asioita, joita esiintyi lähes jokaisen sananlaskun tulkinnoissa, kuten joidenkin sananlaskun sanojen kirjaimellinen tulkinta. Paneudun sananlaskujen tulkintojen yhteneväisiin piirteisiin tuonnempana. Tässä ja seuraavassa luvussa tarkastelen sananlaskujen tulkintoja yksityiskohtaisemmin.

Luokitellessani sananlaskujen tulkintoja havaitsin, että joidenkin sananlaskujen tulkinta oli tuottanut enemmän variaatioita kuin toisten. Tämä ei ollut varsinaisesti yllätys, sillä aineiston sananlaskuja tarkastellessa huomaa heti joidenkin vaativan selvästi enemmän tulkintaa kuin toisten. Näitä vaikeammin tulkittavia sananlaskuja olivat *ei suuret sanat suuta halkaise* ja *sanasta miestä, sarvesta härkää*. Eräänlaisena rajatapauksena voidaan pitää *siitä puhe, mistä puute* -sanalaskua, jolle oli haastavaa löytää vakiintunutta tulkintaa, ja jonka tulkinnat jakautuivat tasaisen epätasaisesti kolmeen suurempaan ja kuuteen pienempään luokkaan. Näitä kolmea sananlaskua ja niiden tulkintoja käsittelemme luvussa 5.

Tässä luvussa käsittelemme niitä sananlaskuja, jotka eivät välttämättä edes vaatineet kovin paljoa tulkintaa. Etenkin sananlasku *puhumatta paras* tuntuu tarkoittavan juuri sitä mitä sanoo, samoin *joka paljon puhuu, se vähän tietää*. Hieman tulkintaa vaativat sananlaskut *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* ja *hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi*. Kullan ja hopean arvoeron ymmärtäminen johtaa vakiintuneeseen tulkintaan ensimmäisessä sananlaskussa, ja jälkimmäisessä tärkeää on ymmärtää kellon viittavan puheeseen. Etenkin jälkimmäisessä voi tulkintaa pitää melko haastavanakin, mutta koska aineistossani suurin osa oli tehnyt juuri tällaisen vakiintuneen tulkinnan, käsittelemme tämänkin sananlaskun muiden melko selkeiden tulkittavien yhteydessä.

Kuten jo mainitsin, ei erilaisten tulkintojen luokittelu ole ollut kovin yksinkertaista. Päädyin rajaamaan vakiintuneen tulkinnan luokan hyvin tarkasti, ja luomaan sitten rinnalle hieman laajempia luokkia, joihin olen sijoittanut tulkintoja väljemmin ehdoin. Täysin vakiintuneita tulkintoja oli koko aineistossa noin kolmannes kaikista tulkinnoista. Huomattavasti suurempi osa, hieman yli puolet, kuitenkin oli sellaisia tulkintoja, jotka olivat idealtaan tai teemaltaan kyllä vakiintuneen tulkinnan kaltaisia tai suuntaisia, mutta sananlaskua ei ollut tulkittu kaikilta osin, tai tulkinta oli muuten liian yleinen katsottavaksi täsmälleen vakiintuneeksi tulkinnaksi.

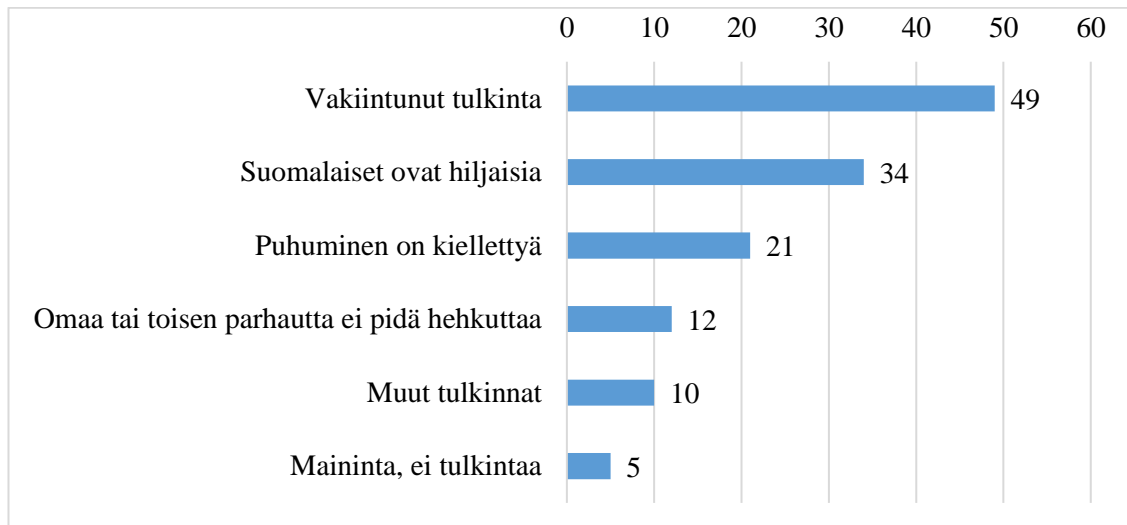
Osaltaan haasteita tulkintojen luokitteluun toi myös se, että monet tulkitsivat sananlaskuja useammalla eri tavalla. Selvyuden vuoksi luokittelin kuitenkin sananlaskut ensisijaisen tulkinnan perusteella, ja jos kokelas oli esittänyt useamman tulkinnan aivan yhtä tasavertaisina vaihtoehtoina, sijoitin tulkinnan useita tulkintoja -luokkaan. Tässä luvussa käsiteltyjen sananlaskujen tulkinnoista yli 50 % oli vakiintuneita joko täysin, tai vähintään idealtaan tai teemaltaan. Tarkastelen kutakin sananlaskua ensin erikseen, ja lopuksi tarkastelen niiden tulkintojen yhteisiä piirteitä. Kaikki tekstiesimerkit ovat alkuperäisen kieliäsen mukaisia.

4.1 Puhumatta paras

Kenties kaikista sananlaskuista vähiten tulkintaa vaatinut on juuri puhumatta paras, jonka vakiintunut tulkinta onkin juuri se, että vaikenemista arvostetaan, ja on parasta olla hiljaa. Tämän sananlaskun tulkinnoista suurin yksittäinen luokka oli vakiintuneiden tulkintojen luokka, ja luokkia oli muutenkin hieman vähemmän ja ne olivat suurempia kuin toisissa sananlaskuissa. Vakiintuneen tulkinnan jälkeen suurin tulkintaluokka oli se, johon sijoituivat näkemykset suomalaisten hiljaisuudesta, mutta ilman varsinaista arvottamista. Kolmanneksi suurin luokka puolestaan sisälsi tulkinnat, joissa sananlaskua oli tulkittu hyvin negatiivissävytteisenä.

Kiinnostavaa oli, että jopa 12 tulkitsijaa oli tulkinnut sananlaskun tarkoittavan, ettei omaa tai toisen parhautta pidä hehkuttaa. Kolmessa pienimmässä luokassa oli yhteensä ainoastaan kymmenen tulkintaa, ja tämän sananlaskun kohdalla viisi oli vain maininnut sen jättäen varsinaisen tulkinnan tekemättä.

Kaavio 6. *Puhumatta paras* -sananlaskun tulkintojen jakautuminen eri tulkintaluokkiin, lukumäärä. N=131

4.1.1 Kolme suosituinta tulkintaa

Käsittelen tässä luvussa sekä vakiintuneen että toiseksi suurimman tulkintaluokan tulkin-
nat, jotka yhteensä kattoivat selvästi yli puolet kaikista tehdyistä tulkinnoista. Tämän sa-
nanlaskun kohdalla vakiintuneiden tulkintojen suuri määrä kertonee siitä, että sananlasku
on helppo ymmärtää, eikä se vaadi samalla tavalla monipuolista merkitysten pohdintaa ja
tulkintaa, kuin jotkin toiset aineiston sananlaskut. *Puhumatta paras* muistuttaa siis koo-
daava idiomia, eli se on mahdollista ymmärtää ja tulkita pelkästään sanojensa merkityk-
sen perusteella (Fillmore ym. 1988: 504–505). Tyypilliset vakiintuneet tulkinnat tälle sa-
nanlaskulle olivat seuraavanlaisia:

- 1) Suomalaisessa puhekulttuurissa selvästi arvostetaan sitä, että osataan olla hiljaa. Tämän tiivistää hyvin yksi sananlasku: ”Puhumatta paras”.
- 2) Viides sananlasku viittaa samaan kuin ensimmäinenkin, eli siihen, että olisi parempi olla hiljaa.
- 3) ”Puhumatta paras” lienee tiivistetyssä muodossa koko suomalaisen kanssakäynnin ydin: mitä vähemmällä puheella tilanteesta voi päästä, sitä parempi.
- 4) Tämäkin osaltaan viestii hiljaisuuden arvokkuudesta. ”Puhumatta paras”, kuten teoksen *Sananlaskut* sananlasku kertoo.

5) Hiljaisuutta arvostetaan suomalaisessa puhekulttuurissa ja siitä kertoo myös ytimekäs sananlasku: ”Puhumatta paras”. Tätä sananlaskua oli myös hyvin usein käsitelty yhdessä jonkin toisen sananlaskun kanssa, pääasiassa sananlaskun *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa*. Tällainen ryhmittely sekä tehtävänanto ”Mitä nämä sananlaskut kertovat suomalaisesta puhekulttuurista?” tuotti suuren määrän tulkintoja, joissa vain todettiin suomalaisten olevan puhumaton kansa, eikä mainittu erityisesti juuri puhumattomuuden arvostamista tai arvoa:

6) Suomalainen puhekulttuuri perustuu vaikenemiseen. Sen ideaksi muodostuu sananlaskujen pohjalta koko puhekulttuurin olemattomuus ja sen summaa parhaiten sanonta puhumatta paras.”

7) Vaikeneminen ja hiljaa oleminen tuntuvat olevan suomalaisille olennaisia piirteitä. Kuten ”puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” ja ”puhumatta paras” osoittavat.

8) Suomalaisen puhekulttuurin kulmakiven, vähäsanaisuuden, voi tiivistää oivallisesti ja sopivasti sananlaskuun ”puhumatta paras.”

9) Suomalainen on tunnettu hiljaisuudestaan, ja siitä ettei hän turhia puhu. Sananlaskut ”puhumatta paras” ja ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” tukevat tätä kuvaa.

10) Suomalaiset sananlaskut eivät anna puhekulttuuristamme kovin mairittelevaa kuvaa. Niitä lukiessa ei tarvitse ihmetellä stereotypiaa hiljaisesta ja juurosta suomalaisesta. ”Puhumatta paras”, julistaa vanha kansa.

Näiden puhumista arvostavien tai puhumiseen neutraalisti suhtautuvien tulkintojen lisäksi kolmen suurimman luokan joukkoon mahtuivat myös ne tulkinnat, joissa puhuminen nähtiin suorastaan negatiivisena asiana, ja sananlasku tulkittiin kehotukseksi olla hiljaa, olla puhumatta mistään:

11) Kun taas sananlasku ”Puhumatta paras” antaa negatiivisen kuvan puhekulttuurista. Sananlaskun mukaan hiljaisuus olisi kaikista paras asia, eikä mistään saisi puhua---

12) Suomalaisessa puhekulttuurissa kannatetaan myös myötäilyä ja asioista samaa mieltä olemista, ei kannata ilmaista omaa mielipidettään: ”Puhumatta paras”. Näin välttään epämiellyttäviltä tilanteilta ja konflikteilta.

13) Sananlaskut ovat usein varoittavia, kuten ”puhumatta paras”.

14) Myös sananlaskussa ”Puhumatta paras” yritetään lopettaa puhujan puhuminen. Aihe voi olla sananlaskijalle arka tai aiheesta ylipäättään ei pitäisi puhua.

15) Sananlaskut ”Puhumatta paras” ja ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” kuvaavat suomalaista puhekuulttuuria sellaiseksi, että suomalaiset eivät puhu toisilleen ja eivät kerro asioita toisille, jotta he eivät ’sotkisi’ asioita puhumalla tai etteivät he joutuisi ongelmiin. Suomalaiset siis pitävät mieluummin suunsa kiinni kuin aukaisevat sen.

16) Eräs annettu sananlasku kuuluu näin: ”Puhumatta paras.” Ei ole hyvä siis avata suutansa, voisi vahingossa sanoa jotakin väärää.

Näissä negatiivisimmissä tulkinnoissa onkin useimmissa tulkittu sananlaskua käyttötilanteen kautta, ja pohdittu, millaisessa tilanteessa näin voisi toiselle ihmiselle sanoa. Puhumisella voi olla pahoja seurauksia, tai sitä ei vain ylipäättään pidetä suotavana. Eräässä tulkinnassa oli myös esitetty, että sananlaskulla kehoitettaisiin ryhtymään työhön jutustelun sijasta.

4.1.2 Oman tai toisen parhaiden hehkuttaminen ja muut tulkinnat

Puhumatta paras on vajaa lause, joka ainakin vakiintuneen tulkinnan mukaan täydentyisi muotoon *puhumatta on parasta (olla)*, tai luontevammin *on parasta olla puhumatta*. Koska adjektiivi *paras* on sananlaskussa nominatiivissa eikä partitiivissa, on sen mahdollista tulkita tarkoittavan myös substantiivia, ja sitä myöten kuvaavan ihmistä, joka on paras jossakin. Oli suorastaan yllättävää, kuinka moni oli päätenyt tähän paras-sanan tietyllä tapaa melko suuresti vakiintuneesta poikkeavaan tulkintaan. Vaikka 12 tulkintaa 131:stä ei tietenkään ole kovin suuri osuus, on se enemmän kuin muutama yksittäinen tulkinta.

Vaikka tulkinnat luokan sisällä olivat osittain keskenään erilaisia, olisi niissä kaikissa sama tausta-ajatus: itsensä tai toisten kehuminen ei kuulu suomalaiseen puhekuulttuuriin. Toiset tulkitsijat, kuten esimerkeissä 17 ja 18, näkivät asian niin, että kehuskelu ei ole soveliaista. Toiset, muun muassa esimerkkien 19–23 kirjoittajat, taas katsoivat, ettei itseään tai toista tarvitse kehua, koska parhaus on kaikkien tiedossa.

17) ”Puhumatta paras” tarkoittaa, ettei pitäisi kerskailla.

18) Olemme myös nöyrää kansaa mistä johtuen itsensä kehumista katsotaan yleensä hieman vinoon. ”Puhumatta paras” sananlasku kuvaa hyvin tätä piirrettä suomalaisessa puhekuulttuurissa.

19) Erityisesti omista saavutuksista pyritään olemaan hiljaa. Kuten sananlasku ”puhumatta paras” kertoo, ei menestyvien ihmisten tarvitse kertoa sitä muille ihmisille.

20) Koska emme kehuskele paljon itseämme tai toisiamme, oletamme asioita: ”Puhumatta paras.” Jokainen tietää Kaisa Mäkäräisen olevan paras, vaikei siitä puhuta toisillemme.

21) ”Puhumatta paras” Voidaan tarkoittaa ettei Suomalaisen tarvi edes aloittaa kehuskelemaan itteensä, vaan olettaa olevansa ilman puheita kaikkein paras.

22) Sananlasku ”Puhumatta paras” viittaa myös vaikenemiseen, mutta myös siihen, että jos joku todella on paras, ei sitä tarvitse puheella mainostaa, vaan kaikki tietävät sen puhumattakin.

23) Myös taitojensa korostaminen puheissaan kielii asiattomuudesta, koska osaavan ihmisen kyvyt huomataan muutenkin. Sananlasku ”puhumatta paras” on osoitus siitä.

Jälkimmäisten esimerkkien näkökulma sananlaskuun on hieman saman tyyppinen, kuin vakiintunut tulkinta sananlaskulle *joka paljon puhuu, se vähän tietää*. Ajatellaan siis, että hyvän ja etenkin parhaan ihmisen ei tarvitse todistella taitojaan suullisesti tai muutenkaan tuoda itseään esiin. Hieman vastaavia ajatuksia vaikuttaisi olevan niissä tulkinnoissa, joissa on korostettu tekojen merkitystä suhteessa sanoihin:

24) Vaikka sananlaskuista saa kuvan että suomalaiseen puhekuulttuuriin kuuluu kerskailu, myös täysin vastakkainenkin näkökulma annetaan. ”Puhumatta paras”. Eli aina ei tarvitse uskotella muille, että oma auto on se kaikkein nopein, vaan joskus myös teot puhuvat puolesta.

25) Siihen [hiljaa olemiseen] viittaa jo vanha sananlasku ”Puhumatta paras”, joka antaa sellaisen kuvan, että parempi olla vain hiljaa ja antaa tekojen tuoda esiin oma paremmuus.

26) Sananlasku ”puhumatta paras” tarkoittaa, että tekojen pitää antaa puhua puolestaan.

Vaikka tämän sananlaskun tulkinta vaikuttaisi pääasiassa olevan helppoa ja tuttua kokeilaille, on tulkitsemiselta myös yritetty välttyä. 29 kokeilasta ei maininnut sananlaskua vastauksessaan lainkaan, ja viisi kokeilasta mainitsi mutta ei tehnyt tulkintaa. Vaikuttaisi tosin siltä, että tulkitsematta jättämisen syy on joillakin ollut nimenomaan se, että sananlasku on liian helppo tulkittavaksi:

27) Sananlasku ”puhumatta paras” kertoo kaiken oleellisen puhumattomuudesta.

28) Itse puhuminen on aiheena useissa sananlaskuissa, esim. ”Puhumatta paras” ja ”Sanasta miestä, sarvesta härkää” käsittelevät puhumista.

29) ”Puhumatta paras”, itsestää selvyys.

30) ”Puhumatta paras” sananlasku kiteyttääkin peri suomalaisuuden aika hyvin.

31) Jos ei esimerkiksi keksi sopivaa vastausta tilanteeseen, on mahdollista vain todeta: ”Puhumatta paras.”

Täytyy kuitenkin muistaa, ettei mainitsematta tai tulkitsematta jättäminen suinkaan aina johdu siitä, että sananlaskun tulkinta tuntuisi vaikealta. Tekstitaidon vastaukset ovat aina kokonaisuuksia, ja joidenkin kokelaiden kokonaisuudessa ovat saaneet suuremman osan ja tarkemman tulkinnan eri sananlaskut, kuin toisten kokonaisuuksissa.

Viimeinen tulkintaluokka, joka löytyy tämän sananlaskun lisäksi myös kaikkien muiden sananlaskujen luokituksista, on useiden tulkintojen luokka. Tähän joukkoon ovat joutuneet ne tulkinnat, joita on mahdotonta sijoittaa pelkästään yhteen muista luokista. Muitakin tapauksia toki on, joissa sananlaskujen tulkinta on laventunut tai monipolvinen, mutta useita tulkintoja -luokkien tapaukset ovat sellaisia, joissa mikään tulkintalinja ei selvästi noussut ensimmäiseksi tulkinnaksi:

32) Ajatellaan, että on viisaampi ihminen, kun tajuaa olla hiljaa. Kuten puhumatta paras -sanonta ilmaisee. Voiko olla kuitenkin parasta olla puhumatta? Miten sitten voi ilmaista sen, että paras? Sananlasku on monimerkityksinen. Kyse voi olla siitä, että on vain yksinkertaisesti parasta olla puhumatta tai siitä, että ei kehuskele itseään, mutta on silti paras jossain asiassa.

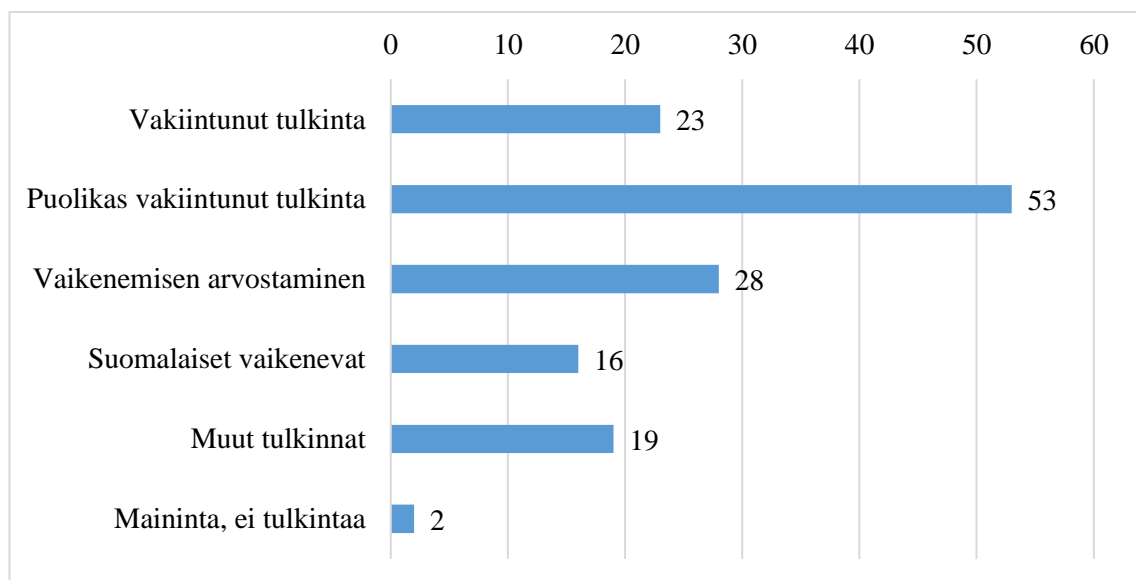
4.2 Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa

Sananlaskun *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* vakiintunut tulkinta on, että vaikka puhettakin pidetään arvossa, on vaikeneminen vielä arvokkaampaa. Tämän sananlaskun kohdalla vaikutti tismalleen vakiintuneiden tulkintojen määrään eniten se, että luokittelin tismalleen vakiintuneiksi vain sellaiset tulkinnat, joissa oli mainittu myös puhumisen arvostaminen. Kaikista tehdyistä tulkinnoista oli tismalleen vakiintuneita vain 16 %, mutta puolittaisen tulkinnan luokassa oli 38 % kaikista tulkinnoista. Puolittaisen tulkinnan luokkaan sijoitin ne tulkinnat, joissa oli mainittu vaikenemisen olevan arvokkaam-

paa kuin puhumisen, mutta ei ollut mainittu myös puhumisen olevan arvokasta. Käytännössä siis 54 % tehdyistä tulkinnoista oli joko täysin, tai ainakin idean tai teeman puolesta vakiintuneita.

Kolmas tulkintaluokka sisälsi kaikki sellaiset tulkinnat, joissa oli mainittu sananlaskun kertovan hiljaisuuden ja vaikenemisen arvostamisesta, mutta ei ollut tehty minkäänlaista vertailua puhumisen ja vaikenemisen välillä – ei siis mainittu hiljaisuuden olevan arvokkaampaa, ainoastaan arvokasta. Tähän luokkaan sijoittui 20 % tulkinnoista. Sellaisia tulkintoja, joissa vaikenemista ei arvoitettu millään tavalla, vaan todettiin sen vain kuuluvan suomalaiseen puhekulttuuriin, oli 11 %. Loput tulkinnoista sijoituivat erilaisiin pienempiin luokkiin, joita tarkastelen lähemmin tuonnempana.

Kaavio 7. Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa -sananlaskun tulkintojen jakautuminen tulkintaluokkiin, lukumäärä. N=141

4.2.1 Täsmälliset ja puolittaiset vakiintuneet tulkinnat

Vakiintuneen tulkinnan luokan rajaaminen näin tiukasti voi herättää kysymyksen siitä, onko se todella tarpeellista tai tarkoituksenmukaista. Pidän kuitenkin tiukkaa rajausta siinä mielessä perusteltuna, että puhumisenkin arvon havaitseminen on keskeinen osa sananlaskua, ja lisäksi moni kokelas oli kyseisen tulkinnan tehnyt. En myöskään halunnut tehdä niin pitkälle vietyjä oletuksia, että katsoisin kaikkien vaikenemisen arvostaminen

-luokkaan kuuluvien tulkintojen tarkoittavan myös sitä, että puhetta arvostetaan. Aineistosta löytyi tästä sananlaskusta myös tulkintoja, joissa puhe tulkintaan suorastaan pahaksi – jotkut ovat siis sivuuttaneet tai jopa kääntäneet pääläelleen sananlaskun ensimmäisen puoliskon *puhuminen on hopeaa*.

Vaikka täsmälleen vakiintuneen tulkinnan luokka on tarkkarajainen, mahtuu siihen monella eri tavalla esitettyjä tulkintoja. Osa tulkinnoista on lyhyitä ja ytimekkäitä, osa puolestaan selittää juurta jaksain, mistä on kyse. Myös tulkinnoissa keskeiseksi nostetut sisällöt ja esimerkit vaihtelivat runsaasti kokelaiden välillä. Lyhyitä ja ytimekkäitä vakiintuneita tulkintoja olivat esimerkiksi seuraavat tulkinnat:

33) Sananlasku ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” antaa kuvan, että suomalaiset arvostavat puhumista, mutta enemmän arvostetaan hiljentymistä.

34) Puhumattomuudesta kertoo myös monet sananlaskut, kuten ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa”. Tämä sananlasku kehottaa puhumaan, mutta joskus voi olla parempi vaieta.

35) Vain oleellisen kertomista kuvaa myös sananlasku, jossa kerrotaan puhumisen olevan hopeaa mutta vaikenemisen kultaa. Puhuminen on siis hyvä asia, mutta vaikeneminen vielä parempaa.

36) ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.” Hopea, eli puhetaito tai ylipäätään puhuminen on arvokasta, kuten hopeakin, mutta vaikeneminen arvokkaampaa; kulta on hopeaa arvokkaampaa.

37) ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” kuvailee hyvin sitä, kuinka joskus on tärkeämpää olla hyvä kuuntelija kuin hyvä puhuja.

Esimerkissä 37 on myös ikään kuin annettu syy vaikenemiselle: muiden ihmisten kuuntelu. Esimerkkien 33–37 ytimekkäiden tulkintojen lisäksi aineistosta löytyi myös monisanaisempia ja laaja-alaisempia tulkintoja:

38) Ensimmäinen sananlasku ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.” ottaa kantaa puhumisen arvokkuuteen. Hopea ja kulta ovat molemmat arvokkaita metalleja, kulta kuitenkin niistä arvokkaampaa. Sananlaskun mukaan on siis arvokkaampaa olla hiljaa. Samaa väitettä tukee sananlasku ”Puhumatta paras.”. Molemmat sananlaskut luovat kuvan suomalaisesta, joka ei turhia puhele. Silloin kun ei ole sanottavaa, suomalainen on hiljaa.

39) Lähes jokaisessa näissä sananlaskuissa puolustetaan hiljaa olemisen arvokkuutta. ”Puhumatta paras” on yksinkertaisen helposti tulkittava sanonta; pu-

humattomuus on arvokkainta. Sama arvojärjestys näkyy vertauksellisemmassa sananlaskussa ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.” Tämä kuitenkin korjaa ajatuksen puhumisen epäarvokkuudesta suomalaisten keskuudessa, sillä onhan hopeakin kullasta huolimatta omalla tasolla arvokasta.

40) Tekstin esimerkki sananlaskut tukevat näitä hiljaisen kansan piirteitä, sillä vaikeneminen mielestämme on tärkeää, niin kuin sananlasku sanoo: ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.” Sananlaskussa pelataan jalometallien arvolla, ja sen mukaan puhumisenkaan ei ole kiellettyä, mutta arvokkaampaa on pysyä vaiti.

Tällaisissa laveammissa tulkinnoissa on tyypillisesti mukana myös jokin toinen sananlasku, jolle on annettu samantyyppinen tulkinta. Aineiston sananlaskuista esimerkiksi *puhumatta paras ja puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* olivatkin etenkin temaattiselta tulkinnaltaan hyvin samankaltaisia, minkä vuoksi niiden ryhmittely ja tietynlaiset yhteistulkinnat olivat aineistossa hyvin tavallisia.

Suurin osa tämän sananlaskun tulkinnoista sijoittui luokkaan, jonka mukainen tulkinta on tiivistettynä ”vaikeneminen on arvokkaampaa kuin puhuminen”. Kutsun tätä puolittaiseksi vakiintuneeksi tulkinnaksi siitä syystä, että siinä on jätetty huomiotta puhumisen arvo. Joissakin, erityisesti esimerkeissä 42 ja 43, oli tulkittu hopeaa melko negatiivisävytteisesti:

41) Ensimmäinen sananlasku ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” asettaa puhumisen ja vaikenemisen palkintosijoille symboloimaan voittoa ja tappiota. Suomalainen on siis mieluummin hiljaa kuin puhuu.

42) Osa sananlaskuista antaa sellaisen kuvan, että suomalaiset lähestulkoon halveksuisivat puhumista. ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” Puhuminen on siis kuin häviö kamppailussa kultamitalista; jokainen mieluummin olisi hiljaa.

43) Kulta on voittajille ja hopea häviäjille, joten ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa”. Suomalaiset ovat tunnetusti vähäpuheisi, joten vaikeneminen on voiton merkki ja ansaitsee kultaa ja taas puhuminen on häviäjien merkki joten siitä saa hopeaa.

Esimerkkien 41–43 tulkitsijat ovat nähneet hopean ensisijaisesti toisena palkintona ja tappiona, eivätkä niinkään arvokkaana metallina, joka ei vain ole yhtä arvokasta kuin kulta. Toki myös kilpailuissa hopeasija tulisi nähdä hyvänä sijoituksena eikä tappiona. Myös muita kuin urheiluun liittyviä näkemyksiä puhumisen negatiivisuudesta löytyi aineistosta:

44) Sananlasku ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” tukee myös negaatiota puhumista kohtaan ja asettaa vaikenemisen tärkeämmäksi.

45) Sananlaskujen mukaan puhuminen on pahasta ja selkeästi vaikenemista huonompi vaihtoehto: ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.” Vaikenemalla ei voi loukata ketään, kun taas sanat voivat todella satuttaa.

46) Sananlaskuista tulee esiin suomalainen häpeä. Häpeilevyys ilmenee selkeästi vaikenemisena kulttuurissamme. Sanonta ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” viittaa juuri tähän. Parasta olisi vain olla hiljaa. Asioista puhuminen tekee jollain tavalla huonommaksi.

Pääasiassa tähän puolikkaiden vakiintuneiden tulkintojen luokkaan sijoittui kuitenkin sellaisia sananlaskuja, joissa vain todettiin vaikeneminen arvokkaammaksi mainitsematta puhumisen arvoa:

47) Sananlaskut kuten ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” ja ”Puhumatta paras” viestivät suoraan, että hiljaa olemista pidetään suuremmassa arvossa kuin jatkuvaa puhetta.

48) Suomalaiset arvostavat puhetta, joka on täyttä asiaa eikä turhasta jaarittelusta pidetä. Tämä tulee ilmi sananlaskuissa ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää” ja ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa”. Sananlaskuista saa siis kuvan, että kannattaa mieluummin olla hiljaa kuin puhua turhaan.

49) ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa”, kertoo siitä, että suomessa on parempi olla hiljaa kuin puhua. Puhumisesta saa heti kritiikkiä, erityisesti oman mielipiteensä kertomisesta.

50) Sananlaskun mukaan ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.” Suomalaisessa puhe- ja kulttuurissa arvostetaan hiljaisuutta ja vaikenemistä. Samoin sananlasku ”Puhumatta paras” panee vaikenemisen muun edelle. On parempi olla hiljaa, kuin puhua turhaan.

51) Sananlaskut antavat suomalaisesta puhe- ja kulttuurista sellaisen kuvan, ikään kuin puhuminen olisi huonompi asia kuin esimerkiksi vaikeneminen. ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.

52) Ja vaikka olisi kuinka tärkeää asiaa, niin ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa”, eli parempi olisi olla vain hiljaa.

Kuten esimerkeistä 47, 48 ja 50 voi havaita, tämänkin luokan tulkinnoissa oli usein mukana jokin toinen sananlasku. Tämä voi osaltaan selittää sitä, ettei sananlaskua oltu tulkittu kaikilta osin. Nämä puolikkaatkin tulkinnat kuitenkin mielestäni osoittavat, että sananlasku on pääasiassa ymmärretty vakiintuneella tavalla, ja kyse on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta siitä, että puhumisen arvoa ei vain ole tullut mainituksi.

4.2.2 Vaikenevat suomalaiset ja muut tulkinnat

Lähes kaikkien aineistoni sananlaskujen oli ainakin joku tulkinnut jollakin tavalla kuvaavan stereotyyppistä suomalaista, joka ei puhu. Tällaiset melko ympäröidyt tulkinnat olivat tietenkin erityisen yleisiä juuri sananlaskujen *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* ja *puhumatta paras* kohdalla. Tähän kolmanteen tulkintaluokkaan sijoitin kaikki ne tulkinnat, joissa ei tehty minkäänlaista vertailua puheen ja puhumattomuuden suhteen, eikä edes arvoitettu puhetta - todettiin vain, että suomalaiset eivät juuri puhu:

53) Suomalaisten hyvin yleinen piirre on vaieta asioista. Asioita jätetään sanomatta. Kissa ei haluta nostaa pöydälle. Sananlasku ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.” kuvaa tätä ilmiötä hyvin.

54) Suomalaiset ovat hyvin hiljaista ja vähäpuheista kansaa. Se tulee hyvin ilmi sananlaskuista ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa”, ”Puhumatta paras” ja ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää”.

55) Suomalainen on tunnettu hiljaisuudestaan, ja siitä ettei hän turhia puhu. Sananlaskut ”puhumatta paras” ja ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” tukevat tätä kuvaa.

56) ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” ja ”Puhumatta paras” tuovat varsin suoraan sen seikan esiin, ettei puhumista pidetä käytännössä miinään.

57) Olennaista suomalaiselle kulttuurille onkin, että omat asiat pidetään omana tietona. ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.” Tämän sananlaskun taustalla voidaan nähdä myös se, että kenelle kannattaa puhua asioita ja mitä kertoo esimerkiksi elämästään.

58) Stereotyyppisempään suomalaiseen puhekulttuuriin liittyvät sananlaskut ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” ja ”puhumatta paras”. Suomalaiset mielletään yleisesti hiljaisiksi, ja tätä mielikuvaa kyseiset sananlaskut tukevat.

Lähes kaikissa tämän luokan tulkinnoissa oli käsitelty samalla kertaa useampaa sananlaskua. Näihin ryhmittelyihin ja tulkintoihin on kokelaita varmasti ohjannut tehtävänanto: ”Mitä sananlaskut kertovat suomalaisesta puhekulttuurista?” Kokelaat eivät siis ole nähneet tarpeelliseksi tehdä sen kummemmin eriytettyjä tulkintoja näistä hyvin samantyyppisistä sananlaskuista.

Luokitellessani tulkintoja halusin välttää liian suuria sekalaiset tulkinnat -luokkia, koska onhan yksi tutkimuskysymyksistänikin juuri se, löytyykö vakiintuneesta poikkeavista tulkinnoista yhtäläisyyksiä kokelaiden välillä. Tämä aiheutti kuitenkin sen, että jouduin luomaan pieniä luokkia hyvin monta, ja nekin laajentuivat osittain melko monipolvisiksi.

Suurin näistä muiden tulkintojen luokista oli useiden tulkintojen luokka, johon päätyivät sellaiset tulkinnat, joiden kohdalla en pystynyt arvioimaan yhtä tulkintaa vahvimmaksi, enkä täten pystynyt luokittelemaan tulkintaa mihinkään toiseen luokkaan. Tällaisia monen yhtä vahvan näkemyksen tulkintoja olivat esimerkiksi seuraavat:

59) Sananlaskut ovat usein myös monitulkintaisia, kuten esimerkiksi ”puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa”. Sen voi ymmärtää joko niin, että joskus vaikeneminen kannattaa enemmän kuin puhuminen, mutta tämä voi antaa käsityksen, että me suomalaiset olemme sulkeutuvaista kansaa, tai sitten niin, että vaikenemisen oppiminen on kullan arvoinen asia oikeassa tilanteessa.

60) Sananlaskut kuten: ”Puhumatta paras” ja ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” antavat kuvan siitä, että puhumista ei arvostettaisi Suomessa. Ihmisille ei puhuta, jollei ole pakko. Puhumista parempi vaihtoehto on aina hiljaisuus ja hiljentyminen. Sananlaskuista saa kuvan, että suomalaiset ovat tyytyväisiä eivätkä valita mistään: ”– –vaikeneminen on kultaa”. Suomalaiset eivät siis olisi kiinnostuneita esimerkiksi politiikastakaan.

Etenkin esimerkin 60 tulkinnessa lopun yllättävä ja pitkälle viety tulkinta esti sijoittamasta tätä tulkintaa muihin luokkiin, ja lisäksi tulkinnessa tuli esiin useamman luokan piirteitä: hiljentyminen on parempaa, mutta toisaalta stereotyyppiset suomalaiset ovat hiljaisia.

Yksi lähes kaikille sananlaskuille yhteinen oli maininta, ei tulkintaa -luokka. Tällaisia tapauksia oli aineistossa muutamia, kuten seuraava esimerkki 61, jossa on nokkelasti kierretty itse tulkinnan tekeminen toteamalla sen olevan vaikeaa lapsille. Tällaisia samankaltaisia toteamuksia olivat monet näistä kuitenkin harvoista eri sananlaskujen maininta, ei tulkintaa -luokkien tulkinnoista.

61) Sananlaskun ”puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” tulkitseminen lapsille on haastavaa. Lapset lukevat lauseen sanasta sanaan, eivätkä ymmärrä sen tarkoitusta. Sananlaskujen avulla pystyy saamaan monenlaisen kuvan suomalaisesta puhekulttuurista, riippuen siitä miten sanasta sanaan asian tulkitsee.

Muissa suurista luokista poikkeavissa tulkinnoissa oli hyvin erilaisia painotuksia ja näkemyksiä. Neljä tulkitsijaa oli tietyllä tapaa tulkinnut sananlaskua vakiintuneen tulkinnan idean mukaan, mutta nostanut tulkintansa keskiöön nimenomaan *puhuminen on hopeaa* -kohdan:

62) Aina ei kuitenkaan tarvitse istua hiljaa ja pitää suutaan kiinni. Kuten sananlasku sanoo, puhuminenkin voi olla hopeaa. Kun n jotain viisasta sekä asiaa eteenpäin vievää sanottavaa, oman mielipiteen ilmaiseminen on enemmän kuin kiitettävää.

63) Puhekuulttuurimme ei kuitenkaan täysin paheksu äänessä olemista. Puhuminen on arvostettu taito, mutta sitä tulee käyttää harkiten. ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.” -sananlaskussa puhuminen ja vaikeneminen rinnastetaan jalometalleihin. – – Vaikka puhuminen ei ole yhtä arvostettua kuin hiljaa oleminen, on silläkin arvonsa.

Samalla tavalla kuin aiemmin mainituissa puolikkaissa tulkinnoissa oli jätetty pois puhumisen arvostaminen, on tämän luokan tulkinnoissa jätetty pois vaikenemisen suurempi arvo. Neljä kokelasta oli myös tulkinnut sananlaskun jonkinlaiseksi kehotukseksi olla hiljaa ja kuunnella, tai opetella hiljaa olemisen taitoa, esimerkiksi tähän tapaan:

64) Ehkä tärkein taito, jonka jokaisen suomalaisen tulisi oppia, on taito osata olla hiljaa. Kaikkea ei aina tarvitse kertoa, vaikka kyseessä olisikin vuosisadan suurin paljastus. ”Puhumatta paras” ja ”puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” ovat sanontoja, jotka jokaisen tulisi painaa muistiin, sillä juurut vain loukkaavat.

Kaksi kokelasta oli tulkinnut tämän sananlaskun keskeisimmäksi seikaksi sen, että puhumattomuudella voidaan välttää erilaiset hankaluudet. Ainoa täysin yksittäinen ja toista samanlaista tulkintaa vailla oleva näkemys oli yhden kokelaan tulkinta, jonka mukaan puhuminen on helpompaa ja mieluisampaa:

65) ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa.” Suomalaiset puhuvat mieluummin ja helpommin, kuin vaikenevat, koska hopea on helpompi tavoittaa kuin kulta.

Tämän tulkinnan kiinnostavuutta lisää sen täysi päinvastaisuus vakiintuneen tulkinnan ajatukselle siitä, että vaikeneminen olisi puhetta arvokkaampaa ja tyypillisempää. Kenties tämä tulkitsija todella näkee suomalaisen puhekuulttuurin sellaisena, jossa puhutaan enemmän kuin vaietaan, ja jossa puhuminen on helpompaa kuin vaikeneminen.

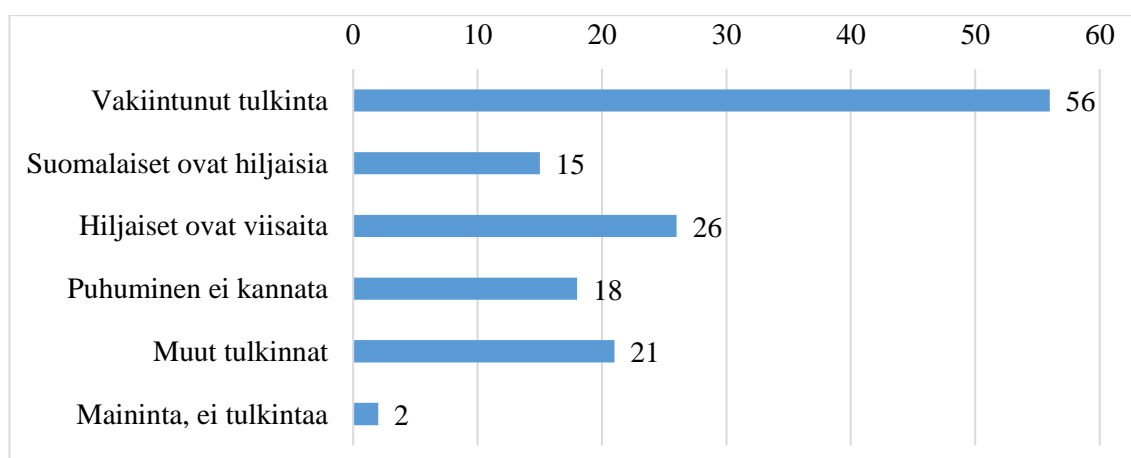
4.3 Joka paljon puhuu, se vähän tietää

Tämän sananlaskun tulkinnassa keskeisiä asioita ovat toisaalta puhelioiden pitäminen tyhminä ja tietämättöminä, toisaalta oman tietämättömyyden peittely paljon puhumalla. Näitä kahta asiaa voidaan hyvin myös pitää toistensa syynä tai seurauksena, ja on mahdotonta sanoa, oliko ensin tietämätön lörpöttelijä vai lörpöttelijää tietämättömäksi epäilevä.

Suurin tulkintaluokka oli tässä sananlaskussa vakiintuneiden tulkintojen luokka, jossa oli 40 % kaikista tehdyistä tulkinnoista. Aiemmin käsiteltyjen sananlaskujen tapaan myös tämän sananlaskun oli katsottu kertovan stereotyyppisestä suomalaisesta hiljaisuudesta ja hiljaisuuden arvostamisesta, mutta nämä tulkinnat kattoivat vain noin 11 % kaikista tulkinnoista. Sen sijaan toiseksi eniten, lähes 19 %, tulkinnoista sijoittui luokkaan, jossa tulkinta oli tietyllä tapaa sama kuin vakiintunut, mutta asia käännetty toisin päin: hiljaisia pidetään viisaana ja vähän puhuvat puhuvat asiaa.

Kolmanneksi eniten tulkintoja on melko sekakoosteisessa luokassa, jonka sisältäville sananlaskuille olisi voinut lähes kaikille luoda oman luokkansa jollakin perusteella. Tulkinnoissa oli kuitenkin sen verran yhteisiä elementtejä, että ne saattoi hyvällä tahdolla ryhmitellä samaan puhumiseen ei kannata -luokkaan. Kaikkia erilaisia tulkintoja ei kuitenkaan ollut mahdollista väittää yhteneväiseksi edes hyvällä tahdolla, minkä vuoksi yhden suuren ja kolmen keskikokoisen luokan lisäksi tulkintoja on vielä yhteensä 21 viidessä pienessä luokassa. Mainintoja ilman tulkintaa on aineistossa kaksi.

Kaavio 8. *Joka paljon puhuu, se vähän tietää* -sananlaskun tulkintojen jakautuminen tulkintaluokkiin, lukumäärä. N=138

4.3.1 Vakiintunut tulkinta kahdesta suunnasta ja stereotyyppiset suomalaiset

Kuten sanottu, ja kuten kaaviosta 8 voi havaita, oli tätä sananlaskua tulkittu vakiintuneella tavalla monessa vastauksessa. Osittain vakiintuneiden tulkintojen suuri määrä voi selittyä sillä, että tälle sanalaskulle on ikään kuin kaksi vakiintunutta tulkintaa, tai oikeastaan toinen näistä tulkinnoista vaikuttaisi olevan eräänlainen vakiintunut täydennys. Olen siis katsonut vakiintuneeseen luokkaan kuuluvaksi kaikki sellaiset tulkinnat, joissa joko todetaan puhelioiden olevan vähemmän viisaita, todetaan puhelioiden peittelevän tyhmyytään puheella, tai sitten esitetään nämä molemmat tulkinnat.

67) Viimeisessä sananlaskussa viitataan siihen, että ihminen puhuu paljon silloin kun ei tiedä asiasta oikeasti mitään.

68) Myös sananlasku ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää” kuvaa sitä, miten hiljaiset suomalaiset yrittävät puhumalla korvata sitä, mitä ei tiedä tai omista.

69) Suomessa hiljaa olemista pidetään älykkyyden merkinä. Ihmiset, jotka ovat hiljaa tietävät kaiken haluamansa. Päinvastoin ne, jotka eivät ole asioista perillä puhuvat paljon. Tällaisen kuvan saa sananlaskusta ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää.” Tämän mukaan suomalaisessa puhekulttuurissa turhasta puhuminen osoittaa tietämättömyyttä.

70) Turhien puhumista vältetään. Puhe viittaa älykkyyden puutteeseen, kun taas vaikeneminen on merkki viisaudesta. Mitä vähemmän puhuu, sitä enemmän tietää, sillä ”joka paljon puhuu, se vähän tietää”.

71) ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää” on sananlasku niille, jotka puhuvat paljon asiasta, josta he eivät välttämättä tiedä yhtään mitään. Puhumalla yritetään vain paikata tietämättömyyttä, mikä ei kuitenkaan tee ihmisestä yhtään viisaampaa.

Esimerkeissä 67–71 on tulkittu sananlaskua hyvin tyypillisellä ja vakiintuneella tavalla. Toiset tulkitsijat puolestaan olivat tuoneet esiin myös erilaisia syy-seuraussuhteita ja ylipäätään syitä lörpöttelylle:

72) Myös sananlasku: ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää” kertoo siitä, että suomessa hiljainen kuuntelija tietää ja oppii paljon, koska on kuunnellut elämänsä aikana paljon. Se, joka puhuu, ei tiedä paljoa, koska hän ei kuuntele eikä tätä kautta myöskään opi uutta.

73) Toisenlaisia ihmisiä eli puheliaita, niitä, jotka yrittävät keksiä tikusta asiaa kuvaavat sananlaskut ”ei suuret sanat suuta halkaise” ja ”joka paljon puhuu, se vähän tietää”. Kyseisen ihmistyyppin edustajat eivät puhu pelkästään

halusta keskustella muiden kanssa, vaan halusta olla äänessä ja kertoa mieliteensä asioista, mitä heiltä ei edes kysytä.

74) Suomalaiset viihtyvät omissa oloissaan ja siksi ihmisiä jotka puhuvat paljon ja erityisesti ventovieraille pidetään outoina ja epänormaaleina: ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää.” Puhumisella voi siis myös osoittaa tietämättömyyttään. Jos ihminen oikeasti tietää miten asiat ovat, ei hänen tarvitse toistella niitä kenellekään kertomalla niistä.

75) Sananlaskujen mukaan paljon puhuvilla ihmisillä on vähän tietoa. Paljon puhuvilla ihmisillä on taipumus puhua asioista joista he eivät oikeasti tiedä totuutta, koska se kuuluu heidän egoonsa.

Esimerkkien 72–75 tapaiset selittävät tulkinnat olivat tavallisia myös siinä tulkintaluokassa, jossa sananlasku oli tulkitessa käännetty ympäri ja oli todettu sen tarkoittavan, että vähän puhuvat ovat viisaita. Tämä tulkinta on toki hyvin lähellä vakiintunutta, mutta täytyy muistaa, että vaikka kaikki puheliaat olisivat tyhmiä, eivät kaikki tyhmät ole puheliaita – niinpä kaikki hiljaisetkaan eivät välttämättä ole viisaita. Hiljaisten viisautta perusteltiin esimerkiksi näin:

76) Hiljeneminen on puhekuulttuurissamme arvostettua, kuten sananlaskuista ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa”, ”Puhumatta paras” ja ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää” voi päätellä. Todennäköisesti ajatellaan, että hiljainen ihminen kuuntelee ja oppii paljon, ja näin ollen tietää enemmän kuin puheliaat ihmiset.

77) Suomalaisia sanotaan myös ujoiksi. Ujot yleensä pysyvät keskusteluissa hiljaa ja seuraavat sivusta muita. He oppivat ihmisistä enemmän seuraamalla heidän eleitä ja toimiaan. Tästä voidaan siis johtaa sananlasku ”Joka paljon puhuu se vähän tietää”. – – Ujot ja hiljaiset oppivat ihmisistä ja myös muustakin enemmän.

78) Sananlaskut ”Puhumatta paras”, ”Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa” ja ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää” kertovat kaikki hiljaisuuden olevan viisasta. – – ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää” kertoo hiljaisesta tiedosta ja asiantuntijuudesta.

79) Suomalaiset puhuvat harvoin, mutta kun he puhuvat, he puhuvat asiaa. – – Hiljaiset tietävät enemmän, koska heillä on enemmän aikaa tehdä opettavaisia asioita, kuten lukea. He myös oppivat kuuntelemaan tarkasti muita, mikä lisää heidän oppimista koulussa. ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää” tekstissä mainitaan.

80) ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää” loistava sananlasku koulumaailmasta. Eivät oppilaat opi jos puhuvat eivätkä keskity.

Näissä tulkinnoissa siis katsottiin, että puheliaat ihmiset eivät puhumiseltaan ehdi oppia tai ymmärtää juuri mitään, ja jäävät siksi tietämättömiksi, ja jopa tyhmemmiksi kuin hiljaiset ihmiset. Kaikissa tämänkään ympäri käännettyjen vakiintuneen suuntaisten tulkintojen luokan tulkinnoissa ei välttämättä asioita selitelty sen kummemmin, vaan tulkinta tehtiin vain pyöräyttämällä asia ympäri:

81) Sananlaskut antavat myös kuvan, että hiljaisemmat ihmiset olisivat viisaampi toisin kuin ne ihmiset jotka ovat koko ajan äänessä.

82) ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää.” Tämä sanonta voidaan myös kääntää: ”Joka vähän puhuu, se paljon tietää”. Kannattaa siis olla hiljaa, silloin olet viisaampi.

83) Eräs sananlasku kuuluu näin: ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää”. Tämä ymmärretään että jos olet viisas et puhu ollenkaan tai hyvin vähän.

Tämäkään sananlasku ei välttynyt ympäripyöreiltä yhteistulkinnoilta, vaan suomalaisten hiljaisuutta ja vähäpuheisuuden arvostusta oli sananlaskusta löytänyt 15 tulkitsijaa. Edellisten tapaan oli tämänkin sananlaskun ympäripyöreissä tulkinnoissa toisinaan mukana toinenkin sananlasku, ja tämä yhteiskäsittely on saattanut tulkintaa laventaakin. Edelleen täytyy myös pitää mielessä tehtävänannon tulkinnoille antama suunta.

4.3.2 Epäluottamus puhetta kohtaan ja muut tulkinnat

Kolmanneksi suurimman luokan *puhuminen ei kannata* -otsikko mahdollistaa hyvinkin monipuoliset tulkinnat. Tämän luokan sananlaskuista olisi ollut mahdollista tehdä myös monta yhden tai kahden sananlaskun luokkaa, mutta koska kaikki näitä tulkintoja yhdisti tietyllä tapaa epäily puhetta kohtaan, katsoin mahdolliseksi sijoittaa ne myös yhteen luokkaan. Epäluottamukselle ja negatiivisuudelle puhetta kohtaan löytyi tulkinnoista monenlaisia syitä:

84) Puhekulttuurimme kuva ei ainakaan parane yhtään, kun sanotaan ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää”. Tästä saa jo sellaisen kuvan, että jos Suomessa haluaa pärjätä ei suutaan saisi turhaan avata missään vaiheessa.

85) Aivan kuten sananlaskut – etenkin ”joka paljon puhuu, se vähän tietää” – osoittavat, ei puheliaisuutta ole Suomessa kummemmin arvostettu. Ennen vanhaan teot määrittivät ihmisen, puhua osasi kuka vaan.

86) On myös tärkeää tietää mistä puhuu ilman turhia jaaritteluita, tällaisen kuvan antaa sananlasku ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää”.

87) ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää”, kertoo suomalaisen uskomista asioihin ja ihmisiin. Suomalaiset keräävät ensin luottamuksen ja sitten uskovat toisten sanoihin.

Jotkut tulkitsijat olivat myös pitäneet sananlaskun tärkeimpänä sanomana sitä, että sanojaan kannattaa aina harkita, ja osan näkemysten mukaan sananlasku kertoo siitä, että teot merkitsevät puhetta enemmän.

Pienistä luokista suurimpaan sijoittui kahdeksan tulkintaa, ja näiden tulkintojen mukaan *joka paljon puhuu, se vähän tietää* -sanalasku kertoisi siitä, että viisaus kannattaa pitää itsellään, eikä itsekehukaan kannata:

88) ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää”, kuuluu eräs suomalainen sananlasku. Tämä kannanotto kehottaa pitämään omat viisaudet itsellään. Omaa tietoa ei kannata jakaa muille.

89) Toinen asia, joka tulee ilmi sananlaskuista on se, että puhumista, jopa paheksutaan ja mistään ei saa olla ylpeä. ”Puhumatta paras”, ”siitä puhe, mistä puute” ja ”joka paljon puhuu, se vähän tietää”, nämä kaikki kuvaavat sitä kuinka ylpeys on pahasta ja että kannattaisi mieluummin vain olla hiljaa. Puhuminen yhdistetään monin tavoin negatiivisiin piirteisiin, kun taas hiljennemistä keuhataan ja pidetään suurena hyveenä.

Kaksi tulkitsijaa oli tulkinnassaan painottanut sitä, että puhuminen ei kannata, ettei vaikuttaisi tyhmemmältä kuin onkaan. Tästäkin sananlaskusta oli yksi ainutlaatuinen tulkinta:

90) ”Joka paljon puhuu, se vähän tietää.” Puheella tavoitellaan usein tietoa, joten tietämätön joutuu puhumaan saadakseen tietoa.

Esimerkin 90 tulkinnan taustalla lienee ajatus paljon kyselevästä henkilöstä, joka osoittaa tyhmyytensä esittämällä jatkuvasti kysymyksiä. Kuusi tulkitsijaa oli katsonut sananlaskun viittaavan juoruiluun, ja neljä heistä olikin käsitellyt tätä sananlaskua yhdessä *hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi* -sanalaskun kanssa. Tämän sananlaskun kohdalla useita yhtä vahvoja tulkintoja oli tehnyt neljä kokelasta.

Tarkastelin kaikkien sananlaskujen tulkintoja myös sukupuolittain, mutta erot olivat lähes poikkeuksetta melkein olemattomia. Ainoan edes jossain määrin havaittava poikkeuksen muodosti *joka paljon puhuu, se vähän tietää* -sanalasku. Aiemmin mainitut

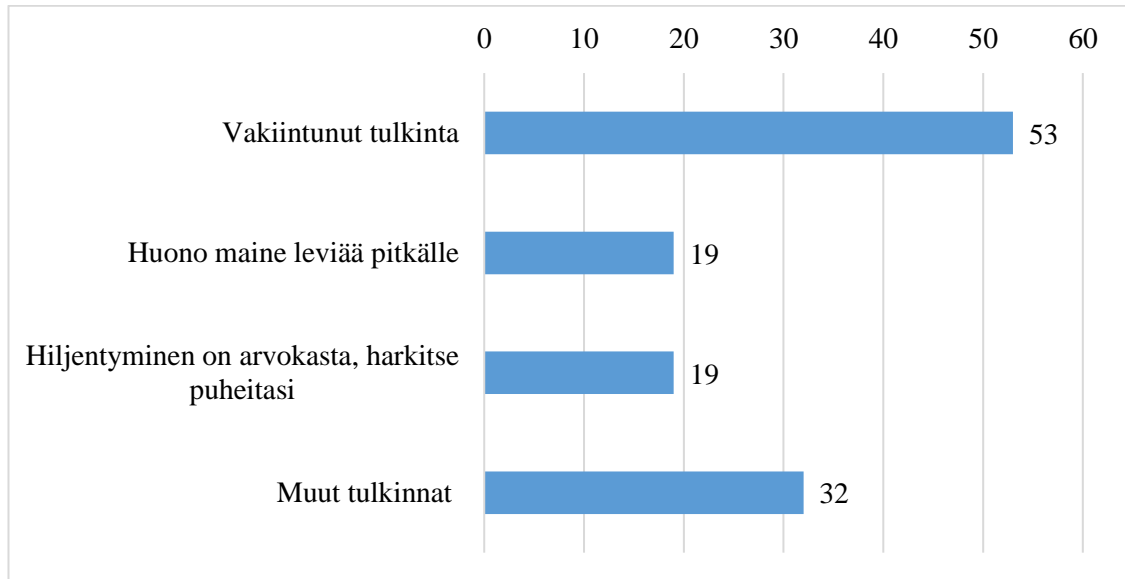
kahdeksan tulkintaa, joissa katsottiin sananlaskun kertovan siitä, ettei kerskailu kannata, olivat kaikki miespuolisten kokelaiden tekemiä. Vastapainoksi sananlaskua juoruilusta kertovaksi tulkinneet kuusi kokelasta olivat kaikki naispuolisia. Vaikka näin pienten lukujen ollessa kyseessä ei voida väittää tulkintojen kertovan eroista sukupuolten välillä, oli tämä pieni ero kuitenkin kiinnostava yksityiskohta.

4.4 Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi

Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi sai sananlaskuista kaikista eniten erilaisia tulkintaluokkia, yhteensä 11. Kyseisen sananlaskun tulkinta vaatii jo metaforista ajattelua, sillä *kellon* tulkinta kirjaimellisesti soivaksi kelloksi, saati aikaa näyttäväksi kelloksi, johtaisi sananlaskun muuttumiseen sananlaskusta tavalliseksi toteamukseksi. Tämä sananlasku on hyvä esimerkki Fillmoren, Kayn ja O’Connorin (1988) kuvaamasta koodaavasta idiomista – ilmaisusta, jonka voi ymmärtää ilman aiempaa tuntemusta sen käytöstä, mutta jonka vakiintuneesta käytöstä ei tulkitsija voi olla varma, jos ei vakiintunutta käyttöä tunne. (mts. 505.) Se onkin saanut siihen nähden poikkeuksellisen paljon vakiintuneita tulkintoja.

Tämän sananlaskun tulkintojen kohdalla uskoisin tiedon tekstilajista ja annetun puhekulttuurin kontekstin auttaneen kokelaita tekemään vakiintuneen tulkinnan. Metaforisuuden huomaamisen vaatimuksesta huolimatta moni oli tulkinnut sananlaskua vakiintuneella tavalla, ja vain hyvin harva oli lähtenyt tulkitsemaan sitä kirjaimellisesti. Vakiintuneen tulkinnan oli sananlaskusta tehnyt 53 kokelasta, eli 43 %. Vakiintunutta hyvin läheltä liippaavia puolittaisia vakiintuneita tulkintoja oli tehnyt 19 kokelasta, ja juoruilun jäljillä oli oltu lisäksi useissa muissa tulkinnoissa. Yleisempiä puhumattomuuden paremmuuteen ja sanojen varomiseen liittyviä tulkintoja löytyi aineistosta 19 kappaletta, ja alle 10 tulkinnan tulkintaluokkia oli kahdeksan, mikä selittää ”muut tulkinnat” kohdan laajuutta kaaviossa 9 (seuraavalla sivulla) Tämä sananlasku oli toinen niistä, joita ei yksikään kokelas ollut maininnut tekemättä jonkinlaista tulkintaa.

Kaavio 9. *Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi* -sananeläskun tulkintojen ja-kautuminen tulkintaluokkiin, lukumäärä. N=123

4.4.1 Vakiintuneet ja lähes vakiintuneet tulkinnat

Tämä sananeläsku vaikuttaisi olevan joko erittäin helppo tulkittava, tai tulkitsijoille hyvin tuttu, tai sitten tehtävänanto ja suomalainen puhekuulttuuri ovat tehneet sen tulkinnan helppoksi. Suhteessa siihen, kuina paljon tulkintaa se vaatii, on vakiintuneita ja lähes vakiintuneita tulkintoja todella paljon. Samoin vakiintuneesta poikkeavat tulkinnat ovat enimmäkseen melko sekalaisia, eikä mitään suurta yhteistä poikkeavaa tulkintaa vaikuta olevan.

Samoin kuin *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* -sananeläskun kohdalla, olen tässäkin tehnyt jaon vakiintuneen ja puolittaisen vakiintuneen tulkinnan välillä. Tässä tapauksessa täysin vakiintuneen tulkinnan luokkaan ovat päässeet sellaiset tulkinnat, joissa todetaan hyvien puheiden tai hyvän maineen leviävän kauas mutta pahojen puheiden tai huonon maineen vielä kauemmas. Puolittaisen tulkinnan luokassa taas ovat tulkinnat, joissa mainitaan vain huonon maineen tai puheen kantautuminen pitkälle. Pohdin myös paljon sitä, voiko sananeläskun vakiintuneeksi tulkinnaksi laskea sekä maineen että puheen leviämisen, mutta päädyin kuitenkin hyväksymään molemmat, koska kumpaakin muotoa löytyi niistä lähteistä, joista selvitin tulkintojen taustoja. Melko tyypillisiä vakiintuneita tulkintoja olivat aineistossa esimerkiksi seuraavat tulkinnat:

91) Kolmas sananlasku kertoo siitä, kuinka hyvät asiat kantautuvat monien korviin, mutta juorut vielä useampien.

92) Suomalaisuuteen kuuluu, että hyvät asiat unohtuvat ja huonot asiat muistetaan pitkään ja niistä puhutaan pitkään, mistä sananlasku ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi” kertoo hyvin havainnollistaen.

93) Sananlaskumme ovat usein negatiivisiin asioihin keskittyviä. ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi.” on loistava esimerkki. Tässä sananlaskussa opetetaan, että hyvät teot yleensä unohdetaan nopeammin, kuin pahat teot.

94) ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi” varoittaa ihmistä puhumasta paskaa, sillä ne puheet leviävät kauemmaksi kuin hyvät.

Esimerkeissä 91–94 on nähty kellon kuvaavan joko juoruja tai tekoja. Joissakin tulkinnossa oli kuitenkin mielenkiintoista päällekkäisyyttä, tietynlaista puheen ja maineen yhdistelmää sillä ajatuksella, että hyvää puhuvan hyvä maine leviää pitkälle, ja pahaa puhuvan pahanpuhujan maine vielä pidemmälle. Tällaisia tulkintoja olivat esimerkiksi seuraavat:

95) Juoruilu on myös pahasta. Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi kertoo, että suomessa ihmisistä puhutaan vain hyvää, koska hyvällä tavalla puhuminen esimerkiksi ihmisistä kulkeutuu eteenpäin kauaksikin, mutta toisesta pahan puhuminen kulkeutuukin vielä kauemmaksi ja yleensä myös senkin ihmisen korviin, kenestä on puhuttu.

96) Samaan aihealueeseen kuuluu myös se, että jos ihminen sanoo jotain hyvää niin muut kuulee siitä, mutta jos ihminen sanoo jotain pahaa niin siitä kuulee todella monet ihmiset ja henkilö joka on jotakin pahaa sanonut joutuu kuulemaan siitä pitkän aikaa. ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi”.

97) Myös ihmisten arvosteluun on otettu sananlaskuilla kantaa. ”Hyvä kello kauas kuuluu paha vielä kauemmaksi” Tällä tarkoitetaan sitä, että ihmisistä hyvää puhuvat tunnustettiin kylillä ja kaupungilla, mutta pahaa puhuvat ja lupauksistaan luopuvat tunnustettiin jopa naapurikylässä saakka.

Kuten puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa -sananlaskun puolikkaissa tulkinnossa, on tämänkin kaksiosaisen toteamuksen ensimmäinen, positiivinen, osa joissakin tulkinnossa jätetty mainitsematta, ja joissakin myös sisällön kannalta huomiotta - sananlaskun negatiivista loppupuoliskoa on korostettu ja alkupuoli on mitätöity. Puolikkaat tulkinnat tästä sananlaskusta olivat esimerkiksi tällaisia:

98) Puhekuulttuuriimme kuuluu valitettavasti myös juoruilu. ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi”. On aivan sama, kuinka merkittävän työn on tehnyt, silti ainoastaan mahdollisesta erheestä puhutaan vielä pitkään tapahtuman jälkeenkin.

99) Suomalaiset myös juoruavat asioita eteenpäin ja puhuvat mieluummin negatiivisista kuin positiivisista asioista. Tämä käy ilmi selkeästi ainakin sananlaskusta ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi”.

100) ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi”. Tämä sananlasku antaa suomalaisista kuvan, jossa ihmiset juoruavat toisilleen muiden asioita. Sananlaskussa korostetaan vielä selvästi sitä, että varsinkin pahat asiat leviävät kauas suusta suuhun menetelmällä. Tämä tarkoittaa siis sitä, että suomalaisilla on tapana juoruta jos esimerkiksi joku tekee pahaan toiselle tai tekee jotakin muuta typerää.

Myös tätä sananlaskua on tulkittu puhumisen huonouden ja hiljentymisen paremmuuden näkökulmasta. 19 tulkitsijaa on katsonut, että sananlasku kehottaa harkitsemaan puheitaan ja hiljentymään. Tällaisia tulkintoja on tehty pääasiassa yhdessä muiden sananlaskujen tulkintojen kanssa, ja ne edustavat samanlaisia hieman ylimalkaisia näkemyksiä, joihin tehtävänanto on heitä mahdollisesti ohjannut.

Ylipäätään juoruamista käsitteleväksi on sananlaskun tulkinnut kokelaista suurin osa. Näiden vakiintuneiden ja puolittaisten vakiintuneiden tulkintojen lisäksi yhdeksän kokelasta on tulkinnut sananlaskun kertovan siitä, ettei juoruilu kannata ja siitä jää kyllä kiinni. Osassa näistä tulkinnoista on pidetty juoruilua sopimattomana ja tuomittavana:

101) Juoruaminen on paha asia ainakin ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi” sananlaskun mukaan. Suomessa on siis turha yrittää juoruta, koska se ei sovi suomalaisiin.

102) ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi” kertoo suomalaisten tavasta olla juoruamatta. Suomalaisessa keskustelukulttuurissa ei tavata kertoa kylillä tapahtuneita asioita eteenpäin. Tässäkin tapauksessa vaikenemisen katsotaan olevan hyve. Tietenkin on suomalaisia, jotka tekevät niin, mutta sitä ei tavata katsoa hyvällä.

Tulkitsijoiden näkemysten erilaisuutta kuvaa hyvin se, että kuusi kokelasta on tulkinnut juoruilun kuuluvan olennaisesti suomalaiseen puhekuulttuuriin. Tämä näkemys oli kylläkin vallalla myös useissa muissa tulkinnoissa, mutta koska tulkinnat on lajiteltu luokkiin selkeimmän ensisijaisen tulkinnan kautta, tuli tähän joukkoon vain kuusi tulkintaa, esimerkiksi seuraavat:

103) ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi.”, sananlasku varoittaa. Tästä saa suomalaisesta puhekulttuurista sellaisen kuvan, että suomalaiset puhuvat mieluummin paha kuin hyvää.

104) ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi” -sanonta antaa suomalaisista kuvan kovina ”juoruilijoina”.

Tämän luokan tulkinnoissa oli myös annettu esimerkkejä erilaisista median levittämistä ja lietsomista juoruista ja käsitelty sitä, kuin media edesauttaa paha kellon kauas kuulumista. Myöskään tämän tulkinnan kohdalla ei välttytty yleispätevältä *hiljaisuus on puhumista parempi, harkitse sanojasi* -tulkitsemiselta, vaan näitä tulkintoja löytyi 19 kappaletta.

Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi antaa oikeastaan melko paljon mahdollisuuksia pääajatukseltaan vakiintuneeseen, mutta yksityiskohdissa monipuoliseen tulkintaan. *Kelloa* on näissä aineiston vakiintuneissa ja lähes vakiintuneissa tulkinnoissa pidetty siis maineena, puheina ja puhujan maineena. Myös *kauas* on saanut monia merkityksiä: se voi tarkoittaa ajallisesti kauas eli pitkän ajan päähän, se voi tarkoittaa matkaa mittaamalla kauas, kuten omasta kylästä naapurikylään, ja lisäksi se voi tarkoittaa ’usealle eri ihmiselle’. Näin monipuolinen vakiintunut tulkinta ei ollut mahdollista missään muussa aineiston sananlaskussa. Nämä erilaiset tulkinnat eivät kuitenkaan vielä riittäneet, vaan vakiintuneesta poikkeavissa hyvin sekalaisissa tulkinnoissa kello on saanut vielä muitakin merkityksiä.

4.4.2 Muita tulkintoja

Vaikka vakiintuneiden ja sen suuntaisten tulkintojen määrä oli tämän sananlaskun kohdalla suuri, oli vastapainoksi myös vakiintuneesta poikkeavien tulkintojen sekalaisuus vertaansa vailla. Useiden tulkintojen luokassa oli vain kaksi monipolvista pohdintaa sananlaskun merkityksestä, mutta yksittäisiä, osittain melko kummallisiakin näkemyksiä löytyi. Vastoin ennakoarveluani, *kellon* oli tulkinnut kirjaimellisesti ainoastaan kaksi kokelasta:

104) Ne, joilla on hyvä kello, ne kuuluvat kauas, mutta ne, joilla on paha kello, kuuluu vielä kauemmas.

105) Suomalaisten tunnetusti arvostama rehellisyyskin tulee esiin Sananlaskuista. ”Sanasta miestä, sarvesta härkää” kertoo siitä suomalaisten ihanteesta,

että sana pidetään vaikka mikä olisi. Tämä rohkaisee ihmisiä pitämään turhat puheet puhumatta, sillä suomalaisessa ihanteessa jokainen on tilivelvollinen omista sanoistaan. ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi” sopii myös samaan kontekstiin vertauksena, sillä niin kauan kuin kellon ääni kertoo, kellon on hyödyllinen, se kertoo sen rehellisestä työstä, mutta liian kauas kuuluminen kertoo hyödyttömyydestä ja viallisuudesta.

Kenties tässä sananlaskussa kirjaimellisten tulkintojen vähyys johtuu siitä, että ajatus on absurdi - kellon tehtävä kuitenkin lienee kuulua kauas, joten miten sen vielä kauemmas kuuluminen voisi olla pahasta, jos kyse on todella kellosta, eikä jostain muusta? Myös yllättävän harva, kokelaista vain kuusi, oli tulkinnut kellon viittaavan puheääneen:

106) Tärkeää on myös puheääni. Kuten sananlasku kuuluu: ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi.” Toisin sanoen hyvä puhuja ei mutise, vaan puhuu selkeästi ja kantavalla äänellä, mutta ei puhu huutaen.

107) Kovaääninen henkilö herättää paheksuntaa ja ärsyttää helposti muita. Näin hän kerää itseensä paljon huomiota – eikä hyvällä tavalla: ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi”

108) Hyvä äänenvoimakkuus on suomalaisille hyvin tärkeää. Tämän voi tulkita sananlaskusta ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi.

Vaikka ensin saattaa tuntua, että näinkin kirjaimellinen tulkinta on osoitus heikosta kielikuvien ymmärtämisestä, eivät nämäkään välttämättä ole stereotyyppisen suomalaisen puhelukulttuurin näkökulmasta erityisen poikkeuksellisia ajatuksia. Ainut täysin ainutlaatuisen tulkinta oli seuraava:

109) Suomalaiset arvostavat rehellisyyttä puheissaan. Toisesta ei puhuta pahaa, mutta kuitenkin hyvien puolien puhuminen ei luonnistu suomalaisilta kovinkaan helposti: ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi.”

Esimerkin 109 tulkinta on hyvin hämmentävä, koska siinä on tulkittu tietyllä tavalla molemmat osat sananlaskusta vakiintuneelle tulkinnalle päinvastaisesti. Positiivinen *hyvä kello kauas kuuluu* muuttui hyvien puolien vaikeasti puhumiseksi, ja *pahan kellon kauas kuuluminen* tarkoittaakin, ettei pahaa puhuta. Kenties kyseinen tulkitsija ei ole ollut aivan selvillä sananlaskun merkityksestä, tai sitten hänellä on tullut kiire tai jonkinlainen ajatuskatko sen tulkinnassa. Toisaalta rehellisyyden arvostamisen mainitseminen olisi voinut sijoittaa tämän tulkinnan samaan luokkaan muiden ympäröivien kanssa.

Suomalaisten rehellisyydestä ja hyvien tekojen palkitsemisesta sananlasku kertoi kolmen tulkitsijan mielestä. Lisäksi kolme oli tulkinnut sen kertovan siitä, että puhuminen voi olla myös hyvä. Tavallaan oli siis tulkittu lähinnä ensimmäistä puoliskoä sananlaskusta, samoin kuin oli tehty osassa *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* -sananlaskun tulkinnoista.

Kello-sanatulkintavariantteihin tuli siis näissä sekalaisissa tulkinnoissa mukaan myös konkreettinen kello ja puheääni. Lisäksi myös *kauas*-sanatulkitys lienee näissä konkreettista ääntä käsittelevissä tulkinnoissa hieman erilainen kuin vakiintuneissa ja niiden suuntaisissa tulkinnoissa – se voi tarkoittaa myös konkreettisesti kauas, ei kuitenkaan esimerkiksi juuri naapurikylään, vaan sellaisen matkan päähän, johon ihmisääni tai kellonääni yltää. Olisi kiinnostavaa tietää, kuinka tätä sananlaskua tulkittaisiin ilman tehtävänannon ja muiden sanalaskujen mukanaan tuomaa kontekstia – onko tämä todella niin tuttu ja yksinkertainen sanonta, että sen saisi ilman kontekstiäkin tulkittua vakiintuneella tai vakiintuneen suuntaisella tavalla näin suuri osa tulkitsijoista?

4.5 Pääosin vakiintuneen teeman mukaisesti tulkittujen sananlaskujen yhteneviä piirteitä

Tässä luvussa olen tarkastellut niitä sananlaskuja, joiden vakiintuneet tai ainakin vakiintuneen suuntaiset tai samalla idealla tehdyt tulkinnat olivat enemmistö kaikista tulkinnoista. Näitä sananlaskuja yhdisti tietynlainen selkeys, ja etenkin *puhumatta paras, joka paljon puhuu, se vähän tietää* ja *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* olivat sellaisia, jotka eivät vaatineet kovinkaan syvällistä metaforien ymmärtämistä. *Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi* tarvitsi tulkintataitoja jo hieman enemmän, mutta senkään tulkitseminen vakiintuneella tavalla ei tuottanut kokelaille vaikeuksia.

Näiden sanalaskujen ymmärrettävyys ja selkeys johtuu niiden läpinäkyvyydestä ja siitä, että ainakin jonkinlainen merkitys on mahdollista ymmärtää tulkitsemalla osia erikseen ja ilman aiempaa tietoa sananlaskun käyttöyhteydestä. Tässä luvussa käsiteltyjen sananlaskujen voidaan siis katsoa edustavan jo aiemmin esiteltyjä koodaavia idiomeja. Koodaava ja purkava idiomi eivät ole kaksi erillistä yksikköä, vaan ikään kuin janan kaksi päätä. Koodaava idiomi on myös aina purkava idiomi, koska ilman kirjaimellisesta poikkeavia merkityksiä se ei olisi idiomi lainkaan. (Fillmore ym. 1988: 504–505.) Aineistoni sananlaskuista tässä luvussa käsitellyt neljä sijoittuvat toki selkeästi janan koodaavaan

päähän, mutta niidenkin välillä on hieman eroja siinä, kuinka paljon täytyy tietää ja ymmärtää voidakseen tulkita sananlaskua vakiintuneella tavalla.

Aineiston sananlaskujen ja tulkintojen vertailu keskenään on siinä mielessä hankalaa, että sananlaskut eivät varsinaisesti ole samaa muotoa keskenään, eivätkä edes tulkinallisesti kovinkaan yhteneväisiä, vaikka samaa aihepiiriä käsittelevätkin. Kuten on tullut ilmi jo eri sananlaskujen tarkastelun kohdalla, on joitakin yhteisiäkin piirteitä tulkinnoissa kuitenkin havaittavissa.

Yksi melko arvattava yhteneväisyys on se, että kirjaimellista ja konkreettista tulkintaa esiintyi jonkin verran - tosin melko vähän. *Puhumatta paras* -sananlaskussa kirjaimellisinta tulkintaa edusti *parhaan* tulkinta kilpailun voittajaksi, ja samaa konkretiaa oli havaittavissa *puhuminen on hopeaa vaikeneminen kultaa* -sananlaskun kilpailun voittamiseen ja häviämiseen liittyvissä tulkinnoissa. *Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi* oli parhaimmillaan käsitetty täysin kirjaimellisesti, ja lievemmat, mutta silti melko kirjaimelliset, tulkinnat esittivät kellon kuvaavaan puheääntä. *Joka paljon puhuu, se vähän tietää* sai paljon kirjaimellisia tulkintoja, mutta sen kohdalla kirjaimellinen tulkinta oikeastaan oli jotakuinkin vakiintunut tulkinta.

Toinen kaikkia tämän luvun sananlaskuja yhdistävä tekijä on tehtävänannon ja sananlaskujen ryhmittelyn ja yhteistulkinnan vaikutuksesta syntyvä ympäripyöreys. Kysymykseen ”Mitä nämä sananlaskut kertovat suomalaisesta puhekulttuurista?” vastattiin ”ne kertovat suomalaisten olevan hiljaisia ja arvostavan vähäpuheisuutta”, ja tämän tyyppisen vastauksen perusteluina oli käytetty jokaista tässä luvussa käsitellyistä sananlaskuista sekä yhdessä, että erikseen, ja kaikkina mahdollisina yhdistelminä.

Kolmantena asiana, joka kaikkien näiden sananlaskujen tulkintoja yhdistää, on tietenkin hajanaisuus: tulkinnat olivat hyvin moninaisia, ja kaikille sananlaskuille löytyi ainakin yksi täysin ainutlaatuinen tulkinta, jota ei voinut sijoittaa muihin luokkiin. Monet luokat olivat myös hyvin pieniä ja sekakoosteisia, vaikka monia yhtäläistenkin vakiintuneesta poikkeavien tulkintojen luokkiakin löytyi.

Tietyllä tapaa samanmuotoisten *hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi* ja *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa* -sananlaskujen tulkinnoissa oli jonkin verran sananlaskujen muodon aiheuttamia yhtäläisyyksiä. Molempien tulkinnoista löytyi sellaisia, joissa joko alkuosa tai jälkiosa oli sivuutettu, ja käsitelty vain toista puolta sananlaskusta.

Selkein yhtäläisyys näiden sananlaskujen tulkinnoille on tietenkin se, että vakiintuneiden tai vakiintuneeseen viittaavien tulkintojen määrä on ollut hyvin suuri. Näiden tulkintojen perusteella voisi ajatella vuoden 2014 ylioppilaskokelaiden tuntevan sananlaskujen vakiintuneita tulkintoja melko hyvin. Toisaalta sananlaskujen yhteiset piirteet, eli selkeys ja suora yhteys tehtävänannon kysymykseen, ovat varmasti osaltaan vaikuttaneet vakiintuneiden tulkintojen suureen määrään. Seuraavassa luvussa käsitelen aineistoin kolmea muuta sananlaskua, joiden kohdalla tulkinnat eivät olekaan enää olleet yhtä vakiintuneita tai selkeästi yhtä mieltä, vaan variaatiota ja jopa suuria määriä täysin vakiintuneen tulkinnan vastaisia tulkintoja on runsaasti.

5 Vaihtelevammin tulkitut sananlaskut

Edellisessä luvussa käsitelin neljää sellaista sananlaskua, joita oli tulkittu pääasiassa vakiintuneesti tai ainakin vakiintuneen suuntaisesti. Tässä luvussa tilanne on toinen, ja käsiteltävät sananlaskujen tulkinnat ovat mitä moninaisempia. Edellisessä luvussa käsitellyt sanonnat *puhumatta paras, puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa, joka paljon puhuu, se vähän tietää ja hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi* olivat viimeistä lukuun ottamatta sellaisia, jotka eivät oikeastaan vaatineet kovin syvällistä tulkintaa tai ymmärrystä.

Tässä luvussa käsittelemäni sananlaskut *siitä puhe, mistä puute, sanasta miestä, sarvesta härkää* ja *ei suuret sanat suuta halkaise* puolestaan eivät ole aivan yhtä yksinkertaisia. Erityisesti *sanasta miestä, sarvesta härkää* on sellainen, jonka merkitystä on vaikea ymmärtää osiensa summana. Jo aiemmin mainittujen koodaavien ja purkavien idiomien janalla tämä sananlasku edustaa purkavaa idiomia. Purkava idiomi on sellainen, jota kuulijan on vaikea tulkita vakiintuneesti, jos ei ole erikseen oppinut sen käyttöyhteyttä. (Fillmore ym. 1988: 504–505.)

Siitä puhe, mistä puute olisi sinänsä muotonsa ja tulkintansa puolesta sopinut myös edelliseen lukuun, mutta vakiintuneen tulkinnan epäselvyyden vuoksi käsitelen sitä tässä monimutkaisempien tapausten luvussa. *Sanasta miestä, sarvesta härkää* ja erityisesti *ei suuret sanat suuta halkaise* puolestaan tuottivat erittäin kirjavia tulkintoja.

Vaikka sananlaskujen käsittelymäärissä ei ollut kovin merkittäviä eroja, ovat tämän luvun sananlaskut myös kolme vähiten käsiteltyä. *Siitä puhe, mistä puute* -sananlaskun

on tulkinnut 113 kokelasta, *ei suuret sanat suuta halkaise* on tulkittu 103 kertaa ja yksi kokelas on maininnut sen tekemättä tulkintaa. Hännänhuippuna on sananlaskuista vältellyin *sanasta miestä, sarvesta härkää*, jota käsitteli ainoastaan 86 kokelasta. Heistäkin viisi oli vain maininnut sen tekemättä tulkintaa. Seuraavaksi käsittelen näiden sananlaskujen tulkintoja sananlasku kerrallaan.

5.1 Siitä puhe mistä puute – pilkantekoa, valitusta vai haaveita?

Tämän sananlaskun vakiintuneen tulkinnan luokan rajaaminen oli kaikkein haastavinta. Vakiintunutta tulkintaa ei löytynyt kovin selkeästi mistään lähteistä, eikä Kansallisarkiston sananlaskukokoelmassa ollut yhtäkään toisintoa tästä sananlaskusta. Kirjaston kysy.fi-palvelun vanhasta vastauksesta sain vahvistuksen omalle käsitykselleni siitä, että sananlaskua käytetään näpäyttämään sellaista henkilöä, joka esimerkiksi kehuskelee olemattomilla jutuilla tai jatkuvasti valittaa jostakin asiasta, josta saattaakin todellisuudessa olla esimerkiksi kateellinen.

Koska vakiintuneen tulkinnan määritelmän löytäminen oli hankalaa, jouduin miettimään paljon, minkä kaiken voin hyväksyä vakiintuneeksi. Tulkitsijoista suuri osa oli nähnyt sananlaskun käsittelevän sitä, kuinka suomalaiset valittavat paljon. Se tuntuu aivan järkevältä ja hyvältä tulkinnalta, mutta vaikka vakiintunutta tulkintaa ei virallisesti löytynyt, tuntui silti jotenkin tarpeelliselta tehdä ero tulkintojen luokkiin. Moni kokelas kuitenkin oli tunnistanut sananlaskulle tietynlaisen näpäyttävän käyttöyhteyden.

Päädyin lopulta siihen, että vakiintuneen tulkinnan luokkaan sijoittuivat sellaiset tulkinnat, joissa oli joko mainittu sananlaskun pilkallinen käyttöyhteys, tai joissa puutteista puhuminen oli nähty jollain tapaa tiedostamattomana: puhumalla paljastaa 'puutteita', vaikka ei tahtoisi. Näitä vakiintuneita tulkintoja oli aineistossa 22 kappaletta, eli noin 19 % kaikista tulkinnoista.

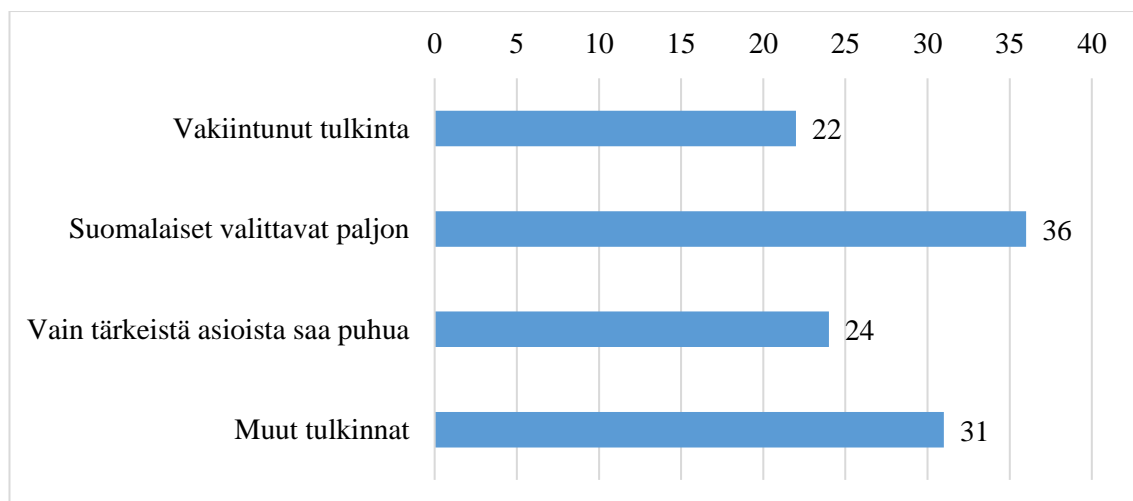
Suurin yksittäinen tulkintaluokka oli suomalaiset valittavat paljon -luokka. Tähän luokkaan sijoitin kaikki sellaiset tulkinnat, joissa oli katsottu sananlaskun tarkoittavan juuri sitä, että suomalaiset valittavat paljon ja puhuvat pääasiassa negatiivisista asioista. Tähän luokkaan löytyi 36 tulkintaa, eli noin 32 % kaikista tehdyistä tulkinnoista. Kolmas yli kymmenen tulkintaa sisältänyt luokka oli hieman yllättävästi luokka, jonka tulkin-

noissa keskeistä oli ajatus siitä, että ei pidä puhua muista kuin tärkeistä asioista tai asioista, jotka ovat huonosti. Tulkitsijoista 22 eli noin 21 % oli päätenyt tällaiseen näkemykseen.

Alle kymmenen tulkinnan luokkia oli aiemmin mainitun vakiintunutta lähellä olevan tulkinnan lisäksi viisi, ja vaikka nämä luokat ovatkin osittain melko laajoja, on niihin jokaiseen löytenyt ainakin viisi tulkintaa. Ainoastaan useiden tulkintojen luokassa on vain neljä tulkintaa. Tämän sananlaskun kohdalla ei siis varsinaisesti löytenyt aivan yksittäisiä tulkintoja, kuten aiemman luvun sananlaskuista monille löytyi.

Kuten kaaviosta 10 (seuraavalla sivulla) voi havaita, oli erilaisten sekalaisten tulkintojen yhteenlaskettu määrä hyvin suuri. Tämä ei toki ole erityisen ihmeellistä, kun otetaan huomioon alle kymmenen tulkintaa sisältävien luokkien suuri määrä. Verrattuna edellisessä luvussa käsiteltyihin sananlaskujen tulkintoihin, on pienten tulkintaryhmien määrä suhteessa yli kymmen tulkintaa saaneiden määrään melko suuri. Tulkinnat ovat siis ehkä hieman hajanaisempia kuin aiemmin käsiteltyjen sananlaskujen kohdalla. Seuraavaksi tarkastelen tarkemmin eri tulkintaluokkia ja niihin sisältyviä näkemyksiä.

Kaavio 10. *Siitä puhe, mistä puute* -sananlaskun tulkintojen jakautuminen tulkintaluokkiin, lukumäärä. N=113

5.1.1 Vakiintunut tulkinta ja uusi vakiintunut tulkinta?

Vakiintuneen tulkinnan määrittelyn haasteiden myötä jouduin vakavasti miettimään, onko tämä yksi niitä sananlaskuja, joiden alkuperäinen vakiintunut tulkinta tulee hämär-

tymään olemattomiin uuden vakiintuneen tulkinnan myötä. Erityisesti tehtävänannon kysymyksen kautta pohdittuna vaikuttaa *suomalaiset valittavat paljon* -tulkinta hyvin mahdolliselta ja todennäköiseltä uudeksi vakiintuneeksi tulkinnaksi. Niin selkeä tulos ei kuitenkaan ollut, että tarvitsisi ajatella vanhan tiedostamattomuuteen ja ivalliseen käyttöön liittyvän tulkinnan olevan täysin kadonnut tai kokelaille tuntematon. Perinteisiä tulkintoja tehtiin muun muassa seuraavissa esimerkeissä:

- 1) ”Siitä puhe, mistä puute” on varmasti yksi tunnetuimmista sananlaskuista. Se tarkoittaa juuri sitä, että puhutaan tai valitetaan niistä asioista mitä halutaan tai tarvitaan. Sen voi ymmärtää sillä tavalla, että puhutaan asiasta mikä halutaan, mutta ei myönnetä sitä.
- 2) ”Siitä puhe, mistä puute” taas varoittaa puhujaa siitä, että kanssakeskustelijat voivat päätellä puhujan puheista enemmän, kuin puhuja on tarkoittanut jaettavaksi. Sanojen kanssa kannattaa siis olla varovainen, mikäli ei halua paljastaa salaisuuksiaan tai liikaa persoonastaan.
- 3) ”Siitä puhe, mistä puute” -sananlaskun merkitys on selvä. Antaa kuvan suomalaisten ajatusten ja puheen yhteydestä. Jos jostain on puute, se on monesti päällimmäisenä mielessä ja se siirtyy huomaamatta puheeseen.
- 4) ”Siitä puhe, mistä puute” herättää myös negatiivisia tuntemuksia. Ivallinen sananlasku tämäkin. Kyseistä sanontaa käytetään puhtaasti ärsyttämiseen.
- 5) ”Siitä puhe, mistä puute” on sananlasku, jota käytetään usein piikittelynä, jos joku mainitsee jostain asiasta useampaan otteeseen.

Esimerkeistä 1–3 antavat sananlaskuista juuri sellaisen tulkinnan, että taustalla on tiedostamaton puhuminen omista ongelmista. Esimerkit 4 ja 5 puolestaan edustavat sananlaskun tulkintaa piikittelynä. Sananlaskun pilkallisuuden havaitsemiseksi täytyy tietenkin tehdä tulkinta nimenomaan käyttötilanteen kautta, eikä pelkästään sananlaskun asiasisällön perusteella.

Käyttötilanteen ja sisällön kautta tulkitseminen onkin saattanut aiheuttaa tämän suuren jakautumisen, jossa käyttötilanteen myötä ivallisen vakiintuneen tulkinnan saava sananlasku nähdäänkin ikään kuin toteamuksena suomalaisten keskustelujen sisällöistä. Tässäkin tapauksessa on tehtävänannolla varmasti ollut suuri merkitys – ei ole lainkaan kaukaa haettava havaita suomalaisessa puhekultuurissa ensisijaisesti paljon valittamista, kun taas pilkallisuuden, ironian ja sarkasmin korostaminen ei ehkä tule ensimmäisenä mieleen. Valittavien suomalaisten tulkintaluokkaan löytyi hyvin monenlaisia tulkintoja,

ja luokittelin sinne myös ylipäättään suomalaista puhekulttuuria negatiiviseksi luonnehtivat sanonnat. Hyvin tyyppillisiä tämän luokan tulkintoja olivat esimerkiksi seuraavat tapaukset:

6) ”Siitä puhe, mistä puute” kuvaa suomalaisten valittamista sekä haikailua kaikkeen, mitä itseltä puuttuu.

7) Toinen, erityisesti viimeaikoina puhuttanut asia on Suomen negatiivinen keskusteluilmapiiri – paha kello kuuluu kauemmaksi kuin hyvä. Valittaminen tule esiin ”Siitä puhe, mistä puute” -sanomasta, ja nämä molemmat yhdessä luovat melko negatiivisen kuvan.

8) ”Siitä puhe, mistä puute” kuvaa hyvin meidän suomalaisten tavasta valittaa aina kaikesta mahdollisesta asiasta, varsinkin sellaisista, mitkä eivät ole itsellä hyvin tai joista on puute.

9) ”Siitä puhe, mistä puute.” Tämä sananlasku on vieläkin osuva. Monet keskustelut käydään asioista josta on puutetta. Suomalaiset valittavat paljon, monet ilmaisut ovat negatiivisia.

10) Kuten sanonta ”Siitä puhe, mistä puute” kertoo, ihmiset jäävät helposti marmattamaan eivätkä keskity elämän hyviin puoliin.

Nämä tulkinnat eivät anna erityisen mairittelevaa kuvaa suomalaisesta puhekulttuurista, mutta se ei varsinaisesti ole mikään ihme, sillä koko tehtävänanto ja annetut sananlaskut ohjasivat melko stereotyyppisiin puhekulttuurinäkemuksiin, joiden paikkansapitävyydestä voidaan varmasti olla montaa mieltä.

Kaikki tulkitsijat eivät kuitenkaan olleet nähneet sananlaskua yksinomaan negatiivisena tai valittamisena, vaan kuusi kokelasta oli tulkinnut sen kertovan haaveilusta tai jonkin asian tarpeesta:

11) Samoin sananlasku ”Siitä puhe, mistä puute.” liittyy puhumiseen. Se tarkoittaa, että ihmiset puhuvat sellaisista asioista mitä ei ole, mutta mistä he haaveilevat.

12) Yksi suomalaisten puhekielessä yleisesti käytetty sananlasku on: ”Siitä puhe, mistä puute.” Tällä viitataan ihmisten yleiseen tapaan puhua tarpeistaan ja haluistaan. Lähes kaikki ihmiset haaveilevat jatkuvasti jostakin ja suomalaisessa kulttuurissa onkin tapana jakaa omat tarpeet ja toiveet keskustelukumppanin kanssa. Etenkin nuorten puhekulttuurissa sanonassa viitataan usein seksuaaliseen kanssakäymiseen liittyviin mielitekoihin ja haaveisiin.

13) ”Siitä puhe, mistä puute” taas viittaa siihen, että suomalaiseen puhekulttuuriin kuuluu keskusteleminen asioista, joita ei omista ja joista haaveilee.

Näiden erittäin negatiivisten ja varovaisen positiivisten tulkintojen erona saattaa olla *puute*-sanana sävyn tulkintaerot. Ne, jotka käsittävät puutteista puhumisen haaveiluna, ovat ehkä ajatelleet puutteen jonakin tiettyä asiaa, jota kaivataan. Sen sijaan negatiivisissa tulkinnoissa puutteesta puhuminen näyttäytyy pikkuasioista valittamisena, ehkä jopa tilanteessa, jossa asiat ovat todellisuudessa melko hyvin. Negatiivisissa tulkinnoissa oli myös useasti mainittu kateus, eli sen lisäksi että valitetaan siitä, mitä itsellä ei ole, valitettaisiin myös siitä, mitä muilla on.

Tämä sananlasku on loppujen lopuksi muutenkin niin vähän tulkintaa vaativa tai vaihtoehtoisesti monenlaisia tulkintoja mahdollistava, että sitä ei välttämättä tarvitse ankuroida ikiajoiksi vakiintuneeseen tulkintaansa. Vaikuttaisi siltä, että näkökulman muutosta on jo tapahtumassa. Seuraavaksi tarkastelen niitä tulkintoja, jotka eivät varsinaisesti sovi vakiintuneeseen tulkintaan eivätkä myöskään ole niin yksinkertaisia kuin sananlaskun tulkinta pelkästään valittamiseksi.

5.1.2 Muut tulkinnat

Sananlaskujen tulkintaa voi lähteä tekemään kahdella tavalla. Yksi tapa on analysoida sananlaskun sanojen merkitys, ja tehdä päätelmiä siitä. Toinen lähtökohta on pohtia sananlaskun käyttötilannetta. Milloin ja kenelle tämä sananlasku voitaisiin sanoa? Millaisella äänensävyllä se sanottaisiin, olisiko se toteava, vähättelevä, kannustava, käskävä, vai jotain muuta? Mitkä osat sananlaskusta painottuisivat? Nimenomaan sanonnan sävy tuntui keskeiseltä tekijältä toiseksi suurimman yksittäisen tulkintaluokan kohdalla. Tähän luokkaan sijoittuivat ne tulkinnat, joissa keskeinen näkökulma oli se, että vain tärkeistä asioista saa puhua:

14) Sanontojen mukaan suomalaiset yleensä puhuvat siitä mistä on puute eli silloin mennään keskustelemaan kun jotakin tarvitaan.

15) Eräs sananlasku sanoo: ”Siitä puhe, mistä puute”. Sen mukaan puhutaan vain asioista, joita tarvitaan ja jotka ovat jollain tapaa tarpeellisia.

16) Jos asiaa ei ole, ei suuta avata. Vain todelliset tarpeet sanotaan ääneen, mikä ilmenee myös suomalaisesta sananlaskusta: ”Siitä puhe, mistä puute”. Jos puutteita ei ole, on parempi olla hiljaa.

17) ”Siitä puhe, mistä puute” sanonta luo tähän vielä vaikutelman, että suomalaisessa kulttuurissa täytyy löytyä tarve puheelle, ja jos joku puhuu enemmän yhdestä asiasta, on se se jota hänellä ei ole.

Nämä tulkinnat saavat sananlaskun kuulostamaan käskyltä: *siitä* [olkoon] *puhe, mistä puute*. *Siitä*-sana painottuu tarkoittaen, että muista asioista ei saa puhua, vain sellaisista, jotka ovat ehdottoman välttämättömiä tai tarpeellisia. Samanlaisia ajatuksia lienee taustalla niillä tulkitsijoilla, jotka ovat tarkastelleet sananlaskua moitteena rehentelylle tai ylipäätään omista omistuksistaan puhumiselle:

18) Nöyryyteen viittaa myös sananlasku ”Siitä puhe, mistä puute”. Suomalaiset eivät hirveästi kerskaile saavutuksillaan tai omistamillaan asioilla vaan ehkä niistä mieluummin vaietaan.

19) Suomalaisessa keskustelu kulttuurissa ei tavata kerskailla omilla saavutuksilla tai omaisuudella. Tavataan sanoa, että ”Siitä puhe, mistä puute”.

Tähän tapaan sananlaskua tulkinneita oli seitsemän, ja muutama heistä oli tulkinnut sananlaskua yhdessä jonkun toisen sananlaskun kanssa, jolloin tulkinta oli tavallaan kahden sananlaskun yhteinen.

Yksi luokista oli melko sekalainen, ja sinne kokosin lähinnä *puute*-sanaa erilaisilla tavoille hahmottavat tulkinnat. Tässä kahdeksan melko vapaan tulkinnan joukossa oli nähty puutteesta puhuminen esimerkiksi ajankohtaisista asioista keskusteluna, suoraan puhumisena tai valehteluna. Tähän luokkaan sijoitin myös sellaisia sananlaskuja, joista puutteen merkitys ei minulle täysin avautunut, kuten nämä kaksi:

20) ”Siitä puhe, mistä puute” kertoo suomalaisten tavasta hoitaa puutteelliset asiat. Vaikkakin suomalaiset ovat hiljaista kansaa, kyllä sitä puhetta löytyy, kun sitä tarvitaan. Esimerkiksi kun suomalaiset ottavat rohkaisu ryypyn, niin sen jälkeen ei puutetta näy.

21) Esimerkiksi ”siitä puhe mistä puute” -sananlaskua voi soveltaa hyvin nykyäänkin, kun mainokset täyttävät koko median herättäen keskustelua.

Esimerkin 20 tulkinnan taustoja ja tulkitsijan ajatuksia on hyvin vaikea arvailla. Kenties tulkitsija on ajatellut, että asiat ratkeavat puhumalla, ja puhetta saadaan aikaseksi rohkaisuryypyllä. Esimerkki 21 taas saattaisi viitata melko vakiintuneeseenkin tapaan tulkita sananlaskua, jos ajattelee mainosten herättämän keskustelun viittaavan siihen, että puhutaan tavaroista, joita halutaan. Tämän ryhmän tulkinnoista olisi voinut lähes jokaisesta muodostaa oman luokkansa, mutta toisaalta jako juuri puutteen monipuolisen tulkinnan mukaan on kohtuullisen kiinnostava ja toimiva lähtökohta.

Viimeisimpänä sekalaisista tulkinnoista on luokka, johon sijoittuvat sellaiset tulkinnat, joissa keskeisenä näkemyksenä on se, että puutoksista ja heikkouksista ei pidä puhua ja sanojaan pitää varoa. Tämän joukon tulkinnat olivat ensisilmäykseltä melko kummallisia, mutta lähempi tarkastelu osoittaa, että niissä saattaa oikeastaan olla taustalla sananlaskun vakiintuneen tulkinnan kaltainen näkemys. Tämän luokan tulkintoja olivat esimerkiksi:

22) ”Siitä puhe, mistä puute” pakottaa myös puhujan hiljentymään, sillä suomalaisessa kulttuurissa on tapana piilotella heikkouksia tai puutteita.

23) Sananlasku ”Siitä puhe, mistä puute”, luo negatiivisen tunteen. Jos sinulla on puutosta jostakin, olet heikko. Puutoksista ja heikkouksista ei puhuta, jotta antaisimme paremman kuvan itsestämme muille.

24) Parasta siis sulautua muitten harvasanaisten suomalaisten joukkoon ja olla juoruilematta turhaan. Sillä ”siitä puhe, mistä puute”.

Näissä esimerkeissä ei ole tehty suoraa tulkintaa itse sananlaskusta, mutta vaikuttaisi siltä, että annetaan viitteitä sen käyttötilanteesta, ja sitä myöten tulkinnasta. Etenkin esimerkiksi 22 saa kuvan, että jonkun tokaistessa ”Siitä puhe, mistä puute” joutuu asioistaan kertonut hiljentymään nolona – ja se lienee sananlaskun vakiintunut käytötapa. Tämän suuntaisia tulkintoja oli aineistossa kuusi.

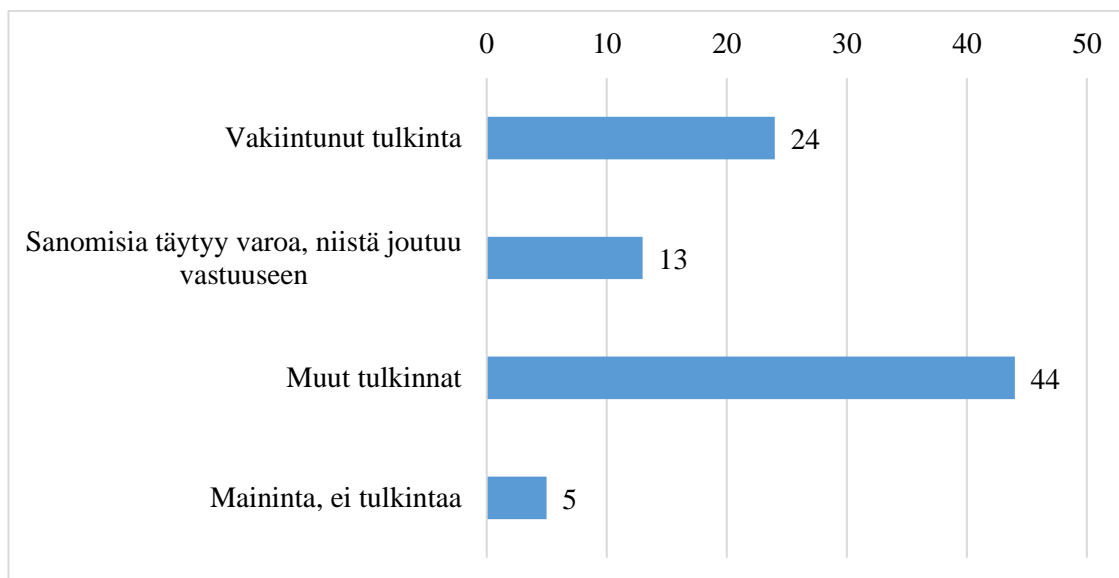
Sananlasku *siitä puhe, mistä puute* saa siis hyvin monenlaisia tulkintoja, mutta suurempiakin luokkia on havaittavissa. Sananlaskun tulkinnassa eniten eroja oli sen sävyn ja käyttötilanteen sekä *puute*-sanatulkinnassa. *Puute* saattaa tarkoittaa tulkitsijasta riippuen joko puutetta ylipäättään, jonkin tietyn tavaran puuttumista, haaveiden kohdetta, jonkun toisen omaisuutta, jotakin asemaa tai vaikkapa seksikokemuksia. Käyttötilanteisiin liittyviä tulkintaeroja olivat esimerkiksi käyttö näpäyttävänä ja pilkallisena tokaisuna ole-mattomilla asioilla kerskailevalle, ja käyttö kehotuksena olla puhumatta muista kuin tärkeistä asioista. Sananlaskun tulkittiin myös kertovan siitä, että Suomessa yhteiskunnallisista ongelmista saa puhua.

5.2 Sanasta miestä, sarvesta härkää – vastuuta ja riitojen selvittelyä

Kuudes sananlasku oli tehtävän sananlaskuista selvästi vähiten suosittu. Siihen oli tarttunut 86 kokeilasta, mikä toki on paljon, mutta kuitenkin 55 kokeilasta vähemmän, kuin kaikista käsitellyimpään sananlaskuun tarttuneita. Toiseksi vähiten käsiteltyäkin sananlaskua oli käsitelty 18 kokeilasta enemmän kuin tätä sanontaa. 86 sananlaskun maininneesta viisi oli jättänyt tulkinnan tekemättä, eli käytännössä vain 81 kokeilasta, noin puolet kaikista, oli lähtenyt tekemään tulkintoja.

Noin 30 % tulkinneista oli päätyneet sananlaskun vakiintuneeseen tulkintaan, jonka mukaan miehen eli ihmisen on oltava sanansa mittainen ja sanaan eli lupaukseen täytyy voida luottaa. Jotain samaa ajatusta tuntui olevan taustalla myös monissa muissa tulkinnoissa, erityisesti toiseksi suurimmassa luokassa, johon sijoittui 13 tulkintaa. Tämän luokan tulkinnoissa oli nostettu tulkinnan keskeisimmäksi huomioksi se, että sanoja täytyy varoa, koska niistä joutuu vastuuseen. Ainoastaan tämä ja vakiintunut tulkinta ylsivät määrissä yli kymmeneen, muihin luokkiin sijoittui kahdesta yhdeksään sananlaskua.

Kaavio 11. *Sanasta miestä, sarvesta härkää* -sanalaskun tulkintojen jakautuminen tulkintaluokkiin, lukumäärä. N=86

Vaikka 30 % vakiintuneita tulkintoja on oikeastaan yllättävänkin suuri osa, täytyy erilaisten muiden tulkintojen ja sananlaskun käsittelemättä jättämisen suuresta määrästä päätellä, että sananlasku on kuitenkin tainnut olla kokeilaille melko vieras.

5.2.1 Vakiintunut ja sen suuntainen tulkinta

Rehellisyys ja luotettavuus suomalaisen kansanluonteen kulmakivinä nousevat esiin monissa tämän sananlaskun vakiintuneissa tulkinnoissa. Osa tulkitsijoista lähti selittämään auki sitä, miksi sananlasku tarkoittaa juuri sitä, mitä tarkoittaa, mutta osa tyytyi tulkitsemaan sitä sen kummemmin sisältöä avaamatta:

25) Suomalaisten rehellisyyttä arvostava puoli näyttäytyy vielä sanonnassa ”sanasta miestä, sarvesta härkää” – –. Sanonta rinnastaa härän sarvet ja miehen sanan pitävyys kummatkin toimivat eräänlaisina status symboleina.

26) Sanasta miestä, sarvesta härkää muodostaa mielikuvan härästä, jota pidetään sarvesta. Tällainen mielikuva luo tunteen vakavuudesta ja tietynlaisesta jämpätydestä eli mies on sanojensa mitta ja siitä mitä on sanottu niin pidetään kiinni kuin härkää sarvista.

27) Suomalainen puhekuulttuuri arvottaa sanallisia lupauksia. Sananlasku, jossa miestä pitää tarttua hänen sanoistaan kiinni, niin kuin härkää tartutaan sarvista, liittyy läheisesti käsitykseen ”Sanansa mittaisesta miehestä.

28) Sananlaskuista eniten rehellisyyttä korostaa ”Sanasta miestä, sarvesta härkää.” Sanonta tarkoittaa, että ”miehen” sanaan luotetaan.

Jotkut olivat saaneet tulkintaansa apua *olla sanansa mittainen* -sanonnan tuntemisesta, ja se sopiikin tämän sananlaskun yhteyteen hyvin. Yksi tulkinnoissa huomioitava asia oli juuri miehen tulkinta tai tulkitsematta jättäminen. Esimerkissä 28 *mies* on laitettu lainausmerkkeihin, luultavasti ilmaisemaan sitä, että mies ei välttämättä tarkoita ainoastaan miessukupuolen edustajaa, vaan voi viitata ihmiseen ylipäätään. Kovin moni ei kuitenkaan ollut tällaista tulkintaa tehnyt, vaan oli puhunut ainoastaan miehestä ilman lainausmerkkejä. Aineiston pohjalta on mahdotonta sanoa, onko kyse siitä, ettei asiaa ole ajateltu, vai siitä, että naisten sanan luotettavuudella ei ole samanlaista merkitystä.

Hyvin lähellä vakiintunutta tulkintaa ovat ne tulkitsijat, jotka ovat katsoneet sananlaskun kertovan siitä, että sanojaan täytyy varoa. Olen kuitenkin sijoittanut ne omaan luokkaansa siksi, että niissä tulkinnan keskiössä oli eri asia, kuin vakiintuneiden tulkintojen luokassa olevissa tulkinnoissa. Esimerkiksi näin on sananlaskua tulkittu:

29) Sananlasku ”Sanasta miestä, sarvesta härkää” kuvaa sitä, mitä ihmisen sanomia asioita voidaan käyttää häntä itseään vastaan, ja samalla sitä, että

suomalaisessa puhekuulttuurissa ihmiset eivät unohda helpolla, jos olet joskus sanonut jotain mitä kadut.

30) Puolestaan sanonta ”sanasta miestä, sarvesta härkää” tarkoittanee sitä, että asioita mitä on sanonut saattaa joutua katumaan, jos joku vaikka tuo ne esille itseä vastaan.

31) ”Sanasta miestä, sarvesta härkää”, eli miehen sanoihin tartutaan ja niistä otetaan mittaa. On siis parempi olla hiljaa, jos ei ole täysin varma asiastaan.

32) Suomalaisen on pitänyt tajuta, että miehen voi pistää ruotuun ”tarttumalla” tämän mahdollisiin huonosti ajateltuihin puheisiin. ”Sanasta miestä, sarvesta härkää”, kuuluu sananlasku.

33) Sanonta ”sanasta miestä, sarvesta härkää” viittaa, että se mitä sanot voidaan kääntää sinua itseäsi vastaan.

Näissä tulkinnoissa ei siis keskeisenä ollut niinkään miehen sanan luotettavuus, vaan se, että sanoistaan voi koska tahansa joutua vastuuseen. Täytyisi siis olla puheissaan harkitseva. Esimerkeistä 29, 30 ja 33 voi huomata sen, kuinka osa tulkitsijoista on huomannut muuttaa miehen ihmiseksi tai puhua asiasta yleisellä tasolla ilman, että se koskisi vain nimenomaan miessukupuolen edustajia.

Näiden kahden tulkintatavan lisäksi on monissa sekalaisissakin tulkinnoissa tullut esille rehellisyyttä ja muita vakiintuneen tulkinnan keskeisiä seikkoja. Ne eivät kuitenkaan ole näissä tulkinnoissa hallitsevina tai esiinny kaikissa tulkinnoissa, vaan saattavat olla toteamuksenomaisesti mukana joissakin näistä erilaisista näkemyksistä. Seuraavaksi tarkastelen sekalaisia tulkintaluokkia yksi kerrallaan.

5.2.2 Miehen arvo on sanat, ja ne on vaikea saada ulos suusta?

Jos kaksi suurinta tulkintaluokkaa olivatkin osoitus siitä, että sanonta ei ole täysin tuntematon, ovat pienemmät luokat osoitus siitä, että sananlaskua on lähdetty tulkitsemaan hyvin rohkean railakkailla tavoilla. Erityisesti näissä pienissä luokissa yllätti se, että omintuisimmatkaan tulkinnat eivät olleet täysin ainutlaatuisia. Pienistä luokista suurin on yhdeksän tulkintaa sisältävä joukko, jossa tulkinnan päähuomiona on ollut se, että miestä on vaikea saada puhumaan ja puhuminen voi aiheuttaa riitaa. Näissä tulkinnoissa vaikuttaisi olevan pohjalla *härkää sarvista tarttumisen* melko konkreettinen tulkinta. Tähän tulkintaluokkaan sijoittuivat esimerkiksi seuraavat tulkinnat:

34) Sananlaskuissa puhutaan myös suomalaisten miesten puhetaidoista ”sanasta miestä, sarvesta härkää” tämä mukaan saada suomalainen mies puhumaan on sama taistelu kuin tarttua härkää sarvista.

35) Suomalaiset eivät ole kovin helppoja lähestyttäviä eikä meillä ole tapana jutella vieraille ihmisille ilman varsinaista syytä. ”Sanasta miestä, sarvesta härkää” kuvastaa puhetilanteiden vaativuutta ja kertoo lähestymisen vaativan rohkeutta.

36) ”Sanasta miestä, sarvesta härkää” kuvailee suomalaisen puhekuulttuurin tietynlaista jäähmyyttä ja jäykkyyttä. Olemme juroja ja hiljaisia ja kaikenlainen puhuminen on meille jonkinlainen haaste. Sananlasku kehottaa ottamaan sanasta miestä niin kuin sarvesta härkää. Sananlasku kuvaa, kuinka iso haaste puhuminen suomalaisessa kulttuurissa todella on ollut ja on edelleen.

37) ”Sanasta miestä, sarvesta härkää” sananlasku kuvaa suomalaistapuhekulttuuria sellaiseksi, että suomalaiset ovat ahkeria käymään sanoin toistensa kimppuun.

Härän tarttuminen sarvista tarkoittaa näiden tulkitsijoiden mielestä siis sitä, että aivan kirjaimellisesti pitäisi ottaa härkää kiinni sarvista, ja ryhtyä taistoon sen kanssa. Kenties käsitys härästä on lisäksi sellainen, että se olisi aina vihainen tai heti valmiina riuhtomaan, kun sitä tarttuu sarvesta. Sen puolesta myös sanomisten ja riitaantumisen yhdistäminen tuntuu varmaankin luontevalta. Esimerkin 37 yhteydessä oli mainittu sanoilla kimppuun käymisen esimerkkeinä muun muassa baarin jonossa tapahtuva huutelu. Riitely tuli esiin myös joissakin toisen tyyppisissä tulkinnoissa.

Kuusi kokelasta oli tulkinnut sananlaskun liittyvän sanojen voimaan ja siihen, että haukkuminen satuttaa ja suututtaa. Nämä tulkinnat olivat osittain melko pitkäjäisiä ja syväjäisiä, kuten esimerkiksi tämä:

38) Vaikka koemme, että mielipiteemme esille tuominen on tärkeää, teemme sen mieluummin ilman suurta huomiota. Sanoja puhekuulttuurissamme käytämme harkiten, koska ne voivat konkreettisten asioiden kaltaisesti satuttaa ja tehdä tuhoa: ”Sanasta miestä, sarvesta härkää.” Koska ihmisinä emme omista esimerkiksi härän tavoin teräviä sarvia, käytämme sanoja aseenamme. Nasevat sananlaskut voivat oikeassa tilanteessa oikealla hetkellä tuhota vastaväitteet täysin. Puhekuulttuurissamme puhuminen voi olla kuin ase, joka toimii kuitenkin vain, jos sitä ei ole käytetty liikaa.

On kuitenkin erittäin mielenkiintoista, että kun kuuden tulkitsijan mielestä sananlasku kertoo sanojen voimasta ja mahdista, on myös juuri kuusi tulkitsijaa nähnyt sananlaskun niin, että sanoilla ei ole merkitystä, vaan teoilla:

39) Suomalaisessa puhekulttuurissa sanoilla ja puheella ei ole niin suurta merkitystä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, vaan teot ovat ne millä osoitetaan miten asiat todella ovat. ”Sanasta miestä, sarvesta härkää”, kuuluu sananlasku joka osoittaa sanojen olevan vain sanoja ja tekojen todellisuutta.

40) Vanha perinteinen käsitys raavaasta, sisukkaasta ja ahkerasta miehestä välittyy esimerkiksi sananlaskuista: ”Ei suuret sanat suuta halkaise” ja ”Sanasta miestä, sarvesta härkää”. Nämä sananlaskut vähättelevät puhumisen arvoa, ja korostavat fyysisen voiman käyttöä.

41) Sanasta miestä, sarvesta härkää -sananlasku kuvaa hyvin suomalaista työläiskulttuuria. Suomessa on aina arvostettu kovaa työtä tekeviä ihmisiä, eikä puolestaan ihmisiä, jotka keskittyvät enemmän puhumiseen. Suomalainen kulttuuri ei pidä puhuttua sanaa niin tärkeänä kuin raakaa työtä.

Esimerkkien 39–41 tulkintojen takana saattaa olla sananlaskun yhdistäminen *tarttua härkää sarvista* -sanontaan, joka tarkoittaa nimenomaan työhön ryhtymistä ja asioiden hoitamista. Lisäksi taustalla on saattanut olla ajatus härästä vahvana työjuhtana, miestä voimakkaampana ja arvokkaampana. Ainakin esimerkkien 40 ja 41 loppujen viittaukset fyysiseen voimaan tukisivat tällaista käsitystä. Toisaalta vielä kuusi tulkitsijaa oli taas ollut sitä mieltä, että sanojen perusteella voidaan määrätä ihmisen arvo. Heistä kaksi oli tulkinut sananlaskua tähän tapaan:

42) Ihmisen puheiden laadun perusteella pystytään jopa arvioimaan, että onko kyseinen henkilö arvostettava ihminen. Kuudennen sananlaskun mukaan omat sanomiset ovat suhteessa siihen, miten ihmiset arvostavat yksilöä. --- Samoin kuin härkää arvostellaan sarviensa perusteella, niin samoin puhekulttuurissamme sanojamme on käytetty mittarina.

43) Sananlaskussa ”sanasta miestä, sarvesta härkää”, tuodaan esille ajatus: mitä suuremmat sanat, sen miehekkäämpi mies.

Etenkin esimerkin 43 perusteella voi ajatella, että tulkitsijat ovat ajatelleet härän sarvien koon härän arvon mittarina, ja soveltaneet sitä ajatusta miehen arvon määrittämiseen sanojen perusteella.

Ongelmien selvittämiseen puhumalla on sananlaskun tulkinut viittaavaan viisi kokeilusta. Tällaisen tulkinnan pohjana vaikutti olevan se, että härän tarttuminen sarvista kuvaa fyysistä väkivaltaa, ja ihmiset taas sivistyneinä ainakin aloittavat riitelynsä sanallisesti, vaikka se saattaakin joskus johtaa myös fyysiseen kontaktiin. Asiaa oli selitetty muun muassa näin:

44) ”Sanasta miestä, sarvesta härkää” tarkoittaa, että parhaiten asioihin voi vaikuttaa puhumalla ja keskustelemalla.

45) Toinen sananlasku, joka suosittelee puhumista on ”Sanasta miestä, sarvesta härkää”. Siinä, missä eläimet selvittävät riitansa taistelemalla, pyrkivät ihmiset sivistyneeseen keskusteluun. Mietteen mukaan suomalaiset ratkaisevat ongelmat puhumalla.

Minka Hietasen sananlaskujen monitulkintaisuutta tarkastelleessa pro gradu -työssä (2013) oli yhtenä tutkituista sananlaskuista *sanasta miestä, sarvesta härkää*. Yksi tutkimuksen pohjana olleessa kyselylomakkeessa olleista tulkintavaihtoehdoista tälle sananlaskulle oli ”opetetaan, että riidat on selvitettävä puhumalla eikä väkivaltaisesti”, eli saman tapainen tulkinta, kuin esimerkeissä 44 ja 45 sekä kolmessa muussa aineistoni tulkinnaissa. (mts.)

Riitojen selvittämiseen puhumalla oli sananlaskun katsonut Hietasen tutkimuksessa viittaavan 22 vastaajaa 92:sta. Näistä 22:sta 7 oli kuullut sananlaskun aiemmin, ja 15 ei. (mts. 64–66). Muut vastausvaihtoehdot tälle sananlaskulle olivat ”todetaan, että miehen sanaan voi luottaa yhtä vähän kuin vauhkoon härkään”, ja vakiintunut tulkinta ”muistutetaan, että pelkät puheet eivät riitä, vaan tarvitaan myös tekoja, lupaukset on pidettävä”. Miestä vauhkoon härkään vertaavan tulkinnan oli valinnut 13 vastaajaa, jotka kaikki olivat sellaisia, jotka eivät sananlaskua olleet aiemmin kuulleet. (mp.)

Vakiintuneen tulkinnan oli valinnut 57 vastaajaa, joista 23 oli kuullut sanonnan aiemmin, mutta 34 ei (Hietanen 2013: 64–66). Tulos oli melko yllättävä, sekä siksi, että niin suuri osa oli valinnut juuri vakiintuneen tulkinnan, että etenkin siksi, ettei suurin osa vakiintuneen tulkinnan valinneista muistanut sananlaskua aiemmin kuulleensa. Olisi voinut kuvitella suuremman osan valitsevan sen vastausvaihtoehdon, jossa puhutaan riitojen selvittämisestä puhumalla.

Aineistossani osa tulkitsijoista on nostanut tulkinnan keskiöön sanoihin tarttumisen. Taustalla saattaa olla samantyyppisiä ajatuksia, kuin niillä, jotka tulkitsivat sananlaskun kuvaavan riitojen selvittelyä puhumalla. Esimerkeissä 45 ja 46 keskiössä on sanoihin tarttuminen:

45) Kolmas sananlasku kehottaa tarttumaan rohkeasti ihmisten puheisiin kiinni, jos haluaa saada aikaiseksi jotain halutusta tuloksesta riippuen. Sananlaskusta saa kuvan jonka mukaan pitäisi jopa uhkarohkeasti, kuin ”härkää sarvista”, tarttua tilaisuuteen.

46) Pahoihin sanoihin on kuitenkin helpompi tarttua kuin hyviin sanoihin, ja tätä väittää sananlaskukin: ”Sanasta miestä, sarvesta härkää.”

Kaikki tulkitsijat eivät olleet lähteneet tekemään samanlaisia yksityiskohtaisia päätelmiä, vaan tämänkin sananlasku oli vain löyhästi linkitetty yleiseen ajatukseen hiljaisista suomalaisista ja siitä, että puhua saa ainoastaan, jos on jotakin hyvää sanottavaa. Tässä luokassa oli viisi tulkintaa, esimerkiksi nämä:

47) Jotkut sananlaskut eivät ole kuitenkaan täysin puheenvastaisia. Nämä ovat ”Hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi.” ja ”Sanasta miestä, sarvesta härkää.” Näissä sanomana on, että puhuminen olisi jopa hyvä asia, kunhan sitä osattaisiin käyttää oikein. Hyvä puhuja ei siis puhu pahaan toisista ja välttää turhanpäiväiset väittelyt, jotka ovat suomalaisessa puhekulttuurissa yleisiä.

48) Suomalaiset käyttävät sanoja ikään kuin aseena samalla tavalla kuin sananlaskussa esiintynyt härkä sarviaan: puhua saa, mutta tulee valita sanat tarkasti, jotta se olisi tehokasta.

Sanasta miestä, sarvesta härkää -sananlaskun kohdalla tulkinta ei kuitenkaan ollut ympäröivää lainkaan samassa mittakaavassa, kuin esimerkiksi neljän selkeämmän tulkittavan yhteydessä. Yhdellä kertaa useita tulkintoja oli tästä sananlaskusta tehnyt kaksi kokeilusta. Näissä pohdinnoissa tulivat tasaveroisina esille lähes kaikkien muiden luokkien tulkinnat, joten niiden sijoittaminen oli mahdotonta. Viisi kokeilusta oli myös maininnut sananlaskun tekemättä tulkintaa:

49) Esimerkiksi sananlaskut ”ei suuret sanat suuta halkaise” ja ”sanasta miestä, sarvesta härkää” eivät välttämättä aukea kaikille.

50) Itse puhuminen on aiheena useissa sananlaskuissa, esim. ”Puhumatta paras” ja ”Sanasta miestä, sarvesta härkää” käsittelevät puhumista.

51) Sananlaskuissa ei oteta naisia huomioon, mutta miehet puolestaan mainitaan: ”Sanasta miestä, sarvesta härkää.

Esimerkin 51 tulkitsija oli selvästi tulkinnoissaan kriittisellä linjalla sananlaskujen antamaa kuvaa kohtaan. Esimerkin 49 tapa lähestyä asiaa antaa viitteitä siitä, että toteamuksen jälkeen olisi odotettavissa jokin selitys, mitä nämä sananlaskut sitten todella tarkoittavat. Ilmeisesti hän kuitenkin kuuluu myös itse näihin ”kaikkiin”, joille sananlaskut eivät aukea.

Sanasta miestä, sarvesta härkää -sananlaskun tulkinnat olivat kaiken kaikkiaan monipuolisia. Suurehkon vakiintuneiden tulkintojen määrän lisäksi siitä oli tehty monenlaisia vakiintuneesta poikkeavia tulkintoja, ja näillä tulkinnoilla oli keskenään sekä yhtäläisyyksiä, että eroja. Vaikka luokat olivat melko pieniä, ne olivat yllättävän eheitä verrattuna monien muiden sananlaskujen pienimpiin tulkintaluokkiin. Erilaisten tulkintojen päinvastaisuudet ja yhteneväisyydet ovat hyvä muistutus siitä, että tulkintoja on yhtä monta kuin tulkitsijoitakin.

Ylioppilaskokeen vastauksista ei voi varmasti tietää, kuinka moni sananlaskun on aiemmin kuullut. *Sanasta miestä, sarvesta härkää* -sananlasku edustaa purkavaa idiomia, jonka merkitystä ei ole mahdollista ymmärtää tuntematta sen vakiintunutta käyttöyhteyttä (Fillmore ym. 1988: 504–505). Kaikki omassa aineistossani sananlaskua vakiintuneesti tulkinneet lienevät siis oppineet sen merkityksen jo aiemmin. Hietasen (2013) tutkielma kuitenkin haastaa hieman käsitystä *sanasta miestä, sarvesta härkää* -sananlaskusta purkavana idiomina: vakiintuneen tulkinnan valinneista 57 vastaajasta vain 23 oli kuullut sananlaskun aiemmin. Kenties sananlasku kuitenkin antaa pieniä viitteitä merkityksestään myös sellaisille, jotka eivät ole sitä ennen kuulleet – pelkkiä onnekkaita arvauksia tuskin voi olla niin suuria määriä.

5.3 Monipuolisen tulkinnan juhla: Ei suuret sanat suuta halkaise

Vaikka *ei suuret sanat suuta halkaise* ei ensikuulemalta vaikuta siltä, että se olisi voisi olla tulkinnoiltaan monipuolisin, on se kuitenkin ehdottomasti koko aineiston helmi. Sen lisäksi, että vakiintunutta tulkintaa esiintyi selvästi vähemmän kuin vakiintuneelle päinvastaista tulkintaa, oli siinä myös valtavaa variaatiota niin yksittäisten ilmausten tulkinnassa, kuin myös käyttötavan tulkinnassa ja kirjaimellisuuden asteessa.

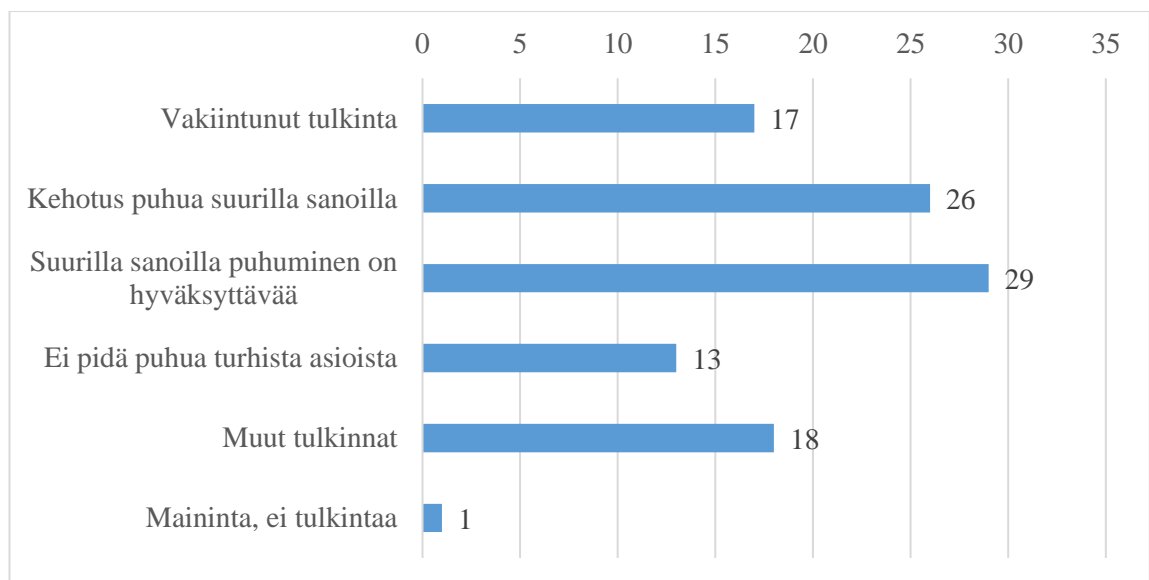
Vakiintunut tulkinta tälle sananlaskulle liittyy melko vahvasti juuri käyttötilanteeseen. Jos sananlaskua tulkitsee yksinään, ilman käyttökontekstia, se ei saa samanlaista merkitystä. Vakiintunut tulkinta on siis se, että sananlaskulla on tarkoitus vähätellä toisen kerskailua ja epäillä puheiden todenperäisyyttä. Sitä voidaan käyttää tilanteessa, jossa joku esimerkiksi kertoo voivansa hypätä kerrostalon katolle tai jaksavansa nostaa auton. Toteamalla tällaiseen puheeseen ”Eivät suuret sanat suuta halkaise”, kuulija osoittaa, että

ei usko puhujan pystyvän tekoihin. Vakiintuneen tulkinnan kannalta on kuitenkin olennaista huomata sanonnan vähättelevä ja epäilevä sävy.

Tämä vähättelevä ja epäilevä sävy oli kuitenkin suurelta osalta tulkitsijoita jäänyt havaitsematta - 26 oli tulkinnut sanonnan täysin päinvastaisesti niin, että sanonnan sävy olisi rohkaiseva ja kehottaisi nimenomaan puhumaan suurilla sanoilla. Lisäksi 29 oli tulkinnut sanontaa melko neutraalina kuvauksena puhekuulttuurissamme, ajatuksena oli, että kerskailu ja suuret puheet ovat suomalaisille hyvin tyypillisiä.

Näiden kahden suuren luokan lisäksi 13 oli katsonut tämänkin sananlaskun muiden tapaan kertovan siitä, että ei kannata puhua, jos ei ole järkevää asiaa. Alle kymmenen tulkinnan luokkia oli melko vähän, vain neljä, joista yksi oli useiden tulkintojen luokka. Vain yksi oli tämän sanalaskun yhteydessä maininnut sen liiemmin tulkitsematta, ja kyseinen maininta oli jo aiemmin esillä *sanasta miestä, sarvesta härkää* -sanalaskun yhteydessä. Kaaviosta 12 (seuraavalla sivulla) voi havaita, että suurimmat tulkinnat olivat juuri kaksi vakiintuneelle päinvastaista tulkintaa, ja vakiintuneita tulkintoja löytyi aineistosta vain 17.

Kaavio 12. *Ei suuret sanat suuta halkaise* -sanalaskun tulkintojen jakautuminen tulkintaluokkiin, lukumäärä. N=104

Tulkintaluokat ovat siinä mielessä hyvin laajoja, että päätin selvyiden vuoksi sijoittaa samalaiset tulkinnat yhteen luokkaan riippumatta siitä, mitä tulkinnoissa oli katsottu suurten sanojen tarkoittavan. Taulukossa 1 (seuraavalla sivulla) on listattu kaikissa

tulkinnoissa esiintyneet näkemykset suurista sanoista, sekä niiden esiintymismäärät. Aivan jokaiselle synonyymille ei omaa riviä ole, mutta jotkut lähes samaa tarkoittavat sanat voivat olla eri riveillä siksi, että ne eivät tulkinnoissa olleet keskenään synonyymisia, vaan tarkoittivat hieman erilaisia asioita. Taulukon ulkopuolelle ovat jääneet kaikki ne tulkinnat, joissa *suurien sanojen* todetaan tarkoittavan vain suuria sanoja, eikä niiden merkitystä selitetä sen enempää.

Taulukko 1. *Suurien sanojen* saamat tulkinnat.

Suurien sanojen tulkinta	Lukumäärä
tärkeät ja merkittävät asiat	16
liioittelu ja suurentelu	13
suoraan puhuminen ja oman mielipiteen kertominen	12
rehentely, kehuskelu, kerskailu, mahtailu	10
tunteet	6
ylpeily, leuhkiminen ja itsekehu	6
tyhjät lupaukset	4
voimakkaat, vaikuttavat ja mahtipontiset sanat	4
valehtelu	3
hienot sanat, kuten sivistyssanat	3
”mitä tahansa”	3
toisen kehuminen	2
viisaasti puhuminen, älykkyys	2
mielistely	1
haaveilu	1
vaikeat asiat	1
osuvasti puhuminen	1

Taulukon suosituimpia tulkintoja suurille sanoille esiintyi melko tasaisesti eri kokonaistulkintaluokissa, toki vakiintuneen tulkinnan tehneet olivat useammin tulkinneet suuret sanat juuri rehvasteluksi tai katteettomiksi lupauksiksi eivätkä esimerkiksi tun-

teiksi. Olisi kiinnostavaa tuntea tarkemmin kokelaiden ajatuskulut ja se, mistä osasta sananlaskua he ovat aloittaneet sananlaskun tulkinnan. Onko syy vakiintuneiden tulkintojen vähäisyyteen siinä, ettei *suuria sanoja* ole tulkittu rehentelyksi, vai onko *suuret sanat* tulkittu tunteiksi ja oman mielipiteen kertomiseksi, koska vakiintunutta tulkintaa ei ole tunnettu? Joka tapauksessa on hyvin kiinnostavaa, kuinka monella tavalla kokelaat voivat suuret sanat nähdä. Seuraavaksi tarkastelen lähemmin kunkin tulkintaluokan tulkintoja, ja pohdin sitä, miten kokelaat ovat tulkinneet erilaisia osia sananlaskusta ja sen sanomisen sävyä.

5.3.1 Vakiintunut ja päinvastainen tulkinta

Kuten jo mainittu, on *ei suuret sanat suuta halkaise* -sananlaskun vakiintuneen tulkinnan keskiössä sanomisen sävy - sillä halutaan vähätellä toisen itsekehua ja epäillä, että puhuja ei pysty väittämiinsä tekoihin. Tämän ymmärryksen kautta on voinut päästä vakiintuneeseen tulkintaan, jonka mukaan suomalaiset arvostavat tekoja enemmän kuin sanoja, ja rehentelyä ei pidetä hyvänä asiana. Vakiintuneesti sananlaskua oli tulkittu muun muassa tähän tapaan:

52) Vaatimattomuus näkyy suomalaisessa puhekulttuurissa myös siinä, ettei liioittelua tai varsinkaan valehtelua arvosteta. Tämän kertoo sananlasku ”Ei suuret sanat suuta halkaise”, jossa liioitteluun tai peräti valehteluun suhtaudutaan ivalliseen sävyyn.

53) Sananlaskun ”Eivät suuret sanat suuta halkaise” ymmärtää siten, että puheen lisäksi tarvitaan myös tekoja. Joillakin suomalaisista on tapana puhua enemmän fiktiota kuin faktaa. Esimerkiksi, jokin henkilö voisi suurennella saavutuksiaan tai vaikkapa omaisuutensa arvoa, ilman minkäänlaista todellista pohjaa.

54) Sananlaskun ”ei suuret sanat suuta halkaise” voi käsittää kuuluvan samaan ryhmään edellisten kanssa. Siinä korostetaan, ettei puheilla ole suurta merkitystä, vaan teoilla. Tämäkin sananlasku siis vähättelee puheen merkitystä. Tästä saa sellaisen kuvan, että suomalaiset eivät puhu läpiä päähänsä.

55) Suomessa on soveliasta jättää puhe vähemmälle ja puhumisen sijaan toimia. Tätä kuvaa hyvin sananlasku ”Ei suuret sanat suuta halkaise”, mikä tarkoittaa, ettei tärkeistä asioista puhuminen tai merkittävistä asioista kertominen tarkoita mitään, vain varsinaisilla teoilla on merkitystä.

Esimerkeissä 52–55 on erittäin osuvia vakiintuneita tulkintoja, ja tyhjien puheiden vähätely ja ivallinen sävy nousevat niissä hyvin esiin.

Tämän sananlaskun kohdalla suurimmat tulkintaerot aiheutuivat juuri sävyn tulkinnasta. Jos tarkastellaan *ei – – suuta halkaise* -toteamusta, huomataan, että se tarkoittaa aivan samaa asiaa sekä vakiintuneissa että vakiintuneelle päinvastaisissa tulkinnoissa. Merkitys on, että suurien sanojen puhumisella ei ole konkreettista vaikutusta, suu ei siitä halkea. Juuri tämän kohdan tulkinta on sananlaskun tulkinnan ytimessä, ja kun varsinaisessa tulkinnassa ei ole eroa, aiheuttaa sävyn tulkinta kaikki tulkintaerot. Jäljempänä paneudun tosin myös *ei – – suuta halkaise* -toteamuksen muihin tulkintoihin, mutta vakiintuneen ja sille päinvastaisen tulkinnan kannalta keskeistä on sanomisen sävyn tulkinta.

Vakiintuneen ja päinvastaisten tulkintojen eroa voi havainnollistaa kahdella virkkeellä: ”Ei suuret sanat suuta halkaise, puhu vaan, mutta voitko osoittaa mitään todeksi?” ja ”Ei suuret sanat suuta halkaise, sano vaan reippaasti mitä ajattelet, ei tarvitse pelätä!” Näistä ensimmäinen kuvaa siis vakiintuneen tulkinnan kuvitteellista käyttötilannetta, ja jälkimmäinen vakiintuneelle päinvastaisen tulkinnan kuvitteellista käyttöä.

Vakiintuneelle päinvastaisia tulkintoja oli pääasiassa kahdenlaisia. Toiset tulkitsijat näkivät sananlaskun suorastaan kehotuksena ja rohkaisuna ilmaista itseään myös suurilla sanoilla:

56) ”Ei suuret sanat suuta halkaise” taas kehoittaa puhumaan. Kehotus ei koske puhetta, vaan hienojen sanojen käyttöä. Sananlasku kehoittaa käyttämään puheessa ”suuria sanoja”. Sananlasku antaa sellaisen kuvan, että suomalaisessa puhekuulttuurissa puheen sisältö on tärkeää, eikä ole sopivaa jututella jonninjoutavia.

57) Ei suuret sanat suuta halkaise tarkoittaa, että ei saisi pelätä näyttää älykyyttään ja uskaltaa puhua.

58) Toiset sananlaskut suhtautuvat puhumiseen hieman suopeammin. Erityisesti mietelmä ”Ei suuret sanat suuta halkaise” pikemminkin kannustaa mahailemaan ja leveilemään sekä kertomaan suurista suunnitelmista ilman pelkoa.

59) Suomalaisia saatetaan usein pitää hieman tunteettomina ja kylminä. ”Ei suuret sanat suuta halkaise” -sananlasku viittaakin juuri siihen, että suomalaisille tunteista puhuminen saattaa olla kovankin työn takana. Sananlasku yrittää ikään kuin rohkaista suomalaisia puhumaan tunteistaan enemmän. Jos kerroo esimerkiksi rakastavansa toista, se ei halkaise suuta.

Näiden esimerkkien lisäksi myös muissa tulkinnoissa keskeisenä oli juuri rohkaisu. Suomalaiset nähtiin ujoina, jotka tarvitsevat tällaista kannustusta, jotta omat mielipiteet tai

tärkeät asiat tuotaisiin esiin. Toinen vakiintuneelle vastakkainen näkemys suhtautui suuriin puheisiin neutraalimmin. Sananlaskua ei nähty varsinaisesti rohkaisevana, vaan pikemminkin toteavana. Sen katsottiin tarkoittavan esimerkiksi sitä, että suomalaisten on hyväksyttävää, arvostettua tai ihan tavallista puhua suurilla sanoilla:

60) Suomessa arvostetaan suorapuheisuutta, kuten sanonta ”ei suuret sanat suuta halkaise” voisi kuvata. Puhekulttuurissamme on totuttu puhumaan suoraan ja ottamaan vastaan joskus kärkevääkin kritiikkiä.

61) ”Ei suuret sanat suuta halkaise” kertoo siitä, että tunteet voi ilmaista ja pukea sanoiksi eikä siinä ole mitään hävettävää.

62) ”Ei suuret sanat suuta halkaise” Ei haittaa vaikka vähän valehdellaan ja kerrotaan isompi juttu mitä oikeasti, ei suu siitä halkea.

63) Yleensä, jos puhumme paljon, on aina luultu, että suu halkeaa. Näin ei kuitenkaan ole. Suomalaisessa puhekulttuurissa ei kannata säästellä sanoja, antaa mennä vain.

64) ”Ei suuret sanat suuta halkaise.” Suomalaisten luonteessa on sisäistetty pieni ”uhittelu” ja ”ylpeily”.

Jos ajatellaan tätä sananlaskua tulkittavan osiensa merkityksen kautta, nämä vakiintuneelle päinvastaiset tulkinnat ovat erittäin osuvia ja toimivia. Suhteessa tehtävänantoon ja muiden sananlaskujen antamaan kuvaan suomalaisesta puhekulttuurista olivat ne kuitenkin melko yllättäviä. Suurimman osan muista sananlaskuista oli tulkittu melko stereotyyppisen suomalaisen puhekulttuurin mukaisesti viestivän hiljaisuudesta, puhumattomuudesta ja sanojen harkitsemisesta. Miten siihen kuvaan on voinut sopia mukaan sananlasku, jossa valehteluun ja rehvasteluun kehoitetaan, tai sitä pidetään hiljaisille suomalaisille tyypillisenä piirteenä?

Asia oli monessa vastauksessa ratkaistu siten, että oli todettu tämä sananlasku päinvastaiseksi muille sananlaskuille. Sitä oli myös tulkittu puheen positiivisuutta kuvaavana yhdessä *puhuminen on hopeaa* ja *hyvä kello kauas kuuluu* -toteamusten kanssa. Väkisinkin tulee kuitenkin mieleen ajatus siitä, että nuoret voisivat olla suomalaisen puhekulttuurin muutoksen airut. Jos 103 tulkitsijasta vain 17, siis noin joka kuudes, käsittää tällaisen sanonnan pilkkaavaksi ja väheksyväksi, ja 55, siis useampi kuin joka toinen, näkee sen pikemminkin positiivisena asiana, voi kyse olla siitä, että puhumisen vähättely alkaa olla nykynuorille vieras asia.

Myös Hietasen pro gradu -tutkielman (2013) sananlaskuista löytyi *ei suuret sanat suuta halkaise*. Sille annetut tulkintavaihtoehdot olivat a) huomautetaan epäilevästi, jos joku lupaa paljon, mutta lupauksen toteutuminen on kyseenalaista; b) todetaan, ettei itseään kehuvalta kerskailijalla taida olla oikeaa syytä kehuskeluunsa; c) rohkaistaan jotakuta puhumaan suunsa puhtaaksi. A- ja b-vaihtoehdot vastaavat sananlaskun vakiintuneita tulkintatapoja, ja a-vaihtoehdon oli 93 vastaajasta valinnut 34 ja b-vaihtoehdon 22. Vakiintuneelle päinvastaisen tulkinnan eli c-vaihtoehdon oli valinnut 37 vastaajaa. (mts. 34–35.)

Vakiintuneelle päinvastaisen tulkintatavan valinneista vastaajista 32 ei ollut aiemmin kuullut sananlaskua. Toisaalta yhteensä 21 sellaista, jotka eivät olleet sananlaskua ennen kuulleet, olivat valinneet joko vaihtoehdon a tai b. (Hietanen 2013: 34–35.) Tämän sananlaskun sijoittaminen janalle koodaavien ja purkavien idiomien mallin mukaan on hyvin haastavaa – toisaalta se tuntuu olevan koodaava siinä mielessä, että eri osien hyvin monipuolinenkin tulkinta antaa jollakin tapaa toimivia näkemyksiä sananlaskun merkityksestä, toisaalta se taas tuntuu selvästi purkavalta idiomilta, koska vakiintuneita käytötapoja on hankala tuntea tietämättä käyttökontekstia. (Fillmore ym. 504–505.) Vakiintuneiden ja sille päinvastaisten tulkintojen lisäksi *ei suuret sanat suuta halkaise* sai vielä joitakin muunkinlaisia tulkintoja, joita tarkastelen seuraavaksi.

5.3.2 Muut tulkinnat

Vaikka tämän sananlaskun kohdalla yksimielisyys tulkinnoista oli melko suurta, löytyi poikkeuksellisiakin tulkintoja jonkin verran. Kolme kokelasta oli tulkinnut sanontaa niin monella tavalla, ettei tulkintoja voinut sijoittaa mihinkään muuhun luokkaan, ja yksi oli maininnut sananlaskun tulkitsematta sitä. Yksi yksittäinen tulkitsija oli nähnyt sananlaskun kertovan siitä, ettei omista sanoista tarvitse ottaa vastuuta. Pienemmät tulkintaluokat eivät toki ole aivan yhteneviä, mutta jotakin yhteistä on kunkin luokan tulkinnoista ollut mahdollista löytää.

Näistä muiden tulkintojen luokista suurin on 13 tulkintaa saanut turhista asioista puhumisen tuomitseva joukko. Keskeistä tulkinnoissa oli se, että jos ei ole fiksumaa asiaa, kannattaa olla hiljaa. Tulkintoja oli tehty esimerkiksi tähän tapaan:

65) ”Ei suuret sanat suuta halkaise” toteaa sanonta, jonka voi ymmärtää esimerkiksi niin, että puhuminen ja äänessä oleminen eivät välttämättä tarkoita

sitä, että henkilöllä olisi tärkeää asiaa, vaan juuri vähemmän tärkeät asiat on helpompi ilmaista sanoin.

66) Kuitenkin silloin kun puhutaan, pitäisi olla asiaa. ”Ei suuret sanat suuta halkaise”, osoittaa arvostusta sille, että tarkoitetaan sanottua.

67) Silloin kuitenkin kun puhuu, niin olisi parempi puhua asiaa: ”Ei suuret sanat suuta halkaise.

68) Niistä ennemminkin välittyy kuva, että viisas osaa pukea ajatuksensa vähempiin sanoihin, mutta tietävät, milloin puhua, kuten sanalasku ”Ei suuret sanat suuta halkaise” kuvailee.

Tämän luokan tulkinnoissa oli usein viitteitä samanlaisesta tulkinnasta kuin vakiintuneen tai sille päinvastaisen kohdalla, mutta keskiöön nousi kuitenkin juuri se, että ei pidä puhua, jos ei ole hyvää sanottavaa tai ei osaa sanoa sitä hyvin.

Myös toiseksi suurimmassa erilaisten tulkintojen luokassa oli kyse siitä, että sananlaskua oltiin kyllä osittain tulkittu vakiintuneella tavalla, mutta tulkinnan keskiöön oli nostettu ikään kuin puhumisen kieltäminen tai puhumisen huonona pitäminen:

69) Myöskään kerskailua ei pidetä järkevänä: ”Ei suuret sanat suuta halkaise.” Omat saavutukset on siis parempi pitää oman tietonaan.”

70) Suomalaiset eivät tykkää omien asioidensa kehumisesta, eikä muiden keuhujen kuulemisesta, josta kertoo sanalasku: ”Ei suuret sanat suuta halkaise”.

71) Suomessa asuessaan täytyy muistaa olla vaatimaton – myös puheessaan. Vaikka olisi kuinka sivistynyt ja älykäs, on viisaampaa puhua yksinkertaisesti ja vaikkapa murteella. Jos puhuu hienosti, jää henkilöstä suomalaiselle helposti ylpeä ja ylimielinen kuva. Sivistyssanojen liika käyttö saa ihmisen näyttämään pikemminkin tyhmältä. ”Ei suuret sanat suuta halkaise.” Liika hienostelu ei sovi siis suomalaiseen puhekulttuuriin.

Nämä tulkinnat tuntuisivat vastaavan hieman paremmin niitä tulkintoja, joita suomalaisesta puhekulttuurista tehtiin muidenkin sananlaskujen perusteella. Tämän tulkintaluokan tulkintojen pohjalla on todennäköisesti ollut juuri tehtävänanto ja muiden sananlaskujen vaikutus. Kolme kahdeksasta tähän tapaan tulkinneesta olikin tulkinnut sananlaskua yhdessä jonkun toisen sananlaskun kanssa.

Viimeisimpänä näistä sekalaisten tulkintojen luokista on kuusi tulkintaa saanut luokka, jossa tulkinnan lähtökohtana on ollut suun halkeamisen tulkinta suun avaamisena. Asia oli esitetty muun muassa näin:

72) Seuraavassa sananlaskussa taas puhutaan ”suurista sanoista”. Omasta mielestäni sillä voitaisiin tarkoittaa sitä, ettei suomalaisten suusta tule mitään tärkeää tai järkevää.

73) Seuraavat kaksi sananlaskua antavat kuvan mumisemisesta ja juoruamisesta. ”Ei suuret sanat suuta halkaise.” sananlaskun mukaan emme avaa suuta juurikaan puhuessamme.

74) Puhekuulttuurista annetaan lisäksi sellainen kuva, että tärkeimpiä sanoja ei sanota usein ja että puhetta leimaa vaatimattomuus. ”Ei suuret sanat suuta halkaise”, voidaan käsittää niin, että suuret sanat tarkoittavat tärkeitä asioita ja suun halkaiseminen suun avaamista eli puhumista.

Erityisesti esimerkin 73 kirjoittaja on mennyt konkretiassa ääri rajoille nähdessään asian ilmeisesti niin, että suu aukeaa suomalaisen puhussa vai hyvin vähän, eikä ’halkea’ selkeään puhumiseen. Esimerkeissä 72 ja 74 sananlaskun sävyn tulkinta vaikuttaisi olevan, että sananlasku on toteamus. Sen lisäksi on tulkittu suun halkeamisen tarkoittavan suun avautumista ja sanojen suusta tulemistä.

Ei suuret sanat suuta halkaise on sananlasku, jonka tulkintaa olisi näiden tulosten valossa kiinnostavaa tutkia myös muulla tavalla. Kuinka suuri kontekstin ja tehtävänannon vaikutus oli, kuinka paljon *suurten sanojen* tulkinta vaikutti koko sananlaskun tulkintaan, ja kertooko vakiintuneelle päinvastaisten tulkintojen suuri määrä muuttuvasta puhekuulttuurista?

5.4 Vaihtelevammin tulkittujen sananlaskujen tulkintojen yhtäläisyydet

Jo aiemmin olen todennut kaikkien aineiston sananlaskujen olevan muodoltaan ja osittain tulkinnaltaan ja sisällöltäänkin niin erilaisia, että yhteisten piirteiden etsiminen ei ole helppoa edes sananlaskuista, eikä varsinkaan tulkinnoista. Erityisesti tämän luvun sananlaskut, *siitä puhe*, *mistä puute*, *sanasta miestä*, *sarvesta härkää* ja *ei suuret sanat suuta halkaise* olivat keskenään niin erilaisia, että yhteyksien löytäminen tuntuu erityisen vaikealta.

Tulkinnat ja niiden määrät ja luokat näille sananlaskuille olivat niin moninaisia, että niistä on melko mahdotonta sanoa mitään yhteistä. Ainoat kaikille kolmelle yhteiset asiat olivat tulkintojen moninaisuus ja se, että hyvin kirjaimellisia ja konkreettisia tulkintoja oli tehty joka sananlaskusta. *Siitä puhe*, *mistä puute* ja *ei suuret sanat suuta halkaise* -

sanalaskujen tulkinnoille oli lisäksi yhteistä se, että suuri tulkintoja erotteleva tekijä oli käyttötilanteen ja sävyn tulkitseminen.

Tässä luvussa käsitellyistä sananlaskuista *sanasta miestä*, *sarvesta härkää* on selvästi koodaavien ja purkavien idiomien jatkumolla purkavien idiomien päässä. (Fillmore ym. 1988: 504–505) Sen osat eivät kirjaimellisesti tulkittuna kerro juuri mitään sananlaskun vakiintuneesta käyttömerkityksestä, jos käyttötilanne ei ole ennestään tuttu. Lisäksi tämä sananlasku sekoittuu varmaankin monilla *tarttua härkää sarvista* -sanontaan, joka ei kuitenkaan ole merkitykseltään läheinen *sanasta miestä*, *sarvesta härkää* -sananlaskun kanssa.

Ei suuret sanat suuta halkaise ja varsinkin *siitä puhe, mistä puute* ovat oikeastaan lähempänä koodaavien idiomien määritelmää kuin purkavien, mutta niiden vakiintuneet käyttötavat ovat selvästi vieraampia. Lisäksi etenkin *ei suuret sanat suuta halkaise* on sellainen, jonka ainakaan täysin kirjaimellinen tulkinta ei vie kovin lähelle vakiintunutta merkitystä. Tämä erotuksena edellisen luvun sananlaskuihin, joissa kirjaimellinen tulkinta olisi ollut paljon mahdollisempi.

Sananlaskut ovat kieleltään ja rakenteeltaan tavallisesta puheesta ja tekstistä erottuvia, ja joskus niiden yhteydessä saattaa tarvita jonkinlaisia täydennyksiä, joilla pyritään muotoilemaan asiaa kokonaisemmaksi. Tällainen sananlaskun täydentäminen tai muuttaminen yleiskieliseksi saattaa joko johtaa vakiintuneen tulkinnan hahmottamiseen, tai sitten sellaisiin täydennyksiin, jotka johtavat vakiintuneesta poikkeavaan tulkintaan.

6 Päätäntö

Kun itse kysyy ja itse vastaa, säästyy jälkipuheilta. Tässä luvussa vedän yhteen tutkimukseni tulokset, pohdin sen onnistuneisuutta ja saamiani tuloksia tutkimuskysymysteni näkökulmasta. Lopuksi esittelen ajatuksiani mahdollisista jatkotutkimusaiheista.

6.1 Tutkimuksen tuloksia

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaisia tulkintoja ylioppilaskokelaat olivat tehneet kevään 2014 äidinkielen tekstitaidon ylioppilaskokeen viidennen tehtävän

vastauksissa. Tarkastelun kohteena oli nuorten sananlaskutuntemus, eli se, oliko tulkintoja tehty sananlaskujen vakiintuneiden käyttötapojen mukaan, vai kenties jollakin muulla tavalla. Vakiintuneesta poikkeavien tulkintojen kohdalla tarkastelun kohteena oli se, löytyisikö näistä vakiintuneista poikkeavista tulkinnoista yhteneväisyyttä kokelaiden välillä.

Hypoteeseinani olivat oletus siitä, että kaikki kokelaat eivät ole tulkinneet kaikki sananlaskuja vakiintuneella tavalla, ja että vakiintuneesta poikkeavista tulkinnoista saataisi löytyä joitakin yhteneväisyyksiä kokelaiden kesken. Molemmat hypoteesini osoittautuivat paikkansapitäviksi. Vakiintuneita tulkintoja oli tehty paljon, mutta myös vakiintuneesta poikkeavia tulkintoja oli jos jonkinlaisia. Vakiintuneesta poikkeavia tulkintoja oli paikoin hyvinkin mahdollista ja selkeää luokitella jollakin perusteella, mutta toisissa kohdissa luokista tuli hyvin laajoja ja siinä mielessä hieman keinotekoisia tuntuja.

6.1.1 Vakiintuneet tulkinnat

Koko aineistoni kaikista tulkinnoista 29,7 % oli tehty tismalleen sananlaskun vakiintuneen merkityksen ja käyttötavan mukaisesti. Tämä ei kuitenkaan vielä kerro koko totuutta kokelaiden sananlaskutuntemuksesta. Jos annetaan hieman periksi tekemistäni paikoin hyvinkin tarkkarajaisista vakiintuneet tulkinnan määritelmistä ja tarkastellaan sananlaskujen tuntemusta esimerkiksi teeman tai idean mukaan, on tulos jo toinen. Kun hyväksytään sananlaskujen vakiintuneen käyttötavan tuntemuksesta kertoviksi tulkinnoiksi myös esimerkiksi puolittaiset vakiintuneet tulkinnat, vakiintuneen teeman mukaan tehdyt tulkinnat ja vakiintuneen suuntaiset tulkinnat, saadaan tulokseksi, että 50,8 % kaikista tehdyistä tulkinnoista oli aineistossani riittävän vakiintuneita kertomaan, että sananlaskut olivat kokelaille ainakin jossain määrin ymmärrettäviä ja tuttuja.

Aineiston sananlaskut jakoutuivat melko selkeästi kahtia sen mukaan, olivatko ne saaneet selkeästi enemmän vakiintuneita tai vakiintuneen suuntaisia tulkintoja, vai oliko niitä tulkittu vakiintuneesta poikkeavilla tavoilla. Sananlaskuja *puhumatta paras; puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa; joka paljon puhuu, se vähän tietää ja hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi* oli tulkittu vakiintuneella tai vakiintuneen suuntaisella tavalla 65 %:ssa kaikista tehdyistä tulkinnoista. Kutakin niistä oli tulkittu vakiintuneen suuntaisella tavalla yli 50 %:ssa tulkinnoista. Tähän oli todennäköisesti yhtenä

syynä se, että sananlaskut eivät vaatineet kovin syvällistä tai tarkkaa tulkintaa, vaan niistä osan voi jopa ajatella tarkoittavan jotakuinkin sitä, mitä sanoo.

Haasteellisempia tulkittavia olivat sananlaskut *siitä puhe, mistä puute; sanasta miestä, sarvesta härkää ja ei suuret sanat suuta halkaise*. Näitä sananlaskuja oli vakiintuneella tai vakiintuneen suuntaisella tavalla tulkittu ainoastaan 21 %:ssa tehdyistä tulkinnoista. Näitä sananlaskuja puolestaan yhdisti se, että niiden vakiintunutta merkitystä ei ole helppo päätellä pelkästään sananlaskun osien perusteella, vaan voidakseen tehdä vakiintuneen tulkinnan, tulisi tietää myös sananlaskun tyypillinen käyttökonteksti. Ylioppilaskokeessa kokelailta oli kontekstina vain tehtävänanto *Mitä nämä sananlaskut kertovat suomalaisesta puhekulttuurista?* ja lyhyt selitys siitä, mitä sananlaskut ovat. Tämä konteksti on tietenkin ohjannut kokelaiden tulkintaa, mutta etenkin näiden haastavampien sananlaskujen kanssa tarvitsisi melkeinpä tuntea jokin tietty keskustelutilanne, jossa sanontaa käytetään, voidakseen ymmärtää sen vakiintuneen merkityksen.

6.1.2 Vakiintuneesta poikkeavat tulkinnat

Analysoidessani aineistoa jaoin täysin vakiintuneet tulkinnat omiin luokkiinsa, ja loin muille tulkinnoille sananlaskukohtaiset luokat sitä mukaan, kun uudenlaisia tulkintoja nousi esiin. Joidenkin sananlaskujen kohdalla tuli niin paljon pieniä, vain yhden tai kahden sananlaskun, luokkia, että katsoin parhaaksi laajentaa joitakin luokkia. Pyrin kuitenkin pitämään kaikki luokittelut perusteltuina ja välttymään isoilta sekalaisien tulkintojen kimpuilta.

Vain melko vähäistä tulkintaa vaativissa sananlaskuissa *puhumatta paras; puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa; joka paljon puhuu, se vähän tietää ja hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi* vakiintuneesta poikkeavien tulkintojen suurimmat luokat olivat juuri niitä vakiintuneelle tulkinnalle hyvin läheisiä, mutta eivät täysin vakiintuneita tulkintoja. Näitä luokkia olivat esimerkiksi sananlaskujen *puhuminen on hopeaa, vaikeneminen kultaa ja hyvä kello kauas kuuluu, paha vielä kauemmaksi* puolittaiset tulkinnat, joissa sanonnan alkuosa oli jätetty huomiotta ja tulkittu vain loppupuolta. Samoin vakiintuneen tulkinnan teeman mukaan tai muutoin vakiintuneen suuntaisesti, muttei aivan tarkasti, tehdyt tulkinnat sijoittuivat näihin täysin vakiintuneen tulkinnan ulkopuolisiin luokkiin. Vakiintuneista suuresti poikkeavat tulkinnat olivat näiden sananlas-

kujen kohdalla melko hajanaisia. Pienehköjä, alle kymmenen tulkinnan luokkia toki muodostui useampia kunkin näistä sananlaskuista kohdalla, mutta varsinaisia laajoja tai merkittäviä tulkintaeroja ei aineistosta noussut esiin.

Enemmän tulkintaa vaativista sananlaskuista ainoastaan *sanasta miestä, sarvesta härkää* -sananlaskun kohdalla oli vakiintuneen tulkinnan luokka suurin yksittäisistä tulkintaluokista. Siihen sijoittui 29,6 % tulkinnoista, mutta erilaiset alle 10 tulkinnan luokkien tulkinnat muodostivat 54,3 % kaikista tulkinnoista. Tämän sananlaskun kohdalla oli siis tehty hyvin monenlaisia tulkintoja, mutta kokelaiden väliset yhtäläisyydet eivät olleet suurensuuria.

Sen sijaan *siitä puhe, mistä puute* -sananlaskun kohdalla oli kaksi vakiintunutta suurempaa yksittäistä tulkintaluokkaa, sekä alle kymmenen tulkinnan luokissa yhteensä myös enemmän tulkintoja kuin vakiintuneen tulkinnan luokassa. Suosituin tulkinta oli, että sananlasku kertoo suomalaisten valittavan paljon, toiseksi suosituin taas se, että vain tärkeistä asioista saisi puhua. Kolmanneksi sijoittui vakiintunut tulkinta. Tämän sananlaskun kohdalla vakiintuneen tulkinnan selvittäminen oli kuitenkin haastavaa, ja etenkin suurimman tulkintaluokan vakiintuneesta poikkeavat tulkinnat olivat perusteltuja näkemymiä sananlaskusta, etenkin tehtävän antamassa kontekstissa. Sananlaskun käsittäminen siten, että se kertoo vain tärkeistä asioista puhumisen olevan sallittua, viittaa siihen, että sananlasku on ajateltu tokaistavan käskevästi. Erilaiset ohjeet ja käskyt ovat yksi sananlaskujen tyypillisistä käyttöfunktioista, joten tällainenkaan tulkinta ei suinkaan ole erityisen kummallinen.

Koko aineistoni suurin yllättäjä oli *ei suuret sanat suuta halkaise* -sananlasku, jota oli vakiintuneella tavalla tulkinnut 16,5 % vastaajista, mutta vakiintuneelle päinvastaisilla tavoilla 53,4 % kaikista tulkitsijoista. Vakiintunut tulkinta ja käyttötilanne tälle sananlaskulle on, että se tokaistaan rehentelijälle, jonka puheisiin ei uskota. Vastakkaisia tulkintoja olivat sananlaskun näkeminen rohkaisuna puhua suurilla sanoilla ja kuvaavan suomalaista puhekulttuuria rehentelyä ja valehtelua sallivaksi. Sanomisen sävy oli siis tulkittu täysin vakiintuneelle päinvastaisella tavalla, eikä kyse ollut mistään muutaman henkilön ajatuksesta, vaan yli puolesta kaikkia tehtyjä tulkintoja. Todellisuudessa tulkinta oli kuitenkin vielä monipuolisempaa, sillä *suuria sanoja* oli tulkittu 17 eri tavalla, ja *suun halkeamistakin* muutamasta erilaisesta näkökulmasta. Myös tämän sananlaskun kohdalla oli lisäksi runsaasti erilaisia pienempiä tulkintaluokkia.

Vakiintuneesta poikkeavia tulkintoja siis löytyi hyvin paljon, mutta etenkin merkitykseltään läpinäkyvämpien sananlaskujen kohdalla kyse oli suurimmilta osin siitä, että tulkinnat oli tehty vakiintuneen teeman tai idean mukaan, mutta hieman erilaisia asioita painottaen tai yleisluontoisemmin, kuin täysin vakiintunut tulkinta. Enemmän tulkintaa ja vakiintuneen käyttötilanteen tuntemista vaativien sananlaskujen kohdalla vakiintuneet tulkinnat olivat selvästi harvinaisempia, vakiintuneesta poikkeavat tulkinnat moninaisempia ja *ei suuret sanat suuta halkaise* -sananlaskun kohdalla jopa vakiintuneelle tulkinnalle päinvastaisia.

6.2 Nuorten sananlaskutuntemus ja suomalainen puhekulttuuri

Tämän tutkielman syntymisen syynä oli kiinnostukseni nuorten sananlaskutuntemuksen nykytilaan, ja melko monipuolisen käsityksen siitä ainestoa läpikäydessäni sainkin. Vaikka 160 abiturienttia eri puolilta Suomea ei ole sellainen otos, josta voisi tehdä luotettavia koko kansaa tai edes koko nuorisoa koskevia yleistyksiä, oli tuloksissa havaittavissa paljon sellaisia asioita, jotka saattaisivat hyvin toteutua laajemmassakin mittakaavassa.

Täysin vakiintuneiden tulkintojen vähäistä määrää saattaa selittää tekstitaidon vastauksen luonne – kovin yksityiskohtaisten ja tarkkojen tulkintojen tekeminen ja jokaisen sananlaskun selittäminen juurta jaksain ei välttämättä ollut tehtävässä kaikista keskeisin asia. Lisäksi tehtävänanto kehotti vain tarkastelemaan sananlaskuja puhekulttuurin edustajina, mikä johti ylimalkaisiin toteamuksiin tarkkojen tulkintojen sijasta.

Tutkimukseni keskeisin tulos on, että käyttötilanteen tuntemista vakiintuneen tulkinnan tekemiseksi vaativat sananlaskut olivat kokelaille haastavampia tulkittavia ja saivat moninaisempia vakiintuneesta poikkeavia tulkintoja kuin merkitykseltään läpinäkyvät sananlaskut. Tämä saattaa kertoa esimerkiksi siitä, että sananlaskujen käyttö ylipääntään on vähentynyt. Niiden käyttötilanteet eivät ole nuorille yhtä tuttuja kuin vaikkapa heidän vanhemmilleen tai isovanhemmilleen, jotka ovat saattaneet tulla kasvatetuiksi sananlaskuilla.

Aineistoni sananlaskuissa ei ollut sellaisia sananlaskuja, joissa olisi esimerkiksi vanhaa agraarikulttuurinaikaista sanastoa tai muita merkitykseltään nykynuorelle melko tuntemattomia osia. Haasteita on kuitenkin saattanut aiheuttaa sananlaskujen tavallisesta

kielenkäytöstä poikkeava muoto. Ei ehkä ole osattu täydentää sananlaskua juuri siihen muotoon, joka selkiyttäisi sen vakiintunutta käyttöä.

Kertooko tutkimuksen tulos sitten jotain suomalaisen puhekuulttuurin muutoksesta? Vaikka sananlaskuja on pidetty jonkinlaisena kansan sielun peilinä, on hyvä muistaa, etteivät ne ole historiallisia tai sosiologisia todisteita kulttuuristamme tai niiden syntyajoihin vallinneista olosuhteista. Sananlaskujen kontekstisidonnaisuus ja monimerkityksisyys tekevät sen, että pelkän sananlaskun perusteella on mahdotonta tehdä luotettavia päätelmiä jostakin ajasta tai kulttuurista. Ne voivat kuitenkin tuoda kiinnostavaa lisäväriä ajankuvaukseen. (Lauhakangas 2004: 53.)

Tehtävänanto ”Mitä nämä sananlaskut kertovat suomalaisesta puhekuulttuurista?” johdattaa kokelaat kuitenkin tekemään melko pitkälle vietyjä tulkintoja ja yleistyksiä, eivätkä suinkaan kaikki, eivät edes useimmat, olleet lähteneet kyseenalaistamaan sananlaskujen esittämää kuvaa tai sananlaskuja kulttuurin kuvaajina. Stereotyyppiat hiljaisista ja vetäytyvistä suomalaisista jylläsivät vahvana ja hallitsevana suuressa osassa kokelaiden vastauksia joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta.

Pienenä valopilkkuna ja mahdollisuutena stereotyyppien murtumiseen voisi kuitenkin nähdä *ei suuret sanat suuta halkaise* -sananlaskun tulkinnat, joista suurimassa osassa nähtiin *suurilla sanoilla* puhuminen hyväksyttävä tai katsottiin sananlaskun jopa rohkaisevan esimerkiksi itsensä kehumiseen, tunteista puhumiseen, rehvasteluun tai oman mielipiteensä sanomiseen.

Sananlaskujen tulkinnat heijastelevat puhekuulttuurin muutosta myös siinä mielessä, että sananlaskujen vakiintuneet tulkinnat eivät ole kiveen hakattuja. Jos sananlaskuja aletaan käyttää laajemminkin näiden vakiintuneesta poikkeavien merkitysten mukaan, voivat perinteiset merkitykset hämärtyä ja jopa kadota kokonaan. Uusien merkityksen vakiintuminen vaatisi tietenkin sananlaskujen aktiivista käyttöönottoa tavallisessa arjessa, mutta kenties ainakin *siitä puhe, mistä puute* ja *ei suuret sanat suuta halkaise* vielä menettävät aiemmat pilkalliset merkityksensä tyystin.

6.3 Mitä aiheesta voisi vielä tutkia?

Sekä sananlaskujen tutkimuksen, että nuorten kielenkäyttöön ja -tuntemukseen liittyvän tutkimuksen saralla on loputtomasti mahdollisuuksia ja tutkittavaa. Tämän tutkimuksen

tuloksista ehdottomasti mielenkiintoisin oli *ei suuret sanat suuta halkaise* -sananlaskun saamien tulkintojen ja vakiintuneen tulkinnan suhde. Olisi mielenkiintoista tutkia asiaa tarkemmin esimerkiksi erilaisilla kysely- ja haastattelututkimuksilla.

Mahdollisia jatkotutkimusaiheita on monenlaisia. Yksi tutkimuskysymys voisi olla ”Miten konteksti vaikuttaa sananlaskun tulkintaan?”. Sitä voisi tutkia testaamalla, millaisia tulkintoja saataisiin täysin ilman kontekstia, eli ilman edes viittauksia sananlaskuun puhekulttuurin kuvaajana, ja toisaalta niin, että annettaisiin laajempikin konteksti, kuten kokonainen puhetilanne, jossa sananlaskua käytettäisiin vakiintuneella tavalla.

Toinen kiinnostava tutkimuksen kohde olisi selvittää tulkintaeroja eri-ikäisten ja eri taustaisten välillä. Millaisia tulkintoja saataisiin ammattikoululaisilta, korkeakoululaisilta, yläastelaisilta tai peruskoulusta työelämään siirtyneiltä nuorilta aikuisilta? Entä yhteiskunnan ulkopuolelle jääneiltä ihmisiltä, syrjäytyneiltä tai laitapuolenkulkijoilta? Tällaisen laajan, kaikenlaiset ihmiset kattavan, tutkimuksen tekeminen olisi tietenkin lähes mahdotonta, mutta ajatuksella leikittely on kutkuttavaa.

Ylipäättään nuorten sananlaskutuntemuksen tutkiminen siten, että ensin pyydetäisiin tulkitsemaan sananlaskua ilman kontekstia ja sitten käyttötilanteen yhteydessä, olisi erittäin mielenkiintoista. Toisaalta myös muiden kuin nuorten sananlaskutuntemuksen selvittäminen olisi varmasti tarpeen – vaikka kuvittelen, että sananlaskut ovat kaikille lukiolaisia vanhemmille yhtä tuttuja kuin minulle, ei asia varmasti ole niin. Lisäksi täytyy muistaa, että vaikka monien agraarikulttuurin aikaisten sananlaskujen merkitys lienee nykynuorelle melko hämärä, on heillä omia sanontojaan ja puheenparsiaan, joiden merkitystä ei sovi vähätellä.

Jo johdannossa mainitsemani kiinnostus nuorten kieliasenteita kohtaan nosti myös uudestaan päätään silloin tällöin tutkielman kirjoittamisen lomassa. Yksi tämän aihealueen mahdollinen tutkimuskohde voisi olla nuorten sananlaskuihin suhtautumisen lisäksi se, pitävätkö nuoret omia sanontojaan sananlaskuina. Ovatko *ei ole kaikki muumit laakossa* ja *jonnet ei muista* nuorten silmissä samanlaisia kuolemattomia kuvia maailmasta kuin vaikkapa *totuus on tarua ihmeellisempää* ja *kukin taaplaa tyylillään* saattavat vanhemmalle ikäpolvelle olla? Kiintoisaa voisi myös olla uudempien ja vanhempien sananlaskujen käytön funktioiden tarkastelu: ovatko nuorten suosimat sanonnat syntyneet pikemminkin vitsailuun ja kielen rikastukseksi kuin käytössäännöiksi ja pahasta varoitte- luun?

Sananlaskujen tutkimus on aihealueena laaja, ja mahdollisuuksissaan sekä hengästyttävä että innoittava. Uusia tutkimuskohteita voi keksiä lähes äärettömästi, ja asioita voi lähestyä aina vain uusien tieteenalojen tarjoamista näkökulmista. Muuttuva maailma ja kieli takaavat, että sananlaskuista, puheenparsista ja muista kielen ja kulttuurin yhteenliittymistä löytyy tutkittavaa vielä tulevaisuudessakin.

Lähteet

- GIBBS, JR., RAYMOND W. 1999: *Intentions in the experience of meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GRANBOM-HERRANEN, LIISA 2008: *Sananlaskut kasvatuspuheessa: perinnettä, kasvatusta vai indoktrinaatiota?* Jyväskylä studies in education, psychology and social research 329. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- GRÜNN, KARL – ULLA KOIVUNKANGAS – MERVU MURTO (TOIM.) 2014: *Ylioppilastekstejä 2014*. Helsinki: SKS, ÄOL.
- FILLMORE, CHARLES J. – PAUL KAY – MARY CATHERINE O’CONNOR 1998: Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of Let Alone. *Language*, Vol. 64, No 3. s. 501–538. Luettavissa: <https://bdgrdemocracy.files.wordpress.com/2014/04/regularity-and-idiomaticity-cfillmore-1988.pdf> (luettu 27.4.2017)
- HELKSKE, SATU 2011: Äidinkielen kokeen tehtävänäntojen ja tulosten tilastoanalyysi. Teoksessa Kauppinen, Anneli – Hanna Lehti-Eklund – Henna Makkonen-Craig – Riitta Juvonen (toim.) 2011: *Lukiolaisten äidinkieli: suomen- ja ruotsinkielisten opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi*. s. 155–173. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1304. Helsinki: SKS.
- HIETANEN, MINKA 2013: *Sananparsien monet merkitykset*. Helsinkiläiset lukiolaiset sananparsien tulkitsijoina. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisien ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- HINTIKKA, JAAKKO – GABRIEL SANDU 1994: *Metaphor and Other Kinds of Nonliteral Meaning*. Teoksessa Hintikka, Jaakko (toim.): *Aspects of Metaphor*. Synthese library 238. Dordrecht: Kluwer Academic cop.
- JUVONEN, RIITTA 2011: Toisesta äänestä omaan ääneen. *Uskoa-, ajatella-, luulla- ja sanoa-rakenteet ylioppilasaineessa*. Teoksessa Kauppinen, Anneli – Hanna Lehti-Eklund – Henna Makkonen-Craig – Riitta Juvonen (toim.) 2011: *Lukiolaisten äidinkieli: suomen- ja ruotsinkielisten opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi*. s. 231–261. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1304. Helsinki: SKS.
- JUVONEN, RIITTA – ANNELI KAUPPINEN – HENNA MAKKONEN-CRAIG – HANNA LEHTI-EKLUND 2011: Mitä lukiolaisten kirjoittamisesta on tutkittu? Teoksessa Kauppinen, Anneli – Hanna Lehti-Eklund – Henna Makkonen-Craig – Riitta Juvonen (toim.) 2011: *Lukiolaisten äidinkieli: suomen- ja ruotsinkielisten opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi*. s. 27–60. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1304. Helsinki: SKS.
- JÄRVIÖ-NIEMINEN, IRIS 1959: *Suomalaiset sanomukset*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 259. Helsinki: SKS.

- KAKKURI-KNUUTTILA, MARJA-LIISA – PETRI YLIKOSKI 1998: Merkitys ja tulkinta. Teoksessa Kakkuri-Knuuttilla, Marja-Liisa (toim.): *Argumentti ja kritiikki: lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys, maailma: katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Finn Lectura
- KAUPPINEN, ANNELI 2011: Kaunokirjallisuus ja media tyttöjen ja poikien aihevalintoina. Teoksessa Kauppinen, Anneli – Hanna Lehti-Eklund – Henna Makkonen-Craig – Riitta Juvonen (toim.) 2011: *Lukiolaisten äidinkieli: suomen- ja ruotsinkielisten opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi*. s. 176–195. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1304. Helsinki: SKS.
- KIELIVERKOSTO: <http://www.kieliverkosto.fi/hanke/kielitaidon-kirjo-spraklig-mangfald-spectrum-of-language-and-literacy/> (luettu 23.4.2017)
- KIRSHENBLATT-GIMBLETT, BARBARA 1981: Toward a Theory of Proverb Meaning. Teoksessa Miede, Wolfgang & Alan Dundes (toim.): *The Wisdom of Many. Essays on the Proverb*. s. 111–121. New York: Garland
- KUUSI, ANNA-LEENA 1971: *Johdatusta suomen kielen fraseologiaan*. Helsinki: SKS.
- KUUSI, MATTI 1953: *Vanhan kansan sananlaskuviisaus: suomalaisia elämänohjeita, kansanaporismeja, lentäviä lauseita ja kokkapuheita vuosilta 1544-1826*. Porvoo: WSOY
- KUUSI, MATTI 1954: *Sananlaskut ja puheenparret*. Helsinki: SKS
- 1953: *Vanhan kansan sananlaskuviisaus: suomalaisia elämänohjeita, kansanaporismeja, lentäviä lauseita ja kokkapuheita vuosilta 1544-1826*. Porvoo: WSOY
- KYSY.FI: <http://www.kysy.fi/kysymys/siita-puhe-mista-puute-kuulee-usein-sanottavammista-moinen-ajatus> (luettu 24.3.2017)
- LAKOFF, GEORGE – MARK JOHNSON 1980: *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago press.
- LAUHAKANGAS, OUTI: 2015: *Svengaa kuin hirvi. Sanontojen kootut selitykset*. Kirjokansi 78. Helsinki: SKS.
- 2013: *Parempi pyy. Sananparsiopas*. Kirjokansi 18. Helsinki: SKS
- 2004: *Puheestaan ihminen tunnetaan: sananlaskujen funktiot sosiaalisessa vuorovaikutuksessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1001. Helsinki: SKS
- LAUKKANEN, KARI – PEKKA HAKAMIES – MATTI KUUSI (TOIM.) 1978: *Sananlaskut*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 346. Helsinki: SKS.
- MAC COINNIGH, MARCAS 2014: Structural Aspects of Proverb. Teoksessa Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina & Melita Aleksa Varga (toim.): *Introduction to Paremiology*:

A Comprehensive Guide to Proverb Studies. s. 112–132. Berlin; Boston: De Gruyter

MURTO, MERVI 2014: Havaintoja tekstitaidon kokeen tehtävistä. Teoksessa Grün, Karl – Ulla Koivunkangas – Mervi Murto (toim.) 2014: *Ylioppilastekstejä 2014*. s. 20–24. Helsinki: SKS, ÄOL.

M6-TIETOKANTA = Matti Kuusi kansainvälinen sananlaskutietokanta. <http://lauhakan.home.cern.ch/lauhakan/foldermenu/index.html> (luettu 25.4.2017)

NENONEN, MARJA 2002: *Idiomit ja leksikko: lausekeidiomien syntaktisia, semanttisia ja morfologisia piisteitä suomen kielessä*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 29. Joensuu: Joensuun yliopisto.

NORRICK, NEAL R. 2014: Subject Area, Terminology, Proverb Definitions, Proverb Features. Teoksessa Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina & Melita Aleksa Varga (toim.): *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. s. 7–27. Berlin; Boston: De Gruyter

SKS KRA = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto.

VALTONEN, PÄIVI 2012: *Abiturientti uutistoimittajana. Tekstilajin taju ja uutisen tuottaminen äidinkielen tekstitaidon kokeessa*. Turku: Turun yliopisto.

———2011: Ensimmäinen tekstitaidon koe ja uudistuksen vastaanotto. Teoksessa Kauppinen, Anneli – Hanna Lehti-Eklund – Henna Makkonen-Craig – Riitta Juvonen (toim.): *Lukiolaisten äidinkieli: suomen- ja ruotsinkielisten opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi*. s. 196–228. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1304. Helsinki: SKS.

YLE ABITREENIT: Kysymysarkisto: Äidinkieli ja kirjallisuus 2014 kevät: tekstitaito. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/02/05/kysymysarkisto-aidinkieli-ja-kirjallisuus-2014-kevat-tekstitaito>

YTL = Ylioppilastutkintolautakunta.

YTL 2017: Äidinkielenkokeen määräykset. https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/fi_maaraykset_aidinkieli.pdf (luettu: 21.3.2017)

———2014: Hyvän vastauksen piirteet. https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Hyv_vast_piirt/FI_2014_K/2014_K_AX.pdf (luettu 8.2.2017)

———2014: Äidinkielen ylioppilaskokeen jälkkitutkimusraportti.

ÖSTMAN, JAN-OLA 2002: Sulvan kansan wellerismit konstruktiona. Teoksessa Herlin, Ilona, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen, Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.) 2002: *Äidinkielen merkitykset*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 869. Helsinki: SKS